

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

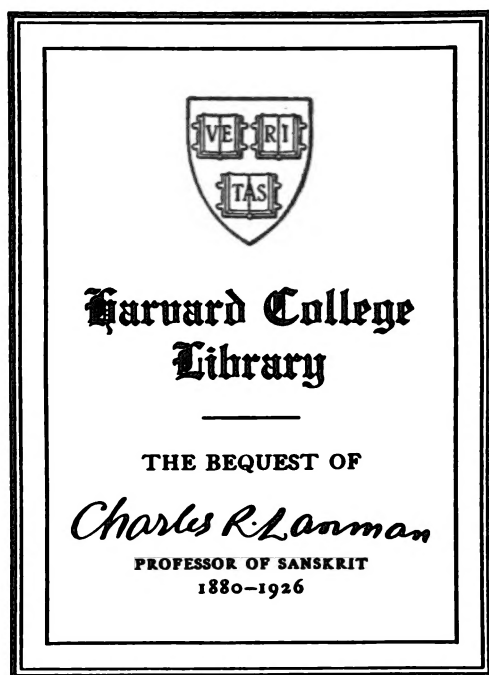
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

BHARTRIHARI.

Ind L 728.2.8

THE SATAKAS OF BHARTRIHARI.

IndL 728.2.8

Translated from the Sanskrit

BY

The Rev. B. HALE WORTHAM, B.A., M.R.A.S.

Rector of Eggesford, North Devon.

Bhartrihari is believed to have lived in the first or second century A.D. He was a celebrated Poet and Grammarian, and is best known by his three "Satakas ; or, Centuries of Verses :" 1. "*The Sringara Sataka.*" 2. "*The Niti Sataka,*" on *Polity and Ethics.* 3. "*Vairagya Sataka,*" on *Religious Austerity.*

FROM THE NITI SATAKA:—101. "*A man may dive into the sea, he may ascend to the top of Mount Meru, he may be victorious over his enemies, he may devote himself to merchandise, he may plough the earth, he may study all learning and all art, he may travel on the wings of a bird from one end of heaven to the other, but yet he shall suffer that which is fated him on earth, neither shall that fail which is destined for him.*"

London : TRÜBNER & CO., Ludgate Hill.

In Harvard Coll. Library

Obituary. — We record with much regret the death of the Hon. Mr. Justice K. T. Telang which took place at Bombay on the 1 September. He was Judge of the High Court, President of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, and Vice-Chancellor of the University of Bombay. Born on the 30 August 1850, he had only just completed his 43rd year. From an early age he gave evidence of exceptional talents; after receiving his first education at a Marathi School, he passed on to the Elphinstone Institution in November 1859, and matriculated for the College in 1864. "The Time of India" gives a long string of the honours and other distinctions which he obtained during his Collegiate Career. Subsequently he kept his term at the High Court for the Advocates' Examination which he successfully passed in 1872, and he was barely 22 years old when he began to practise as an advocate of the High Court. He soon became a noted authority on all questions connected with ancient Hindu Law. But he directed his attention also to other points of Sanskrit literature: and his incisive criticisms and treatises on literary matters secured him a high reputation as a Sanskrit scholar. We especially advert to his translation of the Bhagavadgitā, and his trenchant polemics against Lorinser; his essays on the Muktikopaniṣad, on the Pārvatiparināya, on the age of Kālidāsa, Sriharsha, Madhusūdana Sarasvatī, and 'Sankarāchārya, and his translation of Bhartrihari's Niti- and Vairāgya'satakas. He was a most self-devoted citizen, and there is in Bombay hardly an association of men working together for a good end which will not be poorer for his withdrawal.

AN ESSAY.
Read before the Canadian Institute, Toronto, on the 13th of December, 1884.

BY
MARTIN LUTHER ROUSE,
Of the English Bar.

Crown 8vo, pp. vi.—224, cloth, price 6s.

MILTON AND VONDEL,

A CURIOSITY OF LITERATURE.

BY
GEORGE EDMUNDSON, M.A.

Fellow and Tutor of Brasenose College, Oxford, Vicar of Northolt, Middlesex.

JAMES'S GAZETTE.—"Mr. Edmundson has gone to the root of the matter. . . .
some his interesting and ably-written book, not merely as a 'curiosity of literature,'
most praiseworthy specimen of genuine criticism. Fair in spirit and admirable
on, 'Milton and Vondel' is a volume that should delight all true lovers of good
"SMAN.—"Mr. Edmundson's conclusion seems to be irresistible. As nothing but an
tion of extracts could carry conviction, we are obliged to refer the curious reader to
undson's remarkable book."
BOOKSELLER.—"The results of the author's examination and comparison are ex-
tremely interesting, and no apology is necessary in placing them before the public."

London: TRÜBNER & CO., Ludgate Hill.

regarded the wellknown editor of the Kavyamālā, whose untimely and
death we mentioned in our issue of July, 1892.

II.

NEW ORIENTAL BOOKS.

PUBLISHED IN ENGLAND.

NIGHTS' ENTERTAINMENTS. — New Edition. 8vo. pp.
1893. 2s. 6d.

ANIAN & ORIENTAL RECORD (THE). — A Monthly Ma
of the Antiquities of the East. Director Prof. TERRIEN DE LACOUPERIE
VII. No. 1. (September, 1893.) 8vo. pp. 24.

Annual Subscription (12 Nos.) 12s. 6d. Contens (See p.).

(C. J.) — **The Variorum Apocrypha.** Edited with Various Rende-
ings and Readings from the best Authorities. 8vo. Cloth. pp. VII, 276. 1893. 6s. 6d.

BENTLEY (W. H.) — **Life on the Congo.** New edition, revised. 8vo.
1893. 1s. 6d.

BIBLE (THE HOLY), containing the Old and New Testaments: Trans-
lated out of the Original Tongues; and with the former translations diligen-
tly compared and revised, by Her Majesty's Special Command. Edited with Variou-
Renderings and Readings from the best Authorities, by Rev. T. K. CHEYNE;
Rev. S. R. DRIVER; Rev. R. L. CLARKE and Rev. W. SANDAY. Roy. 8vo. Cloth.
pp. 979, 329. With 5 Maps. 1893. 12s. 6d.

Charles R. Larmann

Harvard College

Cambridge, Mass

Etats unis d'Amérique

Nex, Vaud, Suisse,

Oct. 12, 1888.

Bombay Sanskrit Series.

No. XI.

**BHARTRIHARI'S NÎTIS'ATAKA AND
VAIRÂGYAS'ATAKA.**

Price Rs. 1—12 —0.

! Bhartṛhari Strophes जे पद्यतः WZKM
Hertel in - XVI. 3, p. 298.

Śrījāra is the

Śrījāra is the

(22) lines

BOOKS OF THE WEEK

- Adams, E. D. The Power of Ideals in American History. New Haven: Yale University Press. \$1.15 net.
- Benson, H. K. Industrial Chemistry for Engineering Students. Macmillan. \$1.90 net.
- Bhartṛhari, The Satakas or Wise Sayings of. Translated from the Sanskrit by J. M. Kennedy. Boston: Luce & Co. \$1.25 net.

J. Lévi, Théâtre, p. 75.

महर्षि मौर्य इति

ORD 102
JAN 10 1914

La collection de stances qui nous est parvenue sous ce nom semble formée de pièces empruntées à des auteurs divers et groupées d'après le sujet - ibid. p. 32

An editor of Bhartṛhari ought to consider the description of authorship in
शार्ङ्गरीय उद्धृति

वर्णनं महर्षि इति अत्राश्रयण इति p. 51 २१ अक्षर २ ५२
Le Corré Cat. & the Museum of the Libr., II. p. 212 -
& Telugu editions.

ORD 06. 272/1030 Sepinath's Bhartṛhari 750 M.

1891

Digitized by Google

1. *Śūtra*
2. *Nīti*

3. *Vairāgya*

The Department of Public Instruction, Bombay.

(2.)

THE

(3.)

NĪTISĀTAKA AND VAIRĀGYASĀTAKA

OF

BHARTRIHARI, 7th century.

WITH EXTRACTS FROM TWO SANSKRIT COMMENTARIES,

Śrīmadbhāṣya, p. 3, 2. 1.

EDITED WITH NOTES *India, what can it*
lead us, p. 310

BY

KĀSHINĀTH TRIMBAK TELANG, M.A., LL.B.,

SOMETIME SENIOR DAKSHINĀ FELLOW, ELPHINSTONE COLLEGE;

ADVOCATE, H. M.'S HIGH COURT, BOMBAY.

&c. &c. &c.

- Obituary, by Sir Raymond West, 1894.

(Registered for copy right under Act XXV. of 1867.)

Bombay: also Times of India
Sept. 1, 1900.

GOVERNMENT CENTRAL BOOK-DEPÔT.

p. 17

1874.

(All rights reserved).

Price Rs. 1—12—0.

△
IndL 728.2.8

HARVARD COLLEGE LIBRARY
THE UNIVERSITY OF
CHARLES AND WELL LANMAN
MARCH 15, 1941

Bombay:

PRINTED AT THE "INDU-PRAKÂSH" PRESS.

*Cappeller speaks a high praise of
C. Schütz's Notes on Bhartṛihari.
Hildesfeld, 1835. C.R.L. has them, &c.*

INTRODUCTION.

LITTLE that is thoroughly trustworthy is known of the personal history of Bhartṛihari, the reputed author of the three S'atakas* two of which are now published in this volume. Tradition does, indeed, tell us a few circumstances concerning him, but the historical authenticity of many of them may be—and, as a matter of fact, has been—questioned. We are told, for instance, that he was the author of a poem, and of a grammar, and also of what may be called a poetical grammar, or rather a grammatical poem.† We are told also that he was a scion of a royal family of great celebrity, and not merely a younger scion, but one entitled to wear the kingly crown. With respect to this, however, a story is told of his detection of a certain domestic intrigue,‡ which rendered him so thoroughly disgusted with the pleasures of this world, that he retired to the forests, resign-

---

* In the passage from Colebrooke's essays quoted further on in the text it will be observed that he speaks of "either three or four S'atakas or centuries of couplets." What and where is this fourth S'ataka?

† Namely these S'atakas, the Vākyapadiya, and the Bhaṭṭikāvya respectively.

‡ See the note to Stanza 2 of the Nitis'ataka. See too Bohlen's Præfatio p. vi. Bohlen says that the story occurs in the Vetālapanchavins'ati. But on reference to the edition of that work recently published at Calcutta I cannot trace it there. There is, indeed, a story about some strange fruits (pp. 3 and 4) but it is totally different from that related by the commentator under St. 2, and is not, in the Vetālapanchavins'ati, connected with Bhartṛihari's alleged abdication.

ing his crown in favour of his younger brother—Vikrama.* Again I have been told that a cave is still pointed out at Ujjayinī as Bhartṛihari's, and is popularly called "Bhartṛihari's Gumpā." Within its recesses is shown an altar at which he used to make his offerings. And it is supposed that there ran from this cave a subterranean passage to Banāras, which is, however, said to be now blocked up. A beamlike block of stone broken in twain appears in the roof of the cave about to fall down; and its visible side has some hollows and unevennesses which are interpreted to be the marks left by Bhartṛihari's hand held up to support the beam from falling.†

But leaving aside for the present such traditional scraps of information some of which will have to be discussed in a more suitable place in the sequel, let us first turn to the question which lies on the very threshold of all inquiry concerning this matter—Who is the real author of these S'atakas? In 1801, speaking of Bhartṛihari, Colebrooke wrote as follows: "A beautiful poem has been composed in his name containing moral reflections which the poet supposes him to make on the discovery of his wife's infidelity. It consists of either three or four S'atakas or centuries of couplets."‡ In this passage, however, we cannot but think that the learned writer has been thrown out of his usual accuracy. In the first place, it is only the second Stanza of the Nītis'ataka which lends any support to the

---

* See Bohlen VI., and Colebrooke's *Essays* (Madras Reprint 1870) Vol. II. pp. 174-5. Dr. Kern, in his Preface to the *Bṛhatsaṃhitā*, referring to the popular notion of Vikrama's being the Founder of the Samvat Era, says that the "objections that may be raised against the opinion are many and formidable."—*Vide infra*.

† I learnt this from a verbal communication from a friend who was in those parts for some time.

‡ See last page, note, and Colebrooke's *Essays* Vol. II. p. 6 note.

position accepted by him in the first sentence above quoted. But there is absolutely nothing to show that any other portion of that S'ataka, or any portion whatever of the other S'atakas, was suggested by the same circumstance as that Stanza. On the contrary, that they were not so suggested is rendered at least very likely by the fact, that most of the ideas enunciated in these other portions of his work have no manner of connexion with Bharṭṛihari's domestic misfortune. And secondly, when Colebrooke speaks of the poem as "composed in his [i. e. Bharṭṛihari's] name" in that unqualified manner, one cannot fail to see that he had laid aside his wonted caution here also. Accordingly we find that in 1804 when writing his Introductory Remarks to the Calcutta Edition of the Hitopades'a &c. (a collection containing among other works these S'atakas also) he expressed himself somewhat differently on the point,* and his final opinion may thence be taken to be this, that *probably* some other person than Bharṭṛihari had put forth these S'atakas under Bharṭṛihari's name. Colebrooke does not state the grounds for his opinion. He may have been led to it by the belief that royalty and authorship do not in India co-exist in one and the same person. But I am not aware that that proposition, if laid down, has been satisfactorily made out.† On the other hand, it seems to me, I

---

* Essays Vol. II. pp. 74-5.

† As the reason assigned is only assigned on conjecture (see however, Colebrooke's Essays Vol. II. pp. 89-90.) I have of course not dwelt on the topic more at length. But although the instance among others of Māgha, which is mentioned by Colebrooke elsewhere, (Vol. II. p. 80), would seem to give some colour to the theory suggested, still on the other hand it must be remembered that the internal evidence furnished by works like the Kādambari and Das'akumāracharita (see p. 152 and particularly p. 177 of the former and p. 18 of the latter, Calc. Ed. Samvat 1925) shows that our Princes of

must confess, somewhat difficult to understand, what motive there can have been in giving to the work the name of a person who does not appear to have been ever in occupation of a throne, except from the very tradition which is here to be distrusted. Nor is it quite in keeping with all ideas of propriety, that an utter stranger should venture to touch on such a delicate topic as that alluded to in the second couplet above spoken of.

Another theory which has been suggested with regard to the composition of these S'atakas is that they were mere compilations made by Bhartṛihari, a mere collection of "elegant extracts" from the works of previous writers. This theory seems to be in part countenanced by Bohlen who adduces the parallel example of the sayings ascribed to Solomon and others.* That this again is possible I do not deny. For besides the parallel examples alluded to by Bohlen, there is also to be considered in favour of this theory the circumstance that the Hindus have always been fond of these Subhāshitas with which their conversation in ordinary life is to this day considerably interlarded.† In further support of the theory it is to be observed, that some of the Stanzas occurring in these S'atakas are also to be found in other works still extant.‡ Against the reception of this

---

days gone by went through a somewhat extensive course of instruction in which poetry was not by any means neglected. Surely then it is also possible, to say the least of it, that an individual prince might rise to be even a very good poet.

* See Bohlen Præfatio p. vi.

† For a few more observations on this point see the tractate entitled "Was the Rāmāyana copied from Homer?" p. 58.

‡ A further support to the theory may be found in the circumstance, that most of the MSS. of the S'atakas differ from each other as to the number and even the position of the Stanzas. In the sequel, we have suggested what we conceive to be the probable origin of this circumstance upon the theory that these S'atakas are not a mere compilation.

theory, on the other hand, it deserves to be remembered, that there is an absence of all positive evidence of its correctness. Another objection is, that the uniform and unbroken tradition of Bhartṛihari's authorship does not relegate him to the position of a mere compiler. And a further objection is, that it is possible to trace a certain family likeness between the works which can scarcely belong to the parts of a *mere compilation*. On the Stanzas common to Bhartṛihari with Kālidāsa and others, some remarks will have to be made in the sequel. Meanwhile upon the whole, and in the present condition of our knowledge of these matters, the safest course as well on this as on the last point is, in my opinion, to adhere to the tradition of King Bhartṛihari's full authorship of these works, until we are in possession of more positive and cogent reasons for deserting it than are at present available.

Having thus concluded the first branch of the inquiry, let us now proceed to the next great question—When did Bhartṛihari live? Upon this point, there is no internal evidence of any cogency forthcoming. Two points, there are, however, upon which, perhaps, an argument as to his probable age may be founded, and it will, therefore, be just as well to clear them up as far as possible in the first instance. Now in numerous verses of the Vairāgyas'ataka, we have ideas enunciated, bearing a striking resemblance to ideas which in our days are associated with the name of the great Vedāntic philosopher—S'ankarāchārya. And not only is there a resemblance of ideas, there is also a resemblance in the phraseology employed to

---

And as a parallel example we may refer here to what is stated about the several recensions and MSS. of the Rāmāyana by Prof. Weber in his Disquisition on that work. See the note at p. 177 of the Indian Antiquary Vol. I. See further our "Critical Notices" *infra*. Bohlen's final conclusion on this point seems to agree with ours.

express those ideas. Thus attention may be drawn to the following among other instances. The whole of the first Stanza in our text of the two S'atakas, both in language and in doctrine, savours strongly of Vedāntism. A similar association is suggested by the distinction so pointedly taken in the first two lines of the eleventh Stanza of the Vairāgyas'ataka, between संसारविच्छेद and स्वर्ग. Once more, the eradication of karma; the absorption into the Brahma; the dispelling of मोह or delusion by ज्ञान or true knowledge; expressions such as त्रिभुवनमपि ब्रह्म मनुते, निर्विकल्पसमाधि,* and so forth—all these also point in the same direction. Still taking all these matters together, it must be admitted, I apprehend, that they do not much advance our inquiry; since although S'ankara is regarded—and if I may say so, deservedly regarded—as the *best* expositor of Vedāntic doctrine, he is not to be regarded as also chronologically their *first* expositor. For accepting S'ankara as he is generally accepted, to have flourished about the eighth century of the Christian Era,† it may be demonstrated, that a school holding doctrines coinciding with his existed even before his time. We know from Hiouen Tsang that a sect of the name of Aupanishads existed in the days when that great traveller was making his well-known tour in this country.‡ And the Aupanishad sect is doubtless

* Vide Stanzas 52; 72; 89; 84; 61. Others may be added but for our present purpose these are enough.

† Colebrooke's Essays Vol. I. p. 332. A different date is proposed at p. 351 of the Indian Antiquary Vol. I. by Prof. Bhāṇḍārakar. Still another is put forward by Mr. Burnell in his preface to the Sāmavidhāna Brāhmaṇa. I would only repeat here a remark which I have made elsewhere that the question cannot be regarded as finally settled.

‡ See Hall's Vāsavadattā, Preface p. 53. Upanishad and Vedānta are convertible terms, and Madhusūdana Sarasvatī commenting on Gītā chap. VI. St. 29. says श्रीमद्भगवत्सूक्त्यादमतोपजीविनस्त्वौपनिषदाः and one Ms. inserts शंकर after श्रीमत् in that sentence. This is conclusive.

identical with the sect now called Vedântins. It results, therefore, that the mere coincidence of phraseology and doctrine between S'ankara and Bhartṛihari is not enough warrant for bringing down the age of our author to the eighth or ninth century of the Christian Era.

Another fact on which an argument may possibly be based in support of the position that these S'atakas are a comparatively recent work is the mention of the Purâṇas in Stanza 81 of the Vairâgyas'ataka. Now it is well known, that there is an almost complete consensus of opinion among European Sanskrit Scholars, that these Purâṇas cannot, at the highest, be placed further than about a thousand years ago. Professor Wilson, for instance, who has examined the question in the most elaborate manner, says that these Purâṇas seem to have accompanied or followed the innovations of the S'aiva Vaishṇava and other teachers whom he names, and the earliest of whom is assigned by him to the eighth or ninth centuries of the Christian Era. True he qualifies this by saying that "this applies to some only out of the number, as I shall presently proceed to specify."* But it is on the other hand worthy of remark, that in the specification which follows, the earliest expressly mentioned date does not go beyond the ninth century A. D., and that the implication of his remarks on those works to which he does not expressly assign a date is not in favour of a much higher antiquity for them. It would be obviously out of place to go at any length in this introduction, into an examination of the cogency of the arguments adduced by Professor Wilson, and of the soundness of the conclusions which he has based upon those arguments. But it is to be remarked, firstly, that as put by Professor Wilson himself, the argu-

---

* Vishnu Purâṇa by Wilson Ed. by F. E. Hall Vol. I. p. xvi.

ments against the antiquity of the Purāṇas go at most only to show, what is not denied, that those works have been tampered with for sectarian purposes. It may be said, secondly, that the precise dates to which the several interpolations are referred require to be supported by more cogent evidence than we find set out by the Professor. It may be said, thirdly, that some of the Purāṇas which Professor Wilson expressly pronounces to be of a later age than the age of S'ankara are actually quoted from by that great philosopher in his commentary on the Svetâs'vatara Upanishad.* Fourthly and lastly it may be said, that even on Professor Wilson's own showing there were Purāṇas different from, and much more ancient than, the several works which now pass under that name; and therefore before any argument can be based upon the mention of the Purāṇas in the Vairāgya-s'ataka for bringing down the age of our author to a very recent date, it must be shown which Purāṇas are referred to in that passage, whether the Purāṇas current in our own day under that name, or the Purāṇas which Professor Wilson distinguishes from these as the quinquupartite ones spoken of by Amara Sinha.

These two points being thus cleared up, the question now again presents itself—When did Bhartṛihari live? In another place I have incidentally made a few remarks on this point, and have arrived at the conclusion that our author probably flourished somewhat later than Kālidāsa, and a good deal earlier than the beginning of the sixth century A. C. I shall restate here the reasoning which has led me to that conclusion in as condensed a form as

---

* Comp. p. 259 and p. 263 of the Bhāṣhya with p. LXX. of Professor Wilson's Preface to the V. P.; also pp. 265 and 278 of the former with p. CXII. of the latter. Purāṇas generally, and the Vāyupurāṇa particularly, are referred to in Bānabhaṭṭa's Kādambari pp. 18, 83, 153.

may be, referring to the essay noted below for a further and fuller treatment of the subject, as also for the authorities.* Two passages, one in our Sanskrit text of the Panchatantra, and one in an English translation of the Kalila u Dimnah, exhibit a remarkable coincidence of meaning. They occur, too, in the same story, and in the same context in the two works. The Kalila u Dimnah was a translation, not at first hand, from the Panchatantra, and was made between the years 531 and 579 A. C. Therefore the passage in the Panchatantra may be taken to have existed in that work about 531 A. C. The Panchatantra itself, also, may safely be taken to have been composed not later than 500 A. C.† And as the passage in question is a Stanza occurring in the Nitis'ataka, the author of the Nitis'ataka may be taken to have flourished, say, at least, half a century before that date. Again from Stanza 95 of the Nitis'ataka, it follows, that its author regarded Paras'urāma as an incarnation of Vishṇu. It is, at all events, exceedingly doubtful whether Kālidāsa held the same opinion. A probable inference from

---

* See "Was the Rāmāyana copied from Homer?" pp. 36,56. I may add a reference here to Colebrooke's Essays Vol. II., p. 171 *et seq.*

† See also Lassen (Indian Antiquary II., 194) who agrees with this. Dr. Kern (Preface to Bṛihatsanhitā p. 20) has more confidence in the trustworthiness of the text of the Panchatantra than I think is legitimately due to it, considering the immense discrepancies between Kosegarten's text and our Bombay Classics text. And not only that, but there is also, it seems to me, some suspicion thrown upon its thorough genuineness by its style in some places. That question, however, cannot be discussed here. I will only add one fact which seems to me exceedingly strong. In the fourth Tantra a stanza beginning with ध्यानस्याजसृष्टेय is quoted. That stanza is the opening Stanza of the Nāgānanda Nāṭaka, which is not earlier than the age of Śrīharsha—about the middle of the seventh century. It must be clearly taken, then, to be an interpolation, and thus to throw a suspicion on the genuineness of the whole work.

these facts is, that Paras'urâma had not been honoured with the "*relatio inter divos*" in the time of Kâlidâsa, while he had been so honoured in the time of Bhartrihari. If so, Bhartrihari was most probably much later in age than Kâlidâsa.

Thus far the observations which I have already made elsewhere on this topic. We shall now proceed a step further. Tradition informs us, as already remarked, that Bhartrihari was a brother of king Vikrama, and that besides the S'atakas he composed a work called the Vâkyapadîya or Vâkyapradîpa. Now it is well known, that this Vikrama is popularly believed to be identical with the Founder of the Samvat Era, and to have flourished about 56 B. C.* But it seems to me quite impossible to accept this date as the date of Bhartrihari, and this for the following reasons:—The Vâkyapadîya shows very clearly that its author lived at least one generation after the Chandrâchârya and others who brought the great commentary of Patanjali into general use after it had for some time remained in obscurity.† Now if we accept Prof. Weber's opinion about the

---

* Bohlen who accepts the identity of the Bhartrihari of the S'atakas and the Hari of the Vâkyapadîya (Præfatio p. vi.) is of a different opinion. Speaking of this date, viz. 56 B. C., he says "*quo de temporis momento nulla sane dubitandi causa adest idonea.*" On the contrary we contend, as in the text, that there is such a causa idonea and not merely a causa but cause. Of course if the identity of the grammarian Bhartrihari and the poet Bhartrihari be disproved, the arguments in the text based on that identity will at once fall to the ground. But then if this one part of the tradition turns out to be unbelievable, the other part will not be entitled to much credence, and thus the ground will also be cut off from under the only opposing argument for the contemporaneity of Vikrama and Bhartrihari. And the question will then be at large. Colebrooke (Essays Vol. II., p. 6.) also does not question this date.

† See the interesting account of this matter in Siddh. Kaum. II., 2 (Introduction by Tîrânâth) also Goldstücker's Pāṇini *ad finem*. Weber also in his Review of the latter work seems to have discussed this matter (see Indian Antiquary Vol. II. p. 206).

age of Patanjali,* it is perfectly evident that this alleged contemporaneity of Vikrama and Bharṭṛihari must be at once relegated to the regions of fiction. But even if we do not accept that opinion, (and let me add in passing, that for my part I do not accept it, but consider it on the contrary to be quite erroneous), and even if we adopt the very much more likely proposition that Patanjali flourished about 144 B. C., even then, I say, it is clear, that we obtain something less than nine decades for all those vicissitudes in the treatment of the Mahābhāṣya and that line of its descent to himself which Bharṭṛihari refers to at length in the Vākyapadīya.† And this period must, I think, be regarded as inadequate. Again Chandra and his colleagues are said in the Rājataranginī to have flourished in the reign of king Abhimanyu,‡ who, according to the chronology of Prof. Lassen, reigned between 45 and 65. A. C.§; so that here again we have another reason for refusing to accept the contemporaneity of Bharṭṛihari with the Vikrama of the Samvat Era.

But although we have thus seen reasons for refusing to believe that Bharṭṛihari flourished about 56 B. C., it is possible, I think, to make some use of the tradition of the contemporaneity of Vikrama and Bharṭṛihari, having regard to the conclusions of

---

* Professor Weber places Patanjali at 25 A. C. For the whole discussion on the point see Indian Antiquary Vol. I., p. 300 *et seq.* Vol. II., p. 57 *et seq.*, p. 69 *et seq.*, p. 206 *et seq.* Goldstücker's Pāṇini *ad finem*. I agree with Professors Goldstücker and Bhāṇḍārkar. Mr. Bhāṇḍārkar's position does not seem to me to be shaken by Prof. Weber's letter in the Antiquary at p. 206, and it seems to me that the new interpretation of मध्यमिकान् accepted by Weber destroys the only ground for his date. See too "Was the Rāmāyana copied from Homer?" p. 54.

† Siddh. Kaum. II., 2 Introd.

‡ Rājataranginī (Calc. Ed.) p. 7.

§ Indian Antiquary Vol. II., p. 61.

Dr. Kern in the Preface to his edition of Varāhamihira. Dr. Kern's conclusion on this point is that Vikramāditya, according to the unanimous testimony of Hindu Astronomers, of the Arabian Astronomer Albiruni, of Kalhāna Pandit, and of Hiouen Thsang, was the founder of what is commonly known as the S'aka or S'ālivāhana Era, and flourished about 78 A. C., and not 56 B. C.* If we accept this opinion, and it has certainly an immensely higher weight of authority to support it than the rival opinion, it is possible, I think, to reconcile the several statements which we receive from tradition. For there will now be an interval of two centuries and upwards between Patanjali and Bhartṛihari, which gives "ample room and verge enough" for all the events in the history of the Mahābhāshya alluded to above. Now considering that an entirely independent line of argument has brought us to the conclusion that Bhartṛihari must be a good deal older than the close of the fifth century, considering that all the various items of information can be reconciled by placing Bhartṛihari about the beginning of the so-called S'ālivāhana Era, we may take it, I think, as a conclusion, grounded on a basis by no means unstable, that our author flourished about the close of the first and the beginning of the second century of the Christian Era.

I am not aware that this conclusion affects, or is affected by, any established propositions in the history of Sanskrit Literature. It has been suggested above, that our author was probably later than Kālidāsa; but the date of Kālidāsa himself† cannot be re-

---

* See Kern's Preface to *Bṛhatsaṃhitā* pp. 4-12 particularly p. 11.

† See "Was the Rāmāyana copied from Homer?" p. 39 and Muir's Texts II., 12 there cited. And see too Calcutta Review for October 1873, where the writer arguing from the references to the Hūnas in the Baghuvans'a comes to the conclusion that Kālidāsa lived some time before 100 A. C., which fits in very well with our conclusion in the text.

garded as so well settled that it need be allowed to interfere with or modify any conclusions arrived at by other lines of reasoning. Nor should I be unprepared to abandon the opinion about Kâlidâsa's priority over Bhartṛihari, if any arguments were forthcoming which appeared to me to necessitate it, for, as I have stated, that priority does not appear to myself to result *incontrovertibly* from the fact from which it is deduced. And lastly, so long as Kâlidâsa is not shown to have flourished at any particular period, I am not aware that there are any grounds for supposing that he cannot have flourished even earlier than the first century of the Christian Era.

Having thus fixed the date at which our author probably flourished, we must now proceed to other inquiries concerning him. It will have been marked that for fixing the date more precisely than we should have been able to fix it upon the evidence furnished by the Panchatantra alone, we have made use of the tradition which connects Bhartṛihari and king Vikrama as brothers. Now Dr. Bhâu Dâjî in his paper on Kâlidâsa has questioned this tradition. But before proceeding to consider his objection, it may be just as well to set out here the information on this subject which is given by the several manuscripts that have been consulted for this edition. In the MS. which we have denominated M. what may be called the title page has the following : ॥ भय भर्तृहर (sic) भूतिकुवैराग्यशतकप्रारम्भः ॥ The last page of the same has this : इति श्रीभर्तृहर (sic again) भूति &c., as before. In the MS. called R. we have the following Colophon ॥ इति श्रीमहामुनीन्द्र-भर्तृहरिकृतो वैराग्यशतकस्य टीका समाप्ता ॥ In the MS. of the Springāras'ataka in the R. set, however, we have ॥ इति श्रीमहाकविचक्रचूडामणिना भर्तृहरिणा विरचितं शृङ्गारशतं (sic) द्वितीयं संपूर्णम् ॥ The printed copy N. has इति श्रीभर्तृहरियोगीन्द्रेण विरचिते (sic) सुभाषितत्रिशत्या वैराग्यशतकं संपूर्णमभूत्. The Colo-

phones &c. of all the other copies except A. are simple. But in A. we have the following more full-bodied and flowery Colophon इति श्रीमहाराजाधिराजसामन्तसीमन्तचूडामणिकविशेखरयोगीन्द्रमुकुटमणिराजार्चिःश्रीभर्तृहरिविचि (sic; clearly a copyist's slip) रचितं वैराग्यशतकं तृतीयं पूर्णतामगमत् ॥*

Let us now proceed to examine Dr. Bhâu's objection. I will let him speak for himself. "He is commonly but erroneously supposed to be a brother of Vikrama, as the fifth couplet of the Vairâgyas'ataka shows viz. : that the author was an eminent poet who was dissatisfied with the reception he met with at the courts of several princes whom he visited in hopes of reward."† Now this proceeds upon the assumption that whatever sentences occur in a work with the first personal pronoun in them may be regarded as containing autobiographical statements. That this may be true in *some* cases and to *some* extent, I do not for one moment deny. But that, it will be observed, is not enough for the summary rejection of the popular belief in this case. Dr. Bhâu treats the Stanza which he quotes as by itself conclusive of the question. I cannot concur in this procedure. With respect to the Poems of Horace, a similar attempt has been made to spell out a biography of the author from the materials supplied by what may be called these first-personal-sentences. But that learned translator of Horace, Mr. Theodore Martin, disapproves, and if

---

* Dr. Aufrecht's Catalogue gives a colophon श्रीभर्तृहरिमहोस (sic). &c. (p. 134b.) In an old MS. at Kolapore inspected for me by my friend Mr. Y. V. Athalye the colophon is as follows : इति श्रीभर्तृहरियोगीन्द्रविरचितायां सुभाषितरत्नावल्यां नीतिशतकसमाप्तम्. This is very like the colophon of N. Like N. too this MS. has 100 Stanzas under 10 heads of 10 Stanzas each.

† Journal B. B. R. A. S. January 1862 p. 219. The Stanza is fourth in our text. Dr. Bhâu also speaks of Bhartrihari as one of the "nine gems." But this is not correct.

I may say so, justly disapproves, of this course.* And without going now into any elaborate examination of all the Stanzas of the three S'atakas to which this principle of biography-making may apply—an examination which every one may, if he pleases, make for himself—we may state, that it will be difficult, without resorting to improbable suppositions, to piece together by this means such an autobiography as will be self-consistent in all its parts. Thus to take one or two out of many instances. In Stanza 40 of the Vairâgyas'ataka, applying to it the principle which underlies Dr. Bhâu's contention, Bhartṛihari is in doubt as to how to make his "choice of life." In Stanzas 41 and 42 which immediately succeed it, and in Stanzas 32 and 33 which precede it, the choice however seems to have been already made. And in Stanza 87, not only has the choice been made, but Bhartṛihari's enjoyment of the fruit of his endeavours seems to have all but commenced. But now let us go one or two steps further; and we hear a complaint that he (for I take it that the subject must be first personal in Stanza 89) has wasted his youth in vain. Once more at the opening of Stanza 91, we come to doubt and misgiving, which is again dispelled in the fourth line of the Stanza; and again in St. 93 there is the old yearning and hankering after liberation from the griefs of this world. Again—but it is unnecessary to proceed, and we shall therefore stop here.†

---

* See Anc. Classics for Eng. Readers "Horace," p. 115 *et seq.* "It may be" says Mr. Martin "that among Horace's odes, some were directly inspired by the ladies to whom they are addressed; but it is time that modern criticism should brush away all the elaborate nonsense which has been written to demonstrate that Pyrrha, Chloe, Lalage, Lydia, Lyde, Leuconœ, Tyndaris, Glycera, and Barine, not to mention others, were real personages to whom the poet was attached."

† Since the remarks in the text were originally written, I have found the following confirmation for them in a remark of Professor Weber's

Very few points now remain to be discussed. Was Bhartrihari—the author of the *S'atakas*—the same as the Bhartrihari or Hari who is known as the author of the *Vākyapadiya*? We have already by implication answered this question in the affirmative on the authority of tradition. That tradition is alluded to by Colebrooke* who does not question it; and the same remark applies to Bohnen.† Was Bhartrihari identical with the author of the *Bhaṭṭikāvyā*? For an affirmative answer to this question, there is no better or stronger ground than the identity of name, ‡ but even this ground is exceedingly weak. Thus in the commentary of Bharata on Bhaṭṭi, the name of the author is given as Bhartrihari, but nothing more is said about him. In the other commentary which has been published, the name is given as Bhaṭṭi, and he is described as “*S'risvāmisānu*” and as a great grammarian.§ In his list of Sanskrit grammars, Colebrooke mentions the *Bhaṭṭikāvyā* but without mentioning the name of the author.¶ In his essay on Sanskrit and Prākṛit poetry, however, he speaks thus: “The author was Bhartri-

---

(see *Indian Antiquary* Vol. II. p. 207a). He says. “There would result a very curious biography of Patañjali, if all the examples which he draws from common life and which are given by him in the *first* person were to be considered as throwing light on his own personal experiences.” It may, perhaps, be worth adding, that according to Colebrooke the *Vākyapadiya* was probably once in use at Ujjayini (*Essays* Vol. II. p. 21). This and the story about the “*Gumphā*” mentioned above serve to show that there is something more than *bare* oral tradition to connect Bhartrihari with Vikrama, for it will be remembered that Ujjayini was the latter's capital city.

* *Essays* Vol. II., pp. 6—74.

† *Præfatio* vi.

‡ But even this according to some authorities only.

§ See the recent *Calcutta Edition*.

¶ *Essays* Vol. II. p. 43.

hari ; not, as might be supposed from the name, the celebrated brother of Vikramāditya, but a grammarian and poet who was son of S'ridharasvāmi (*sic* ; *sed vide supra*) as we are informed by one of his scholiasts, Vidyāvinoda.* In his Oxford catalogue, Prof. Aufrecht speaks of Bharṭṛihari, "*cujus liber grammaticus minime vero Bhāṭṭikāvya memoratur*".† Dr. Bhāu says that Bhāṭṭi "is popularly believed to have been a son of Bharṭṛihari."‡ Bohlen says : "They say that Vikrama in fact got possession of the kingdom, and took to himself Bhāṭṭi as Prime Minister. But in this again they seem to have gone wrong, confounding both persons and times. For there exists a grammatical poem called Bhāṭṭikāvya, describing at the same time the exploits of Rāma, which has been attributed to a certain grammarian belonging to a later age called Bharṭṛihari, and from the name of this poem, I think, Bhāṭṭi seems to have been considered as the brother of this our Bharṭṛihari."§ Lastly, Mr. Sashagiri S'āstrī says "King Vikramāditya is said to have been the son of a Brāhmaṇ named Chandragupta who married four wives, one of the Brāhmaṇ caste, another of the Kshatriya, the third of the Vais'ya, the fourth of the S'ūdra caste. They were called Brāhmaṇī, Bhānumatī, Bhāgyavatī, and Sindhumatī. Each of the four bore him a son. Vararuchi was born of the first wife, Vikramārka of the second, Bhāṭṭi of the third, and Bharṭṛihari of the fourth. Vikramārka became king, while Bhāṭṭi served him in the capacity of Prime Minister."¶ From this conspectus of

---

* Essays Vol. II., p. 116.

† P. 175b.

‡ Journal B. B. R. A. S. Jan. 62. p. 219.

§ Præfatio p. 6.

¶ Ind. Antiq. Vol. I., p. 314. This story is also given by Bohlen (Præf. p. 7). Bohlen thinks that the Chandragupta of the story "*nisi omnia me fullunt*," is the same "*Sandracottus rex celeberrimus quem*

opinions, the conclusions deducible seem to be, that the identity of the two Bharṭṛiharis rests on the frailest possible foundation, and that it is only just possible that there may have been some connexion between them, but which of those alleged has the best voucher it is difficult to say.

Dr. Bhāu Dāś identifies Bharṭṛihari with the Bharṭṛimeṭha mentioned in the Rājataranginī, and he makes him a contemporary of Kālidāsa.* Dr. Bhāu adduces no grounds for the identification, but only says that it is "to be presumed." On the other hand it should be remembered, that both the Sarasvatikanṭhā-bharaṇa and the S'arṅgadhara-Paddhati quote the name Bharṭṛihari as well as Bharṭṛimeṭha,† that the latter name is not much known, that Dr. Aufrecht mentions an alternative name for it which is still further removed from, and entirely unconnected with, the name Bharṭṛihari viz. Meṭha,‡ and that the verses quoted by Dr. Aufrecht as Bharṭṛimeṭha's,§ to judge from their beginning as given by him, do not belong to any work, that I am aware of, ascribed by tradition or any other authority to Bharṭṛihari. It may be added here, that in Max

sacerdotem fuisse scioli seniores hallucinantur." This identification, however, seems to be based simply on identity of name, the name given by Roger being "Sandragoupetus Naraja" which Bohlen points out to be the same as चन्द्रगुप्तनृराजा (sic). Mr. Sashagiri's story, however, has no reference to this exalted rank of Chandragupta. As to the Vararuchi mentioned in this story, Bohlen has no doubt that it is the same as the author of the Prākṛit Prakāś'a, because he is said to have composed a commentary on some part of the Vedas, and also an ethical work. But accepting this, and accepting Prof. Cowell's identification of this Vararuchi with the author of the Vārtikas on Pāṇini, we should have to place Bharṭṛihari before Patanjali. (See Cowell's Vararuchi p. 6.)

* Journal B. B. R. A. S. Jan. 1862 p. 218.

† Aufrecht's Catalogue pp. 209a and 124a.

‡ Ibid p. 140b.

§ Id. p. 209b.

Müller's History of Ancient Sanskrit Literature, a tradition is mentioned which gives the name Bhartrihari to the author of the Mahābhāṣya.* There must, I think, be some mistake here.

Little more of Bhartrihari's personal history is known than has been alluded to in the previous pages. His theosophy, as has been pointed out, corresponds notably with that of the Vedāntins. In religion proper, he was a unitarian as respects S'iva and Viṣṇu.† He, however, acknowledges in so many words, what is clear enough from various parts of his poems, that his special predilections are towards the former Deity.‡ In the first Stanza of the S'ringāras'ataka he mentions together Brahmā, Viṣṇu and S'iva—who seem to have been already in his time associated together into the Hindu Trinity.§ Banāras is once mentioned with reverence, as also, and more frequently, the Ganges.¶ The stories of the temptations of Parāśara and Vis'vāmītra are also referred to.|| The mention of Viṣṇu's Ten Incarnations has been already touched upon.

One great question still remains—that, namely, suggested by some of the Stanzas in these S'atakas being found to occur in other extant works. We need take no particular notice of those which occur in the Panchatantra; nor those in the works on Rhetoric such as the Das'arūpaka or the Kāvya-Prakāśa; nor yet of the one in the Mahānāṭaka; nor even of those quoted in the Bhojaprabandha; nor again of that well known Stanza of the S'ākuntala commencing अनाम्रान्तुष्यम् which, according to Weber's Various

---

* P. 235.

† Compare also Kālidāsa's Kumāra. VII., 44.

‡ V. S. Stanza 99.

§ Comp. Kumāra. VII., 44.

¶ V. S. *passim*.

|| S'ringāras'ataka (Bomb. Ed.) St. 65.

Readings in Bohlen (p. 22), occurs in one of the MSS. of these S'atakas. All these may be thrown aside in the present inquiry, because, in the works where they occur, they do not claim to be original Stanzas of the authors of those works. But the question of difficulty is raised by Stanzas 70 and 27 of the Niti-s'ataka, by Miscellaneous Stanza 7 of the same S'ataka, and by Miscellaneous Stanza 9 of the Vairāgyas'ataka.* The first of these, as is well known, is in the S'ākuntala; the second and third are in the Mudrārākshasa; the fourth is in the Mṛichchhakaṭika.† Of these again the last two may be dismissed with the observation that as they are not to be found in all the copies of the S'atakas,‡—and as they are found elsewhere—they are probably interpolated in the S'atakas. As to the second Stanza, it must be observed, on the one hand, that it does not occur in one of the three families§ of MSS. consulted; but it is noticeable on the other hand that it is quoted as from Bhartṛihari's S'ataka in so old a work as the Das'arūpāvaloka¶—which work also quotes in another place the Mudrārākshasa,|| in which the Stanza occurs again. However, as the question is distinctly raised by the first noted Stanza (which does not occur only in an imperfect copy), we need not dwell here any longer on this part of the matter.

---

* Bohlen also mentions Bhavabhūti, but I am not aware of any Stanza common to him with Bhartṛihari. Is there not some mistake when Bohlen speaks of a codex of the Sāhitya Darpana as written in 1027 A. C. ? See Præfatio p. 6.

† For references see our Notes to the respective Stanzas.

‡ See the Index *infra*.

§ See the Critical Notice *infra*.

¶ P. 62. Hall's Ed.

|| Do. p. 120.

Upon this point also, as upon a point before discussed in this Introduction, I have only to condense what I have already elsewhere stated. I was at one time inclined to hold, that Kâlidâsa had borrowed this Stanza from Bhartṛihari, as such a supposition would have absolved both writers of the charge of plagiarism.* Prof. R. G. Bhaṇḍārakar suggests another theory. He contends that the Stanza in question is one of those Subhâshitas which are floating about in popular talk. According to him, this Stanza would be, both in the Nitis'ataka and in the S'âkuntala, a mere reproduction of a part of what may be called the literature living in the mouths of respectably educated people. As I have remarked in the place whence these remarks are summarized,† I accept this theory, and also its application to the Stanza now before us, although I ought to say, that I do not accept its application here without some little misgiving. Perhaps I may take this opportunity of adding, that when the original remarks above epitomised were written, I had slightly misunderstood Prof. Bhaṇḍārkar's view. We are much more in agreement than I then thought, for, as I learn from him, he did not and does not mean to contend that the theory propounded by him is universally applicable, but only when collateral circumstances suggest its application.

Before closing this Introduction, I may perhaps, refer to the story related by Bohlen on the authority of Roger, a religious Missionary who settled in the Carnatic about 1630.‡ The story is

---

* Upon the view that S'ârṅgarava in the S'âkuntala, in uttering the sentiment, simply quotes a classical Stanza, not using his own words—a common practice among us.

† For a little more on this point see "Was the Râmâyana copied from Homer?" p. 57.

‡ See Bohlen's Præfatio p. xii.

that Bhartrihari had 300 wives, and was addicted to a voluptuous life. But having been severely reprov'd by his father for his dissolute conduct, he repudiated his wives and collected—not composed—these S'atakas by making selections from older writers.

Since writing the above, I have received an account of a MS. of Bhartrihari at Kolâpore from my friend Mr. Y. V. Athalye, containing an extract of the story of Bhartrihari as related in the commentary in that MS. The story is related at such length that I cannot reproduce it here. It contains no substantial addition to what we have given in the note to the second Stanza of the Nitis'ataka, except that it gives the name of Bhartrihari's wife as Anangasenâ. I quote the close of this passage of the commentary : तदा सप्रत्ययो राजा परं विषादमापन्न इदमुवाच । अहो स्त्रीणां चित्तचरितं च न केनापि ज्ञायते । धिगेनामेतत्परतन्त्रं मां चेति ॥ न वैराग्यात्परं भाग्यं न बोधादपरः सखा ॥ न हरेरपरस्त्राता न संसारात्परो रिपुः ॥ इत्यादि पठित्वा विक्रमार्कं राक्ष्येभिषिच्य स्वयमत्यन्तं विरक्तः सज्जेतच्छ्लोकलयं (शतत्रयं ?) च करोति ॥

CRITICAL NOTICE.

IN preparing the text of the present edition of the Nitis'ataka, altogether fifteen different copies have been consulted. Of these, six copies are printed, and the remaining nine are MSS. The printed copies are the following :—

C. The Bombay Oblong edition, lithographed and accompanied by a commentary. I have generally followed its text.

T. The Bombay edition accompanied by a translation into Marāṭhi. After I had prepared my text and *Varia lectiones*, I found that there had been more than one edition with a translation into Marāṭhi printed. But I did not consider it either necessary or useful to consult these other editions.

Bo. The edition of Bohlen. I have also made use of the *Varia lectiones e codicibus Chambersianis petitis* collected by A. Weber and appended at the close of Bohlen's volume. These I have called 'Bo.n.'

Be. The copy in Benfey's *Chrestomathie*. I have also made use of the various readings. They are called 'Be.n.'

K. The copy in the *Kâvyasangraha* recently printed at Calcutta. This work seems to be very much like a reprint of Hæberlin's anthology, and it will be found that, in the majority of cases at least, the reading in 'K.' and in Be.n. (which is from Hæberlin) coincide.

N. A copy of the three S'atakas of Bhartṛihari printed in Telugu characters. This copy has been sent me by my friend Mr. V. N. Narasimmiengar of Bangalore who tells me that this copy represents the recension universally current in the South.

The Manuscripts collated are the following :—

S. A very neatly and beautifully written copy with a commentary, in the collection of MSS. deposited in Elphinstone College, and belonging to the Government of Bombay. It is fairly correct, and the slips it contains are on the whole easy of detection as well as rectification.

W. A second Manuscript, also with a commentary, in the same collection, written in very big letters. It is much less carefully written and contains numerous slips.

L. A third, also in the same collection, also accompanied by a commentary. It is far inferior to both of the preceding ones in caligraphy. It is only less full of errors than W.

X. A copy from Nassick with a commentary clearly written out. This was lent me by my friend Mr. Bhagvant Mangesh Wagle. It is tolerably correct though there are some slips.

D. A copy belonging to a Guzerâthi friend who lent it me. This contains only the text, and is ill written. It abounds in erroneous copying.

F. A fragment of a MS. of the text only, lent me by my friend Mr. Abâji V. Kâthavate, B. A. It contains only about ten Stanzas. It comes immediately from Puna.

G. An incomplete MS. of text and commentary from Ahmedabad procured for me by my friend Mr. Ambâlâl Sâkarlâl Desai, M.A., LL.B. It contains a good many slips, and the structure of the letters is not correct in some places.

M. A neatly written MS. with a commentary. This was lent me by my friend Mr. Râmachandra Bhikâji Gunjekar. The Manuscript is from Belgaum. The writing is bold and clear, but there are little slips now and then about double letters, visargas, etc. Barring these it is a correct MS.

P. A copy of the text only of the three S'atakas, neatly enough written, and forming part of the MS. collection in Deccan College. It was sent to me by Dr. F. Kielhorn. It comes, as Dr. Kielhorn informs me, from Gujarâth.

R. A copy of the three S'atakas with the commentary of Râmarshi. This MS. is written in an old character, and in age also has the appearance of being the oldest of all the MSS. enumerated. This was also sent me by Dr. Kielhorn from the same collection as the last. It also comes from Gujarâth.

In addition to these, my friend Mr. Y. V. Athalye has sent me a list containing the stanzas in the order in which they occur in two MSS. at Kolapore. Of course I take no readings from them, but I have put them into the Index.

As remarked above, the copy called C. has been generally followed except in a very few cases. In some of these cases, its reading has been abandoned because it is obviously wrong, as for instance in Stanza 50; or because it is against metre as in Stanza 3. In Stanza 30 the reading adopted against C. gives a far better meaning; Stanza 44 as given in C. can scarcely be said to make good sense. But the aggregate of such cases of deviation is not large.

The several copies consulted for this S'ataka seem to fall into two or rather three different families. For the better understanding of one of the great points of difference between these families and between the members of each family *inter se*, I have given a Table of the several Stanzas alphabetically arranged. In using the Table, I have only to notify the reader that the MS. G. is not complete, so that the absence of any Stanzas from it cannot safely be taken to give rise to any inference whatever. It will be seen too that the MS. F. is not comprised in the Table.

Now a glance at this Table will show, that in respect of the numbers and relative positions of Stanzas, the copies marked W. S. L. C. T. X. and G. form one group, K. D. M. R. P. and A. form another, and Bo. Be., Y. and N. form a third. Of course all members of each group do not coincide in all respects, but on a general view, this distribution will be seen to be correct. Now the copy which has been taken as the basis of our text in the present edition belongs to the first group. And some of the reasons which have led to this course may, perhaps, be mentioned here. In the first place, the only commentary of which I was aware at the time when I first commenced this work was the commentary in C. In the second place, as will have been seen from the remarks made above as to the parts of the country from which the several MSS. have come, the prevailing text in Western India seems to be that adopted in C.; as G. may be taken in some measure to represent Gujarâth, W. S. and L. the Southern Maratha Country, and X. Nassick; while of the other group, K. gives a Bengalee text; and although M. gives the text current in the extreme South of the Presidency, and although too D. P. and R. come from Gujarâth, still M. stands alone, and the latter three belong to only one province of Western India. Notwithstanding these circumstances, however, I should have preferred to base my text upon the second family of MSS., since it appears to have its representative in Eastern India, and in the Southern, Central, and Northern parts of Western India, and since there exists a commentary on its text far superior to the other. But my attention was attracted to the ambit of its currency some time after I had made considerable progress in the work according to my first plan.* I need scarcely add, however, that the whole of this

---

* For one other reason see Introduction p. xx.

text can be pieced together from the Various Readings noted at the foot of each page and from the Miscellaneous Stanzas.

I will not dwell on the results which the appended Table can be made to yield, but will only add the following summary of one class of those results. It will be found then that 59 Stanzas occur in every one of the copies consulted. But if we exclude G., in accordance with what has been remarked above, the number will rise to 76. Again all the copies in group Bo. contain 88 Stanzas; all those in group C. (omitting G.) 105; all in group K. 97.

The main cause of these discrepancies between the different MSS. and families of MSS. is, it seems to me, not very difficult to divine. Even without taking up what I own appears to me a somewhat unsafe position—even without holding that the Nītis'ataka in its inception was but a compilation of Subhāshitas culled from the works of various writers, (see Introd. pp. xiii., xiv.) we may be pretty sure that, after that work was over, additions would be made to it from time to time by later writers, or by later editors of the S'atakas. Again, I believe, that the marshaling of the several Stanzas under different headings must also have been the work of later editors of the S'atakas; so that the order of the Stanzas appearing in the copies current in different parts of the country would very likely be different in most cases. And these two circumstances, which are quite within the range of probability, suffice in my opinion to explain all the most remarkable discrepancies between the various copies.

The same remarks apply *mutatis mutandis* to the Vairāgya-s'ataka, the printed copies consulted for which correspond to (*i. e.* belong to the same sets with) Nos. 1—5 for the Nītis'ataka.

Of the MSS., four correspond to (*i. e.* belong to the same set with) Nos. 7—10 for the Nitis'ataka. Besides these there are,—

J. A MS. with commentary kindly lent me by Dr. J. G. Bühler. I have not used it in collation, as it is incorrect in nearly every line. It comes from Gujarâth.

A. A MS. lent me by my friend Mr. Kâthavaṭe. It comes like F. from Poona.

B. An incomplete MS., also lent me by Mr. Kâthavaṭe, also from Poona. This and the last are both tolerably correct, but neither is neatly written, and neither has a commentary.

I have received lists of the Stanzas in two Kolapore MSS. of this S'ataka also from Mr. Athalye. One of these (Y). contains 134 Stanzas.

Of these all the copies contain only 40 Stanzas. All excepting B. J. and G. (which are incomplete) contain 66. The group represented by C. (the first 7 in the Index) contains 92. The other contains 83. It will be seen from the Indexes, that some Stanzas occur both in the Niti and the Vairâgya S'atakas, and that too sometimes in copies belonging to one and the same set.

By an oversight I have omitted in the notes to the first Index to state, that the numbering in X. of अप्रियवचन &c. and following Stanzas is incorrect, but has been retained, there being there an additional Stanza introduced by तथाचोक्तम् running as follows || आदानस्य प्रदानस्य कृतव्यस्य च कर्मणः || क्षिप्रमाक्रियमाणस्य कालो (*sic*) विवर्ति तद्रसम् || In N. (Nitis'ataka) also, Stanzas 31 and 32 are wanting, and the numbering of the succeeding Stanzas is wrong but is retained. In other cases of wrong numbering in the MSS., I have made corrections in the Index.

It may be stated, that I have given, I believe, all the Various Readings occurring in the different copies except those which

appeared to me to be *clearly* mere slips. When that was not clear, I have given the readings of the copies although I considered them to be *very probably* mere slips. The work of collating so many copies has been troublesome, and I now think that part of it might have been dispensed with. As it is, the extent of the work and its tedious character must be my apology for any slips which may have remained uncorrected.

In conclusion I have only to acknowledge my obligations to my numerous friends (the names of all of whom have not occurred in these pages) who have given me valuable help of one sort or another in the preparation of this work.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

- P. 6. (Text) line 1, from bottom add R. and P. after W.
- P. 10. („) line 6 from bottom add प्राणो° before N.
- P. 19. („) line 3 from bottom before च add °न्तःस्त्रा° noted in R. commentary ; and substitute M. for “&—R.”
- P. 28. („) line 10 from bottom after (b) °द्यै° ; °द्वयै° R.
- P. 31. („) St. 2. for °खस्यै etc. read °खोसौ वतात्यर्थम् ; in note delete श्रवण etc. to जा, substitute श्रवणसुखस्यैवतात्यर्थम् K.—and after D. add °तात्य° ; °जात्य° M.
- P. 32. („) St. 9. (b) रा for दा ; line 9 from bottom after D. add °न्तमनसा noted in R. ; line 6 from bottom after (b) add त्यक्त्वा ; कृत्वा M. ; line 3 from bottom at the end add °हा° ; °दा° M.
- P. 33. („) line 2 from bottom after N. add °यस्ते° ; °यति° N.
- P. 36. („) line 13 from bottom after ‘K’ add °स्त्रा° noted in R. commentary.
- P. 39. („) St. 19 (c) for ज्ञान read यीच. Note to be changed.
- P. 42. („) St. 27 (a) read ना for का. Note to be changed.
- P. 44. („) St. 32 (a) read भगो for लभो ; in note add °लभो M. after T.
- P. 45. („) line 11 from bottom add T. and N. before G. जराया.
- P. 50. („) St. 52 (a) for भ्य read ध and delete note thereon.
- P. 53. („) last line add (d) विधिः ; गतिः. in R. commentary.
- P. 64. („) St. 101 (b) for भ्य read ध.
- P. 66. („) For न read न्न.
- P. 6. (Notes) St. XI. add Kāvyaśaṅgraha p. 2.

- P. 8. (Notes) St. XX. add Kāvyaśaṅgraha p. 10.
- P. 9. (,,) St. XXIV. add For विशेष comp. Raghu II., 14.
- P. 13. (,,) lines 2 and 3 from top read कमठपति कौडाधीन.
- P. 14. (,,) lines 7 and 8 for quotation from Uttararāma-charita substitute Viracharita अशिष्टविकृतचेष्ट.
- P. 15. (,,) line 2 before स add Construe.
- P. 15. (,,) after unfairness add Better, impolitico conduct ; indiscretion.
- P. 16. (,,) line 8 read कालपरत्वेनावस्थाभेदोभवति.
- P. 31. (,,) For councillors read good people.
- P. 45. (,,) St. 40 after 27 add and S'ringāras'ataka (Kāvyaśaṅgraha) Stanza 45.
- P. 49. (,,) line 4 from bottom—Before the other add (Rāmarshi).
- P. 53. (,,) line 3 from top for = insert is.

In Index No. I. the following corrections should be made.

In column Y. शक्यो वार delete number.

In column N. अभिगत and भम्भोजिनी delete numbers ; इतःस्विति ६८ ; ऐश्वर्यस्य ८९ ; केयूरा १४ ; छिन्नोपि ८० ; जयन्ति १९ ; दक्षिण्यं स्व १७ ; निन्दन्तु ७५ ; वन्दिस्तस्य ७९ ; विद्या नाम १५ ; विपदि मह? ९० ; शक्यो ११ ; सृजति ८७.

In column S. रत्नैर्महाहै delete number ; संतप्तायसि ६६.

In column T. भजः २ ; नैवाकृतः २३ ; पातितो ८४ ; मञ्जत्व १०० ; या चिन्तयामि. १ ; रत्नै ७९.

In column X. दक्षिण्यं स्व २१ ; व्यालं बाल ६.

In column D. भजः सुख. १.

In column M. नैता यस्य ५९.

In column A. भम्भोजिनी ४४ ; केयूरा १०७ ; कविद्वूमौ १८ ; दुर्जनः ३०.

In Index No II. delete whole line प्रियसखि after यदा किंचित्.

INDEX.

	Be.	Bo.	Y.	N.	W.	S.	L.	C.	T.	X.	G.	K.	D.	M.	R.	P.	A.
अकणस ..	४२	४२	४१	४२	४२	४१	४२	४२	४१	४०	४२	४४	४५	४५	४३	४३	४०
अग्राखं हृदयम् ..	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	४९	४९	४०	४९	४९	४९
भक्षः सुख ..	१४	१४	१३	१४	१७	१७	१७	१७	१६	१७	१७	११	११	१२	१२	१२	१०
अधगत ..	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	११	११	१२	१२	१२	१०
अपेक्षन्ते ..	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	११	११	१२	१२	१२	१०
अप्रियवचन ..	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	११	११	१२	१२	१२	१०
अभिमुख ..	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	११	११	१२	१२	१२	१०
अम्भोजिनी ..	१५	१५	१४	१५	१०	१०	१०	१०	१७	१०	१०	१०३	१०३	१०२	१०१	१०१	१०६
अयममृत ..	६१	६१	५७	५७	२०	२०	२०	२०	२७	२७	२०	४२	४२	४३	४२	४२	४४
असन्ती ..	४०	४०	३९	४०	४०	४०	४०	४०	४७	४७	४०	२३	२३	२४	२४	२४	२१
आज्ञा कीर्तिः ..	७३	७३	७३	७३	२७	२७	२७	२७	२६	२६	२७	७७	७७	७७	७७	७७	६५
आयसशत ..	५०	५०	५०	५०	६०	५९	६०	६०	५९	५०	६०	७७	७७	७७	७७	७७	६०
आरभ्यते ..	७४	७४	७४	७४	७६	७४	७६	७६	७५	७३	७६	६०	६१	६१	६१	६१	६२
आरभ्यगुनी ..	६०	६०	६०	६०	७६	७५	७६	७६	७५	७३	७६	६०	६१	६१	६१	६१	६२
आलस्यं हि ..	७४	७४	७४	७४	७६	७५	७६	७६	७५	७३	७६	६०	६१	६१	६१	६१	६२
इतः स्वर्गि ..	६०	६०	६०	६०	७६	७५	७६	७६	७५	७३	७६	६०	६१	६१	६१	६१	६२
इत्येतस्मिन्ना ..	६०	६०	६०	६०	७६	७५	७६	७६	७५	७३	७६	६०	६१	६१	६१	६१	६२

	Be.	Bo.	Y.	N.	W.	S.	L.	C.	T.	X.	G.	K.	D.	M.	R.	P.	A.
सद्वचनज्ञा ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	१६	..	१७	१७	१७	१६
सद्भासिताखिल ..	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	२१	२१	२०	२०	२०	२४
एकैनापि ..	*१२	*१२	१०८	१०८	१०८	१०८	१०८	१०८	१०८	१०८	१०८	१४	१४	१३	१३	१३	१७
एके सत्युक्ताः ..	६६	६६	६५	६५	६५	६५	६५	६५	६५	६५	६५	४६	४६	४७	४६	४६	४८
एकौ देवः	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	५२	५२	५३	..	..	..
एते सत्युक्ताः (एकेस्युक्ताः).	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
ऐश्वर्यस्य ..	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	४५	४५	४६	४५	४५	४७
कर्तव्यतस्यापि ..	७५	७५	७७	७७	७७	७७	७७	७७	७७	७७	..	८१	८१	८४	७२	७२	८४
कर्मगुरुज्ञा ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	१०८	..	..	..	..	..
करे धार्यः ..	५५	५५	५४	५४	५४	५४	५५	५५	५४	५४	५५	२४	२४	२३	२२	२२	२७
कर्मायत्तम् ..	..	*२	..	..	८२	८२	८२	८२	८२	८६	..	५२	५२	६०	५२	५२	६१
कान्ताकटाक्ष ..	७६	७६	७६	७६	७६	७६	७६	७६	७६	७६	..	७६	७६	७६	७४	७४	७७
किङ्कर्मस्य ..	६२	६२	..	..	१०४	१०४	१०४	१०४	१०६	१०४	..	१००	१००	२०	२०	२०	१०३
किंतेन हेम ..	..	०८	..	..	७२	७२	७२	७२	७८	७७	७२	..	..	..	..	..	..
कुसुमस्तवक ..	२५	२५	२४	२४	३३	३३	३३	३३	३२	३२	३३	३८	३८	३७	३८	३८	४०
कुम्भिकुल ..	२	२	२	२	२	२	२	२	८	१	१	३२	३२	३३	३५	३५	३४
कैरा न ..	१६	१६	१५	१६	१५	१५	१५	१५	१८	१५	१२	१०५	१०५	१०३	१०२	१०२	१००
को न याति ..	..	*१०	..	..	..	..	..	..	..	..	..	१०४	१०४	..	..	..	..
को लाभो ..	..	७२	७२	७२	१०३	१०३	१०३	१०३	१०२	१००	..	..	..	..	..	..	..
कचिद्गुणो ..	७२	७५	७४	७४	७२	७२	७२	७२	८०	७८	८१	१७	१७	१८	१८	१८	१०
क्षान्तिश्चेत् ..	१८	१८	१७	१६	२१	२१	२१	२१	२०	२१	२१	..	..	..	..	..	..

Digitized by Google

	Be.	Bo.	Y.	N.	W.	S.	L.	C.	T.	X.	G.	K.	D.	M.	B.	P.	A.
द्वारादर्थं	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
देवेन प्रभुणा	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
दौर्मन्थात् (दुर्मन्थात्)	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
न कश्चित्	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
नमस्यामो	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
नखलेनो	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
निन्दन्तु	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
नेता यस्य	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
नैवाकृतिः	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
पतितोपि (पातितोपि)	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
पत्रं नैव यदा	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
पद्माकरम्	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
परिक्षिप्तः	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
परिचरितव्याः	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
परिचरितानि	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
पातितोपि	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
पापनिवारय	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
प्रदानं प्रच्छन्नम्	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
प्रसन्न मणि	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
प्राणावातानि	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१
प्रायः कन्दुकम्	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१

	Be.	Bo.	Y.	N.	W.	S.	L.	C.	T.	X.	G.	K.	D.	M.	R.	P.	A.
यस्यास्ति	३३	३३	३२	३३	४१	४१	४१	४१	४०	४०	४१	६३	६४	६४	६२	६२	६६
या सांपुषः	२६	२६	२४	२४	२०	२४	२०	२०	२१	२१	२२	३१	३१	३२	३४	३४	३३
यां विन्त्यमि	२	२	३	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
येनैवापर	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
येषां न विद्या	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
ये संतोष	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
रक्तं कमला	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
रत्नैर्बहिः	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
राजन्नुन्वासे	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
रेरे चानक	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
जम्बागुणैः	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
जम्भेत सिकतासु	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
जाङ्गुलवाजन	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
जम्भक्षन्	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
बको हि	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
वने रणे	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
वन्दिस्सस्य	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
वरे गहन(वरंयन्त)	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
वरे तुक्ते	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
वरे वक्ष	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१
वरे पर्वत	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१००	१००	१	१	१	१

[illegible]

	Be.	Bo.	Y.	N.	W.	S.	L.	C.	T.	X.	G.	K.	D.	M.	R.	P.	A.
सञ्ज्ञाति तावत्...	८८	८८	८७	८६	८२	८०	८२	८२	८१	८२	...	...	...	...	...	...	...
संज्ञाप्रयासि ...	५७	५७	५७	५७	५७	५५	५६	५७	५६	५५	५७	५६	५६	५७	५३	५३	५३
संज्ञसु	५६	५६	५६	५६	५६	५५	५७	५६	५५	५३	५६	५६	५६	५६	५३	५३	५३
सिद्धः शिष्यु...	३१	३१	३०	२९	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३०	२९	२९	२९	२९	२९	२९
सूनुः सञ्चारितः	...	...	...	...	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	...	...	...	...	...	...
स्थान्यां वैदूर्यं	९८	९८	९७	९७	९७	९६	९७	९७	९७	९५	...	...	५३	५४	५२	५२	५४
सृष्टयति.....	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	९६	९५	९४	९४	९९
रक्षुर ॥	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	८०	...	...	...	...	...	...
स्वल्पं स्नायु...	२३	२३	२२	२१	३०	३०	३०	३०	२९	२९	३०	३३	३४	३४	३६	३६	३५
स्वायत्तमेकान्त	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	२०	२०	२०	२०	२०	२३
दुर्नयति.....	१३	१३	१२	१३	१६	१६	१६	१६	१५	१६	१६	१०	१०	११	११	११	११

N. B.—The numbers marked * refer to the Miscellaneous Stanzas or संचितानिग्रहानि in Böhlen.

The number marked † refers not to the Nitis'ataka but to the Vairāgyas'ataka in Böhlen.

The number marked ‡ refers to the S'ringāras'ataka in the Kāvyaasangraha.

The number marked § refers to the S'ringāras'ataka in Böhlen.

The Stanza marked || has been inserted by mistake. It belongs to the Vairāgyas'ataka some of the pages of which were mixed up with the Nitis'ataka in MS. G.

[२]

INDEX NO. 2.

	A.	C.	P.	R.	M.	B.	Y.	G.	K.	J.	T.	Bo.	N.	V.
अकिंचनस्य ..	५६	६१	५०	५०	६४	६०	६६	६४	६४	६४	६७	६७	६६	६५
अये गीतम् ..	१०	२१	२२	२२	२२	२४	२२	१७	१७	१७	१७	१७	१७	१७
अज्ञानम् ..	३२	३२	३४	३४	३३	३७	३५	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३०
अतिक्रान्तः ..	१००	१००	१०७	१०७	११२	११२	११३	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०
अनावर्ती ..	२३	२५	२५	२५	२६	२०	२६	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०
अभिमत ..	३२	३६	३५	३५	३०	४३	४१	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०
अभुक्तायाम् ..	२०	३०	३०	३०	३१	३५	३३	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०
अमीषाम् ..	१५	१६	१७	१७	१७	१७	३२	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५
अर्थानाम् ..	२७	५७	२९	२९	६०	६४	६२	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५
अवश्यम् ..	३०	५७	२३	२३	६०	६४	६२	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५
अक्षीमहि. ..	३०	५७	२३	२३	६०	६४	६२	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५
अहो धन्याः ..	३०	५७	२३	२३	६०	६४	६२	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५
अही वा हरे वा ..	३०	५७	२३	२३	६०	६४	६२	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५
आक्रान्तम् (आघातम्) ..	३०	५७	२३	२३	६०	६४	६२	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५
आदिम्यस्य ..	३०	५७	२३	२३	६०	६४	६२	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५
आभिव्याधि ..	३०	५७	२३	२३	६०	६४	६२	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५
आयुः कञ्जलिः ..	३०	५७	२३	२३	६०	६४	६२	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५

	A.	C.	P.	R.	M.	B.	Y.	G.	K.	J.	T.	Bo.	N.	V.
आयुर्वर्ष	९२	१०७	९६	९६	१११	..	११२	४६	४६	४६	४७	५०	४०	४७
आयुर्वीय	५२	५४	५२	५२	५७	६१	५९	३२	३०	३२	३३	३६	३५	३३
भागा नाम	४१	४५	४२	४३	४८	५२	५०	११	११	११	११	११	१०	११
आसंसारम्	४२	४६	४४	४४	४९	५३	५१	७७	७६	७७	७८	८२	८१	७८
इयं बाजा	..	६७	..	..	७२	..	७२	..	१०५	..	..	१०४	..	..
उन्नातम्	४	४	५	५	५	६	५	५	५	५	५	५	३	५
उत्तिष्ठ	..	..	..	..	..	१२	..	..	..	..	..	..	..	..
उदन्वच्छिन्ना	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	२०	..	..
उद्योनेषु	..	९६	..	..	१००	..	१०१	५०	५०	५०	५१	६०	६०	६५
एकोकी	६७	७२	६६	६६	७७	..	७७	५०	५०	५०	५१	६०	६०	६५
एको देवः	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	३०	..	..
एको रागिण्यु	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	६४	६३	६२
एतस्मात्	५३	५८	५५	५५	६१	६५	६३	६१	६१	६१	६४	६४	६३	६२
एता हसन्ति	..	..	..	..	६६	..	..	..	..	..	..	८७	८७	८३
कदा बारा	..	..	..	..	६५	..	..	८२	८१	८२	८३	८७	८७	८३
कार्कश्यम्	..	..	..	..	१०४	..	१०५	..	१२८	..	..	१२७	..	१८
किं कन्दर्प	९२	१००	९०	९०	१०४	..	१०५	२३	२३	२३	२४	२६	२५	२४
किं कन्दा	९६२	६२	६४	६१	७४	..	७४	६९	६९	६९	७०	७२	७१	७०
किं वेदे	७७	८१	७२	७२	८५	..	८४	३४	३४	३४	३५	३८	३७	३५
कुच्छेप	९८	१०६	९५	९५	११०	२१	१११	३४	३४	३४	३५	३८	३७	३५
कुदाः काणः	१६	१८	१८	१८	१९	२१	१९	..	२४	..	..	१६३	..	..

[illegible]

	A.	C.	P.	R.	M.	B.	Y.	G.	K.	J.	T.	Bo.	N.	V.
तं राजा	२२	२४	२४	२४	२५	२७	२५	४८	४८	४८	५०	५२	५१	४९
ददुवदनु	..	..	..	..	..	३१	...	..	९६	..	..	९९	..	..
विक्काला	..	१	१	१	१	१	१	..	..	..	..	..	..	..
दीनादीन	७	८	९	९	९	१०	१०	१९	१९	१९	२०	२२	२१	२०
दुराराध्यः	५१	५३	५२	५१	५६	६०	५८	७४	७४	७४	७५	७८	७७	७५
दूरादर्थम्	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	१८	..	..
धन्यानाम्	९५	१०३	९२	९२	१०७	..	१०८	१४	१४	१४	१४	१५	१४	१४
न ध्यातम्	१०	११	१२	१२	१२	१४	१२	४२	४२	४२	४३	४६	४५	४३
न नटा	२५	२७	२७	२७	२८	३०	२८	५६	५६	५६	५७	५७	५६	५७
न भिक्षा	..	..	..	..	३७	४१	३९	..	..	..	९४	..	..	..
न संसारी	२	३	३	३	३	४	३	३	३	३	३	३	११	३
नाभ्यस्ता	८५	८९	८५	८५	९३	..	९२	४३	४३	४३	४४	४७	४६	४४
नायंते	..	९७	..	..	१०१	..	१०२	..	..	..	..	१२३	..	९६
नियं यो	२४	२६	२६	२६	२७	२९	२७	..	९५	..	..	६०	५९	९६
निवृत्ता	८	९	१०	१०	१०	११	१०	१०	१०	१०	१०	१०	९	१०
नो खड्ग	४५	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
परिभ्रमसि	..	..	..	..	..	..	..	६०	६०	६०	६१	६३	६२	६१
परिषाम्	३१	३४	३३	३३	३५	३९	..	५९	५९	५९	६०	६२	६१	६०
पाणि पात्रम्	..	..	..	..	..	००	..	५१	५१	५१	५२	५१	५०	५२
पाणिः पात्रम्	५०	५२	५०	५०	५५	५९	..	..	..	..	५१	५१	५०	५२
पालाळ	७१	७७	८२	८२	८१	..	८०	६८	६८	६८	६९	७१	७०	७०

	A.	C.	P.	R.	M.	B.	Y.	G.	K.	J.	T.	Bo.	N.	V.
भूः पृथ्वी	७५	१२	२३	१३	१३	१५	८२	८६	८५	८६	८७	८३	१००	१००
भोगा न	११	०२	०२	०१	१०६	१५	१३	८	३६	३६	३७	४०	१०	१०
भोगा भङ्कर	२४	०२	०२	०१	१०६	१५	१३	८	३६	३६	३७	४०	१०	१०
भोगा मेघ (आयुर्वीयु)	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००
भोगास्तुक्	१०५	००	१०२	१०१	११५	००	११६	३१	३१	३१	३२	३५	३४	३२
भोगे राग	००	३५	००	००	००	००	००	२८	२८	२८	२९	३२	३१	२९
भ्रातः कष्ट	३३	३७	३६	३६	४०	४४	४२	३८	३८	३८	३९	४२	४१	३९
भ्रान्तं देश	३	५	४	४	४	५	४	४	४	४	४	४	४	४
महादेवी	००	४३	००	००	४६	५०	४८	००	००	००	००	००	००	००
महा मृद्धा	७४	७१	७१	७१	८३	००	७८	८४	८३	८४	८५	८९	९४	९५
महेश्वर	००	९९	८२	८२	१०३	००	१०४	७९	७८	७९	८०	८४	८४	८०
मातमैदिनि	८३	८७	७८	७८	९१	००	९०	००	९०	००	००	९६	१००	९०
मानलोभम	५९	६४	६१	६१	६९	००	६९	००	१००	००	००	१०२	१०१	१०१
माने स्थायिनि	३०	३३	३२	३२	३४	३८	३६	००	१००	००	००	१०२	१०१	१०१
मृत्तिगुणो (नित्य को)	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००
मोहं मार्जय	५५	६०	५७	५७	६३	६७	६५	६२	६२	६२	६५	६५	६५	६३
यन्त्रनैकः	३५	३९	३८	३८	४२	४६	४४	३९	३९	३९	४०	४३	४२	४०
यदा किंचित्	२९	३१	३१	३१	३२	३६	३४	००	९९	९९	००	००	००	००
प्रियसखि	८९	९८	००	००	१०२	००	१०३	००	९९	००	००	००	००	००
यदा मेरुः	६६	७१	८१	८१	७६	००	७६	००	००	००	००	००	७२	१०९
यदासीत्	८०	८४	७५	७५	८०	००	८७	००	८७	००	००	१०८	००	८०

	A.	C.	P.	R.	M.	B.	Y.	G.	K.	J.	T.	Bo.	N.	V.
व्याघ्रि०	१०२	१०९	९९	९९	११४	००	११५	३५	३५	३५	३६	३९	३८	३६
शाय्याशील	००	९४	००	००	९८	००	१००	००	००	००	००	००	००	९३
शिरः शर्विम्	४०	४४	४३	४२	४७	५१	४९	००	००	००	००	००	००	००
सखे धन्याः (अहो धन्याः)	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००
स जितः	२६	२९	२८	२८	३०	३३	३१	००	९८	००	००	६१	६०	००
संयामेव	००	९५	००	००	९९	००	९९	००	००	००	००	००	००	९४
सवा मेरुः (यदा मेरुः)	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००
समारम्भा	००	००	६५	६५	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००
सा रम्या (भातः कृष्ट)	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००
सिंहो	००	००	००	१०७	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००
सृजति	१०६	११०	१०२	१०२	११६	००	११७	००	००	००	२०	००	००	००
संमहियन्ति	००	००	१०५	१०५	००	००	००	००	१२२	१६	१६	१२१	१६	१६
स्तनौ मास	१८	२०	२०	२०	२१	२३	२१	१६	१५	००	२३	१९	००	००
स्थितिः पुण्ये	००	००	००	००	३८	४२	४०	८३	८२	८३	८४	८८	८८	८४
खाना गात्रैः	८८	९३	८८	८८	९७	४९	४७	८०	७९	८०	८१	८५	८५	८१
स्फुरस्फार	३२	४२	४१	४१	४५	४९	४७	८०	७९	८०	८१	८५	८५	८१
स्वादितम्	००	००	००	००	००	८	७	००	९१	००	००	९७	००	००
दिसायन्य	९	१०	११	११	११	१३	११	००	९३	००	००	९८	९७	१०३

* Weber's Various Readings in Böhlen (page.) † S'ringāras'ataka Stanzas. ‡ Böhlen-Miscellaneous Stanzas. § Another reading of this is No. 63. ¶ Also No. 92. || No. 94 = 64; No. 87 = 99 of the S'ringāras'ataka. \$ Miscellaneous Stanzas *ad finem*. छ मूःपुंङ्गो is given as a Various Reading on this.

क्रि० = time + dear
जीव = soul + life

Translation from
Hirtz in E. Meier's
Indisches Liebesbuch

18th Hymns

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

p. 70 ff.

Sprüche

॥ अथ नीतिशतकम् ॥

2789 दिक्कालानवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये ।

स्वानुभूयेकसाराय नमः शान्ताय तेजसे ॥ १ ॥

The same motive.

यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता

See Moschus,

साध्यन्यमिच्छति जनं स जनोन्यसक्तः ।

Relig. IV.

अस्मत्कृते च परितुष्यति काचिदन्या

W. H. Appleton,

धिकां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥ २ ॥

Greek Poets

p. 297.

भजः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषतः ।

ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥ ३ ॥

H. Heine, Buch d.
Lieder p. 108
p. 79.

प्रसङ्ग मणिमुद्धरेन्मकरवच्चादंष्ट्राङ्कुरा-

त्समुद्रमपि संतरेत्यचलदूर्भिमालाकुलम् ।

भुजङ्गमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारये-

न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ४ ॥

I. (a) दिक्कालानवच्छिन्नाय चिन्मात्रानन्तमूर्तये. Bo. (b) °भूत्ये°; °भूत्ये°.

Be. Bo. S. W. L. D. X. G. साराय; मानाय. D. Bo. n. N.

II. (a) वि°; न P. R. (b) °व्य°; चा°. Bo. Be. P. R. सक्तः; रक्तः

Be. n. (c) च; °वि. P. R. Be. n. Bo. n. °तु°; °शु.° X. (d) धिकां च तं च; धिकं च तं च. W.

III. (b) विज्ञे°; °उज्ञे°. K. Be. n. (c) लवदुर्विद°; लवलेखद° D.

(d). °वि न°; °वि तं न° C. T. S. L. W. X. D. F. G.

IV. (a) °ष्टाङ्क°; °ष्टान्त° F. N. (b) °रेत्यचलदू°; °रेचपलदू° Bo. Be.

°रेत्यचुरदू° W. G. (where च for चु). °रेचपलमू°. K. °रेत्यसरदू°-

P. See further Be. n. (d) °खै°; °ष R.

* Heccherhorn - see Man p. 35
 * Udaka No 425 & K.S. Intro p. 674.

Impossibilities like this at [2] Uth. ii. 66. 11.

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयन्

पिवेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासादितः ।

कदाचिदपि पर्यटञ्चाशविषाणमासादये-

अ तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ५ ॥

व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोढुं समुज्जृम्भते

छेतुं वज्रमणीञ्जिरीषकुसुमप्रान्तेन संनद्यते ।

माधुर्यं मधुविन्दुना रचयितुं क्षाराम्बुधेरीहते

नेतुं वाञ्छति यः खलान्पथि सतां सूक्तैः सुधास्पन्दिभिः ॥ ६ ॥

स्वायत्तमेकान्तगुणं विधात्रा

विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः ।

विशेषतः सर्वविदां समाजे

विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ ७ ॥

यदा किञ्चिज्ज्ञोहं द्विप इव मदान्धः समभवं

तदा सर्वज्ञोस्मीत्यभवदबलितं मम मनः ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्बुधजनसकाशादवगतं

तदा मूर्खोस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥ ८ ॥

V. (a) °भेत; °भेच. X. C. S. L. W. G. (b) °कासु सलिलम्; °काजल-
 मयम्. R. (c) °वे°; °य°. L. W. (d) °खै°; °ई°. R.

VI. (a.) व्या°; वा° L. °जृ°; °ज्ज° (°ज्ज°?) G. (b) छे°; भे°. Bo.n. K. D. M. N. P. R.-°णीञ्ज°; °णि शि. K. Be.n. N. °णीञ्ज°. R.-°छाते; °छाति. Be. Bo. K. D. N. (c) क्षा°; क्षी°. Bo. (d) खलान्-
 न्यथि सताम्; सतां पथि खलान्. Bo. Be. K. D. M. R. P.-The whole
 fourth line is मूर्खान्यः प्रतिनेतुमिच्छति बलान्सूक्तैः सुधास्पन्दिभिः in N.

VII. (a) °यत्त°; °यन्त°. Bo. गुणम्.; दितम्. Be. Bo. K. D. P. R.
 N. (b) °ज्ञ°. °ज्ञा°. B. °क्ष°. K. Over छद, साध is written in G.

VIII. (a) द्विप; गज. N. (A. P. R.) (c) °दुध; °दुह; A. K.) °दव°;
 °दधि°. L. Bo. Be. (d) ज्वर; पन. S. Bo.n.

रुमिकुलचितं लालाङ्गिन्नं विगान्धि जुगुप्सितं
निरुपमेरसप्रीत्या खादन्तरास्य निरामिषम् ।

सुरपतिमपि श्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कुते

न हि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहफल्गुताम् ॥ ९ ॥

शिरः शार्धं स्वर्गावतति शिरसस्तत्क्षितिधरं

महीप्रादुत्तुङ्गादवनिमबनेश्चापि जलधिम् ।

अथो गङ्गा सेयं पदमुपगता स्तोकमथवा प्राप्ता; प्रो गङ्गेयं

विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः ॥ १० ॥

शक्यो वारयितुं जलेन हुतमुक्छत्रेण सूर्यातपो

नागेन्द्रो निशिताकुशेन समदो दण्डेन गोगर्दभौ ।

न्याधिर्भेषजसंग्रहैश्च विविधैर्नप्रयोगैर्विषं ॥ the taking of medicines

सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधम् ॥ ११ ॥

7037 साहित्यसंगीतकलाविहीनः

साक्षात्पशुः पुच्छविषाणहीनः ।

IX. (a) °लचितम्; - °लशतम्. D. °न्धि; °हितम्. C. W. °हित. L. G. (b) रस. रसम्. C. S. L. W. Bo. Be. X. खादन्न°; स्वादन्न°. P. R. °साद्यन°. Bo.n. खादन्ख°. N. (c) न; वि°. K. D. R. P. The whole line is सुरपतिमिव पार्श्वस्थं श्वा सशङ्कितमीधते. in Be.n. (d) न हि गणयति क्षुद्रो जन्तुः; गणयति न हि क्षुद्रो लोकः. Be.n. जन्तुः; मैत्रो. R. P.

X. (a) °गीत्; °गैम्. L. W. Bo. G. पतति शिरसस्तत्क्षि°; पशुपतिशिरस्तः डि. ° T. Bo.n. P. R. N. पतति शिरसीतः डि°. Bo. Be. (b) महोप्रा°; गिरि-न्द्रा. °P. R. (c) अथो गङ्गा सेयम्; अथो गङ्गाक्षेपम्. G. L. Be.n. अथोथो गङ्गेय-म्. T. Bo. Be. P. R. अथो गङ्गा सेयम्. N. पद°; मद°. W. °मथवा; °म-धुना. T. (d) °खः; °खैः. Bo. Be.

XI. (a) °कृत्रेण; °कृत्रेण. N. (b) गोगर्दभौ; गौर्गर्दभः. N. (c) संग्रहैश्च वि-विधैर्भेषजैः; संग्रहेण विभिना म°. S. X. °न्त; °न्तैः. L. W. Bo. T. N.

तृणं न खादन्नपि जीवमान-

स्तद्वागधेयं परमं पशूनाम् ॥ १२ ॥

येषां न विद्या न तपो न दानं

ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः ।

ते मर्त्यलोके भुवि भारभूता

मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ १३ ॥

वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह ।

न मूर्खजनसंपर्कः सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥ १४ ॥

इति भजनिन्दाप्रकरणम् ॥

cf Whitney
satan
smritam etc.

अथ विद्वत्प्रशंसा ।

6452

शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शिष्यप्रदेयागमा

Doctrines

विख्याताः कवयो वसन्ति विषये यस्य प्रभोर्निर्धनाः ।

तज्जाड्यं वसुधाधिपस्य कवयो ह्यर्थं विनापीश्वराः

कुत्स्याः स्युः कुपरीक्षका न मणयो यैरर्घ्यतः पातिताः ॥ १५ ॥

from Rest (full) value?

XII. (c) °ज्ञ°; °त्य° . L.

XIII. (a) ये°; ए° . W. Bo. G. (b) ज्ञानं न; न चापि. S. X. ज्ञानं च. Bo. G. (c) मर्त्यः; मृत्यु. L. W. S. T. X. G. भुवि; भव. W. Bo. X. G.

XIV. (a) पर्वत; गहन. K. Be.n. भ्रान्तम्; क्रान्तम्. W. (b) न मू°; नो मू°. S. X. Bo.n. संपर्कः; संसर्गः. Bo. Be. K.

XV. (a) °व्यप्रदेया°; °व्योपदेश° . Be. Bo.n. °व्याः प्रदेया° Bo. (c) कवयो ह्य°; सुधियो ह्य° Bo. Be. D. K. F. M. R. P. सुधियस्त्व° . N. (d) °त्स्याः; °त्साः. Bo. K. W. D. Be. °त्सा. M. °त्स्या. R. स्युः; ते. F. °का न; °केनै. T. M. Bo.n. D. N. °का हि. L. W. X. F. G. °केहि. S. Bo. Be. K. °र्व°; °र्व° . S. L. Be. Bo. X. F. G. °र्व° W. K. Be.n. P. R.

1371 हर्तुर्पाति न गोचरः किमपि शं पुष्पाति यत्सर्वदा

वार्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।

करूपान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं

येषां तान्प्रति मानमुज्जत नृपाः कस्तैः सह स्पर्धते ॥ १६ ॥

अधिगतपरमार्यान्पण्डितान्भावमंस्था-

स्तृणमिव लघुलक्ष्मीर्नैव तान्संरुणदि । # ४९

अभिनवमदलेखाश्यामगण्डस्थलानां गुण्डाः चक्षुः 5° shola = the same

न भवति विसतन्तुर्वारणं वारणानाम् ॥ १७ ॥

अम्भोजिनीवननिवासविलासमेव

हंसस्य हन्ति नितरां कुपितो विधाता ।

न त्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां

वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ १८ ॥

1910 केपूरा न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला चन्द्रोऽन्ते

न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंरुता मूर्धजाः ।

XVI. (a) °तुं°; °न्तु° D. शम्; सम्. Bo. Be. K. यत्सर्वदा; सर्वात्मना.

M. (b) °वृ°; °वृ° Bo. K. Be. D. M. N. न° Bo.n. °वा°; °व° M.

वृ°; र° X. प्राप्नोति वृद्धिं पराम्; वृद्धिं परां गच्छति. M. (c) °ख्य°; °ख° K.

Be.n. (d) °मुच्छतनृपाः; °मृच्छतिनृपाः K. Be.n. सह; समम्. Bo.n.

XVII. (c.) हयाम; हयाव. Bo.n. °जा°; °जी° L. Be. Bo. G.

XVIII (a.) निवासविलासमेव; निवासविलासहेतुम्. K. Be.n. विहारविलासमेव.

N. (b.) हंसस्य हन्तुमपरामपि तां विधाता. K. Be.n. (except विधता for विधाता).

(c) नन्°; नोत°. K. Be.n. नन्°. M. °सिद्धाम्; °शरताम्. K. Be.n.

(d) वैदग्ध्य; वैदग्ध्य. Bo.n. वैदग्ध्य Be. Bo. D. W. G. °तुं°; °न्तु° Bo.

Be. K. समर्थः; विधाता D.

XIX (a) न वि°; °णिन. N. °रा; °रो. D. °जा; °जी D. (b) न कुसुमम्;

सुकुसुमम् K. Be.n. न च धनम्. D.

वाण्येका समलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते

क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥ १९ ॥

6099 विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं

विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः ।

विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं देवतं

विद्या राजसु पूजिता न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥ २० ॥ 4.15

2016 क्षान्तिश्चेद्वचनेन किं किमरिभिः क्रोधोस्ति चेदेहिनां

ज्ञातिश्चेदनेन किं यदि सुदृढिव्यौषधैः किं फलम् ।

किं सपैर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्विद्वानवद्या यदि

ब्रीडा चेत्किमु भूषणैः सुकविता यदास्ति राज्येन किम् ॥ २१ ॥

2738 दाक्षिण्यं स्वजने दया परजने शठ्यं सदा दुर्जने ।

प्रीतिः साधुजने नयो नृपजने विद्वज्जनेऽप्यार्जवम् । worldly wisdom

शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता patience towards one's

ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितिः ॥ २२ ॥ parents

(c) °ये°; °गे°. Bo.n. पुरुषम्; कृतिनम्. K. Bo. Be. (d) खलु;
°खिल. S. W. X. Bo. Be. G. N. भूषणम्; न क्वचित्. P. R.

XX. (c) परं देवतम्; यदा देवता. S. L. X. N. परं देवता W. (d) °जिता;
°क्यते Bo.n. M. R. P. N. न हि; न तु L. W. T. शुचि Be. K. °नम्;
°नी. W. °ही°; °हा°. R.

XXI. (a) क्षा°; शा°. T. °द्वचने°; °क्तवचे°. Bo. Be. N. (b) °धे°;
°धे°. X. (c) °वे°; °वे°. T. °ना°; °नः Be.n. (d) °नेः सु°; °नेन Be.n.

XXII. (a) °र°; °रि°. Bo. Be. K. N. सदा; जनै M. (b) °मी°; °नी°. T. नयो°-°वम्; क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता. K. Be.n. P. R. M. स्मयः
खलजने°-°वम्. D. Bo.n. (where °कज° for °ज°). °प्या°; °प्या°. C. S. W. Bo. X. Be. T. D. °चा° N. (c) क्षमा गुरुजने; स्मयः खलजने K. Be.n. P. R. M. नारीजने धूर्तता; विद्वज्जने चार्जवम् K. Be.n. M. R. P. (in which two °प्या° for °चा°). कान्ताजने धूर्तता. N. (d) °वे°; °वे°. K. Be.n. तेजैव; तेषां हि. S. P. R. Bo.n. °क°; °के. W. °ति°; °तः. K.

जाड्यं धियो हरति । सिञ्चति वाचि सत्यं ।

मानोभवि दिशति। पापमपाकरोति । *Shows, brings out, develops elevation of honor*

चेवः प्रसादयति । दिक्षु वनोति कीर्तिं

सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥ २३ ॥ कथय

जयन्ति ते सुरुतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः । For the health of

नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयम् ॥ २४ ॥ *for their Körper, der Ruhm*

सूनुः सच्चरितः। सती प्रियतमा। स्वामी प्रसादोन्मुखः

स्निग्धं मित्रमवश्यकः परिजनो निःश्लेशलेशं मनः ।

आकारो रुचिरः स्थिरश्च विभवो / विद्यावदात् ^{anant}मुखं ^{da + ava (dāyati) washed, bright}

सृष्टे विष्टपहारिणोष्टदहौ संप्राप्यते दोहिना ॥ २५ ॥ *istadat + Hara, loc.*

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं

काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकयाम्कभावः पुरेषाम् । *dumb limit yuvati-jana*

तृष्णास्त्रोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा

सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥ २६ ॥ *upa-kata, struck*

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः

प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।

XXIII. (c). अतः; चित्तम् T.

XXIV. (a) सिद्धाः; वैद्याः K. Be.n. (b) येषाम्; तेषाम् S, W. X. N.

० जन्मयम् ; जन्मभिः K. D. B.o.n. जन्मभोः M. P. R.

XXV. (b) नि०.; नि० S. (d) विष्टपहारिणीष्टद; विष्टपकष्टहारिणि S. विष्टपहारिणिप्रद W. विष्टपहारिणि सति Bo. X. (where 'णः' for 'णि'). 'प्राथ'०; 'प्राथ'० S. 'प्राथ'० X. 'ना; 'नाम S.

XXVI. (a) °जा°; °प्या° R. P. °ताञ्जि°; तैर्न° Bo.n. (c) °यः;
°तिः Bo.n. °ता°; °ते,° R. (d). विधिः; गतिः Bo.n. गतिः P. °ष; °ष.
C. W. Bo. Be. G.

XXVII. (a) प्रा०; भा०. T. (b) विह०; निह०. N. °ह०; °हि०. L. W. S.

विघ्नैः पुनःपुनरापि प्रतिहस्यमानाः

प्रारभ्य चोत्तमजना न परित्यजन्ति ॥ २७ ॥

4354

प्रिया न्याय्या वृत्तिर्लिनमसुभङ्गेप्पसुकरं *We sh. expect in Eng., infinitival construction for the 1st line,*

अ/ सितन्तो नाम्यध्याः/सुहृदपि, न यास्यः रुशधनः *I sh. enumerate things that make up the stanza.*

विपद्युच्चैः स्थेयं/पदमनुविधेयं च महतां

सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ २८ ॥ *Thus: 'a proper way of life is dear' = 'to hold such a way of life dear.' etc.*

Who has pointed out to the poet this difficult way of life? 'The sword-edge way.'

इति विद्वत्प्रशंसा ।

= 642

अथ मानशौर्यप्रशंसा ।

2027

क्षुक्षामोपि जराकृशोपि शिथिलप्रायोपि कष्टां दशा-

मापन्नोपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि । *when his glory has departed*

+ मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भकवलप्राप्तैकवदस्पृहः *moulted*

किं जीर्णं तृणमस्ति मानमहतामप्रेसरः केसरी ॥ २९ ॥

(c) विघ्नैः सहस्रगुणितैरपि हन्यमानाः. in Bo.n. विघ्नैर्मुहुर्मुहुरपि प्रतिहन्यमानाः. in N. (d) °भ्यचो°; °भ्यउ°. X. S. T. G. °भ्यमु°. W. °भ्यउ°. L. °भ्यमु°. Bo. Be. N. जना; गुणा. Bo.n. N.

XXVIII. (b) त्व°; अ°. Bo. Be. S. K. M. X. P.R. The first six of these have the second line of this stanza first and the first second. P. R. have the third first, first second, and second third (c) स्थेयम्; स्थेयम्. N. (d) °रा°; °र°. D.

XXIX. (a) शिथिलप्रायोपि; शिथिलप्राणोपि. D. Be. Bo. L. F. M. विगतप्रायोपि. Bo.n. शिथिलःप्राप्नो (शे?) ति. W. कष्टम्; दीनाम्. D. (b) °जोति; °जोति. T. °व°; °भि°. P. R. नश्य°; गच्छ°. T. P. R. M. शाम्य°D. (c) मत्तेभेन्द्र; उन्मत्तेभ K. D. Be.n. X. कवल; दलन. L. S. T. पिशित. N. वद्ध; लब्ध. D.

+ having his desire set solely upon swallowing the rutting-elephant-prince's pipped open (withina) jar or belly-like, (कुम्भ) swelling - moroseful; swallowing the swelling on the temple of the mad elephant. Cf. "Und wenn auf broken gleich" usw.

7522 स्वल्पं स्नायुषसावशेषमालिनं निर्मासमर्प्यस्थि गोः
 आ लब्ध्वा परितोषमेति न तु तत्तस्य क्षुधाशान्तये ।
 सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमापि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं
 सर्वः रुच्छगतोपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥ ३० ॥

5845 लाङ्गलचालनमधश्चरणावपातं
 भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।
 आ पिण्डदस्य कुरुते गजपुङ्गवस्तु
 धोरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते ॥ ३१ ॥

6681 परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
 स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥ ३२ ॥

1845 कुसुमस्तवकस्येव द्वे गती स्तो मनस्विनाम् ।
 मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य विशीर्येत वनेयवा ॥ ३३ ॥

6467 सन्त्यन्योप बृहस्पतिप्रभृतयः संभाविताः पञ्चषा-
 स्तान्प्रत्येष विशेषविक्रमरुची राहुर्न वैरायते ।

XXX. (a) °ल्यम्; °ल्य. M. N. वसावशे°; वशादशे° M. वशावशे°.
 Be.n. K. गोः; °कम्. Be. Bo. K. D. M. P. R. (b) तु; च Be. Bo.
 K. D. P. R. (d) °वेः; °वैम्. C. S.
 XXXI. (a) °पा°; °षा° N.
 XXXII. (a) मृतः; मर्त्यः. P. R. The two lines exchange places
 in K. L. Bo.n.

XXXIII. (a) द्वे गती स्तो मनस्विनाम्; इयौ वृत्तिर्मनीषिणः. S. T. L. Be.
 Bo. D. M. N. P. R. (in which last eight मनस्विनः for मनीषिणः)
 द्वेधा वृत्तिर्मनस्विनः. W. द्वे वृत्ती तु मनस्विनः K. Be.n. (b) मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य;
 मूर्ध्नि सर्वस्य लोकस्य. L. सर्वलोकस्य वा मूर्ध्नि. K. Be.n. मूर्ध्नि वा सर्वलोकानाम्. D.
 विशीर्येत वनेयवा; शीर्येत वन एव वा. D. M. P. R. N. विशीर्येत वनेष्वपि. T. And
 see further under stanza 104.

XXXIV. (a) °यः; °यो°. S. M. °ताः; °नः. M. °षा°; °श°. C.
 W. T. °शा°. D.

[१०]

पतिश्वर = Lord of life, husband

द्वावेव ग्रसते दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ भासुरौ

नः/ भावः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषीकृतः ॥ ३४ ॥

वहति भुवनश्रेणीं शेषः फणाफलकस्थितां

कमठपतिना मध्येपृष्ठं सदा स विधायते ।

तमपि कुरुते क्रोडाधीनं पयोधिरनादरा-

दहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ॥ ३५ ॥

वरं पक्षच्छेदः समदमघवनमुक्तकलिश-

प्रहारैरुद्धच्छहलदहनोद्ग्राणुरभिः ।

तुषाराद्रेः सूनोरहह पितरि छेशविवशे

न चासौ संपातः पयसि पयसां पत्युरुचितः ॥ ३६ ॥

यदचेतनोपि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुर्निकान्तः ।

तत्तेजस्वी पुरुषः परकृतविकृतिं कथं सहते ॥ ३७ ॥

सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ।

(c) °नैश्व०; °वाक०. N. °सु०; °स्व०. L. T. K. P. R. Be.n. N. °स्क०. W. Bo. N. M. (d) °तः; °न्तः. L. Be. Bo. G. °न्तम्. C. W. °शीकृतः; °शाकृतः. W. T. D. M. N.

XXXV. (a) °ल०; °ण०. C. W. X. G. (b) °पृष्ठम्; कष्टम्. M. वि०; च. S. Be. Bo. X. D. P. R. N. (c) °क्षी०; °धा० K. °धिरना०; °निधिरा०. L. Bo.n. °निधिरना०. K. D. °राव० is omitted in L.

XXXVI. (a) पक्षः प्राण. D. Bo.n. M. R. P. N. (b) ह; हु. S. Bo. Be. K. D. X. M. N. दहनो०; रुधिरा० D. दलनो०. X. गुरु; रुचि. L. S. X. (d) पत्यु०; भर्तु०. Bo.n.

XXXVII. (a) °तुरिनः; °तुरवि. L. D. °तुरति. Bo. Be. °तुरिव. D. °तुरवि. K. G. °तुसूर्य. M. (b) विकृतिम्; निकृतिम्. D. P. R. M. N. Bo. n. निकृतम्. Bo. Be. K. °ते; °ताम्. P. R. M.

प्रकृतिरियं सच्चवतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥ ३८ ॥

इति मानशौर्यप्रशंसा ।

१५४४ जातिर्यातु ^{hell} रसातलं गुणगणस्तस्याप्यधो गच्छतु ^{तद् = रसातलस्य प्र. ३५४}
 शीलं शैलतटात्पतत्त्वभिजनः संदह्यतां वङ्गिना । ^{notably 4 lines}
 शौर्ये वैरिणि ^{under} वज्रमाशु निपतत्त्वर्थोस्तु नः केवलं ।

येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥ ३९ ॥

२५३७ तानीन्द्रियाणि सकलानि तदेव कर्म ^{नमः ००} अवि० ००.

सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।

अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव ^{4. पञ्चतन्त्र + १०८५ p. १५}

तन्यः क्षणेन भवतीति विचित्रमेतत् ॥ ४० ॥

५५५५ यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः

स पण्डितः स श्रुतवान्गुणज्ञः ।

स एव वक्ता स च दर्शनीयः

सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥ ४१ ॥ ^{codding}

२९९४ दौर्मन्त्र्यामृतपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गास्तुतो लालना- ^{००१२}

५/ द्विप्रोन्नययनाकुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।

XXXVIII. (b) °सो; °साम्. N.

XXXIX. (a) °स्याप्य°; °स्माद°. P. R. °त्राप्य. ° N. °च्छतु; °च्छतात्.

P. R. All the other copies except K. which has °तु, read °ताम्.

(b) °तदा; वरा° T. (c) शौर्ये वैरिणि वज्रनिरस्तमस्तु च तथाप्यर्थस्तु न केवलम् K.

(शौर्ये वज्रनिरस्तमस्तु च तथा & ca?) °निपतत्त्व; °पततुल. Be.n. °थो°; °थै°.

Be. Bo. (orig. Bo.n.) (d) °म°; °मा° Bo.n. Bo. Be.

XL. (c) तन्यः; तन्य. C. L. W. Bo. चान्यः S. X. भन्यः T.

XLI. (c) Lines b. & c. interchange places in K. (d) न्ति; न्ते. D.

XLII. (a) दौर्मन्त्र्या°; दुर्मन्त्रा°. Be. यतिः; सती. G.

हीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रया-

नैत्रो चाप्रणयात्समृद्धिरनयायागात्प्रमादादनम् ॥ ४२ ॥

दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।

यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ ४३ ॥

मणिः शाणोल्लीडः समरविजयी हेतिनिहतो

मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यानपुलिनाः ।

कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता

तनिमन् = thinness तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु जन्माः ॥ ४४ ॥ नृणाः

परिशीलः कश्चित्स्पृहयति यवानां प्रसृतये

स पश्चात्संपूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमाम् ।

अतश्चानैकान्याद्गुरुलघुतयार्थेषु धनिना-

मवस्था वस्तूनि प्रययति च संकोचयति च ॥ ४५ ॥

anāikāntya, nicht Abolutheit, das so und auch anders sein können etc.

(c) हीर्मद्यात्; स्त्रीगर्वात्. M. The beginning of the third line down to कृषिः is the beginning of the fourth line in M. & the beginning of the fourth line down to अनयात् is the beginning of the third. (d) °गात्प्र°; °गप्र° P. R.

XLIII. (a) °गो ना°; °गो विना°. P. (obviously by mistake).

XLIV. (a) शा°; शौ°. Bo. (orig. Bo.n.) °णोक्ती°; °णा ली°. Be. K. यी; यो. Be. Bo. (orig. Bo.n.) निहतो; दलितो W. N. Bo. (orig. Bo. n.) (b) °तः श्यान°; °दाश्यान. D. X. W. G. N. तः श्याम. C. Be. Bo. T. K. नाः; ना. D. X. N. नी. G. (c) शेषः; लेशः R. मृ; झ. Bo.n. वनिता; ललना. C. W. L. M. वनिताः. R. (d) त°; न. Be. Bo. M. K. C. °ञ्जा; °ञ्जाः. Be. Bo. M. K. °श्वा°; स्वा. Bo.n. जनाः; नृपाः. Be. T. L. नराः. D. N.

XLV. (b) °णैः; °णाम्. T. F. °णो C. M. P. R. कळ°; गण° S. L. D. T. K. X. Bo.n. M. P. R. (c) °नैकान्याद्गु°; °नैकान्या गु°. S. L. °नैकान्या गु°. W. Bo. G. °नैकान्ता गु°. Be. K. Bo. n. N. °नैकान्तं गु° M.

5740

राजन्धुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेतां
तेनाद्य वत्समिव लोकम^{noun order} पुषाण ।
तस्मिंश्च सम्यगनिशं परिपोष्यमाणे
नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ॥ ४६ ॥

इमं /

67 39

सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च ।
हिंसा दयालुरपि च^{avaricious and generous} धर्मपरा यदान्या ।
नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च^{income}
वैश्याङ्गनेव नृपनीतिनेकरूपा ॥ ४७ ॥

876

भ्राता कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां^{authority}
दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च ।

वेषभेदे षड्गुणा न प्रवृत्ताः

कीर्त्यस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥ ४८ ॥ → brow-plate

5747

यदात्रा निजभालपट्टलिखितं स्तोत्रं महद्वा धनं
तत्प्राप्नोति मरुस्थलेपि नितरां मेरौ ततो नाधिकम् ।
certainly

Tamara
p. 20

XLVI. (a) °ताम्; °नाम्. C. X. Bo. W. S. L. T. P. R. N. (b)
°नाद्य; °नैव (?) D. °नाथ R. °ममुम्; °मिमम् Bo. Be. K. R. (c). °क्ष;
°स्तु. M. पोष्य°; °तुष्य L. T. G. पोष°. W. पुष्य° N. पाल्य°. D. (d) °लैः
°ला. M. N.

XLVII. (a) प्रिय; मृदु. Bo.n. N. वादिनी; भविषी. N. (c) नित्य; भूरि.
Bo. n. नित्यधना°; मित्रधना° D. विचसमा°. Bo.n. वैश्या°; वारा°. L. K.
D. Be. M. R. P. N. Bo. (orig. Bo.n.).

XLVIII. (a) ब्राह्मणा°; सञ्जना°. M. (c) °वृ°; °द°. G.

XLIX. (a) धनम्; फलम् Be. K. (b) °ति; °वि. M. P. °तराम्; °यतम्.
Be. K. ततो ना°; च नातो°. S. X. K. D. Be. M. P. R. N. Bo. (orig.
Bo.n.).

तद्दीरो भव वित्तवत्सु रूपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः

कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥ ४९ ॥

त्वमेव चातकाधारोसीति केषां न गोचरः । *causal!*

किमम्भोद्वस्त्रस्माकं कर्मण्योक्तिं/ प्रतीक्ष्यते ॥ ५० ॥ *से/*

रे रे चातक सावधानमनसा मित्र क्षणं श्रूयता-

मम्भोदा बहवो हि सन्ति गगने सर्वेपि नैतादृशाः । *सर्वे ऽपि*

केचिद्वृष्टिभिरार्द्रयन्ति वसुधां गर्जन्ति केचिद्वृथा

यं यं पश्यसि तस्यै तस्यै पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः ॥ ५१ ॥

स्मिन्मोद्वस्त्र तस्यापि

अथ दुर्जनप्रशंसा ।

अकरुणत्वमकारणविग्रहः

परधने परयोषिति च स्पृहा ।

सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता

प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ॥ ५२ ॥

(c) त०; य०. T. तम्. Bo. ०क्षी ०; ०क्षी०. Bo.n. क्षी०. Bo. (d) ०द्ये.
गृह्णाति; ०टा गृह्णाति K. Be.n.

on. L. (a) ०रोसी०; ०रुह०. T. ०रस०. W. ०रसी०. G. त्वमेव चातको धारा
इति लोचनगोचराः. Bo. (b) ०म्भोदवरास्माकम्; ०स्मदम्भोदवरम्. Bo. ०म्भोद
वदास्माकम् T. ०भ्यसे; ०क्षसे. T. ०भ्यसे. Bo. C. W.

LI. (a) ०त्र; ०त्रम् D. (b) हि; ०पि S. W. T. ०ता०; ०का०. X. (c)
केचिद्वृ०; ऐके वृ० S. X. वसुधाम्; धरणीम् S. केचिद्वृथा; एके मृषा S. X.

LII. (b) परधने च स्पृहा परयोषिति. Bo. परधनाय रातिः परयोषिति Be. M. K.
P. R. D. (where त for ति) परधनोपकृतिः परयोषितः Bo.n. (c) सु०; स्व०. S.
D. X. Bo.n. M. P. R. जने; धने L.(d) ०नाम्; ०नः Bo.n.

2850 दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्याया भूषितोपि सन् ।

मणिनालंकृतः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥ ५३ ॥

2375 जाड्यं क्षीमति गण्यते ब्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवं
शूरे निर्घृणता मुनौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।

तेजस्विन्यवल्लभता मुखरता वक्तव्यशक्तिः स्थिरे

तत्को नाम गुणो भवेत्स गुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥ ५४ ॥

5881 लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः *un-true and treacherous*

सत्यं चेत्तपसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ।

good fellowship सौजन्यं यदि किं गुणैः *unpardonable* स्वमाहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः

साद्विद्या यदि किं जनैरुपयुक्तो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥ ५५ ॥ *अनैः*

शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी ।

6477 सरो विगतवारिजं मुखमनसरं स्वारुतेः । *a fast-faced man*

solely interested in my प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो ।

नृपाङ्गणगतः खलो मनसि सप्तशल्यानि मे ॥ ५६ ॥ *आकृतेः*

LIII. (a) °तं°; °न्त°. Bo.n. °भूषि; °लंकृ°. L.D. T. Be. Bo. N.

Bo.n. (where for °पि सन्; यदि) भूषितोपि सन्; °पि समन्वितः K. Be.n.

(b) °लंकृ°; भूषि° S. L. W. D. X. P. Be. Bo. M. P. R. N.

LIV. (a) रु°; शु°. N. (b) °धृ°; °घृ°. D. मुनौ; °जैव. P. R. रुजौ

D. रुजौ Bo.n. M. (d) °त्स; °त्सु°. Be. Bo. T. G. K. D. M.

LV. (a) °भक्षेद°; °भक्षस्ति. Be.K.Bo. (orig. Bo.n.)° भोष्यस्ति. Be.

n. (c) गुणैः; निजैः Be. K. X. P. R. जनैः S. L. W. D. Bo. T. M.

परैः Be.n. बलेन N. स्व°; सु°. Be.n. W. D. T. Bo.n. P. R. M.

& L. (where त्वा for मा) omitted in N. (d) ज°; घ° S. L. W. T.

Be. Bo. P. R. N. °नैरप°; °नैः पर°. C.

LVI. (b) वारि°; पङ्क°. Bo.n. (c) °तः; °मः. W. °तिः. N. (d)

शल्या°; शैला°. Be.n.

king ~~angel~~ Han ~~angel~~ king touches his subjects hell set burst
mist fire - priest - fire -

[१६]

But they can call their own

3/184

न कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभुजाम् ।

होतारमपि जुह्वानं स्पृष्टो दहति पावकः ॥ ५७ ॥

मौनान्मूकः/प्रवचनपटुश्चाटुलो जल्पको वा/ वातकी ^{windy} flatterer

धृष्टः, पार्श्वे वसति च तदा/दूरतश्चाप्रगल्भः । /

क्षान्त्या, भीरुप्रदि न सहते, प्रायशो नाभिजातः //

सेवादधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ ५८ ॥ ^{desires of a servant}

उद्भासिताखिलखलस्य विशृङ्खलस्य

प्राग्जातविस्तृतनिजाधमकर्मवृत्तेः ।

दैवादवासविभवस्य गुणाद्विषोस्य

नीचस्य गोचरगतैः सुखमास्यते कैः ॥ ५९ ॥

आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण

लब्ध्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात् ।

दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना

छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥ ६० ॥

LVII. (a) नाम; नैव. T. °भुजा°; °भृता°. P. (b) होतार; तोरण. (?) X. °ह्वानं; °ह्वन्तं Be. Bo. K. (orig. Bo.n.) होतारं जुह्वन्तमपि is the first half in M. ^{Cātm = flatter; no deriv. m - (a).}

LVIII. (a) °श्चाटुलो; °वातकी. S.P.R. °वांतुलो. L. W. K. T. D. Be. Be. X. G. °वांतलो. M. °वांचको N. (b) वसति च; भवति च. S. X. D. P. R. Bo.n. N. प्रभवति. W. T. G. L. स भवति. Be. Bo. K. तदा; तथा D. M. Bo.n. P. R. जनो. Be. Bo. K. वसन्. N. °तक्षा°; °तोष्य°. N. The second and third lines change places in K.

LIX. (a) °उद्भासिताखिलख°; °उद्भासिताखिलक°. Bo.n. (b) प्राग्जात; प्रोद्भाद N. °स्तृ°; °स्मृ°. S. L. T. D. K. X. Bo.n. M. P. R. N. °स्त°. G. °वृ; चि°. Bo. Be.n. °जै; °जै. S. (c) दै°; दे°. W. (d) °स्येते; °प्येते. S. W. X. T.

LX. (a) °यि°; °य°. L. X. D. °य°. W. (b) च; °व. W. °चपश्चात्; मुपैति. N.

4931 मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् । *gentle pamkeit*
 लुब्धकधीवरपिशुना, निष्कारणवैरिणो जगति ॥ ६१ ॥
 इति दुर्जनप्रशंसा ।

अथ सुजनप्रशंसा ।

6031 बाज्जा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिर्गुरो नम्रता *wholesome respect for*
 विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकपवादाद्भयम् ।
 भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले-
 ष्वेते येषु वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥ ६२ ॥ *यत् /*
 विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा

6147 सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
 यशसि चाभिरतिर्व्यसनं श्रुतौ
 प्रकृतिसिद्धिर्हि महात्मनाम् ॥ ६३ ॥

4253 प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः ।
 प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृतेः । *a kind deed will cost more to you than*
 अनुत्सेको लक्ष्म्यां निरभिभवसाराः परकथाः
 सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ ६४ ॥ = 280

LXI. (d) ०णवे०; ०णमेव वे०. L. G. N.

LXII. (a) ०मे; ०तौ. N. परगु०; गुणिग०. K. Be.n. (b) ०याम्; ०या W.
 (c) बालिनि; चक्रिणि. Be.n. (d) ०लेष्वेते येषु०; ०ले येष्वेते नि०. Bo.n. ०ले
 येष्वेतेषु. W. C. ०ले येते येषु. D. ०ले एते येषु. S. X. P. R. ०ले एते यव. Bo.
 Be. K. ०लेरेते येषु. N. वसन्ति; नरेषु. W. G. तेभ्यो नरेभ्यो नमः; तेभ्यो लोकस्थितिः
 D. तेभ्यो महद्ग्योनमः. N.

LXIII. (c) ०स्ति; ०स्ति. S. Bo. Be. T. K. X. T. R. ०तै; ०ते. T.

LXIV. (b) चा०; ना०. S. T. Bo. X. G. Be.n. (c) ०भ्याम्; ०भ्या.
 P. R. Be.n. निरभिभवसाराः; निरवधिभवसाराः; S. W. X. G. भलपुभवसाराः;
 T. चिरविरहसाराः D. चिरविभवसाराः L.

cita = rock

cile = character

generosity

५ + तमेत

nam-ana-m

[१८]

1543

predicate

करे आध्यस्यागः शिरसि गुरुपादप्रणयिता मतम्

मुखे सत्या वाणी विजयिभुजयोर्वीर्यमतुलम् ।

इदि स्वस्या वृत्तिः श्रुतमधिगतं च श्रवणयोः am Herzen lauterer Wesen-

विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम् ॥ ६५ ॥

संपत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् ।

आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकर्कशम् ॥ ६६ ॥ compact mass

सतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते

मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।

स्वात्यां सागरशुक्तिमध्यपतितं तन्मौक्तिकं जायते

प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ॥ ६७ ॥

LXV. (a) आध्यस्यागः; त्यागः आध्यः. D. °यिता; °यनम् L. P. R. (b) °यि; °य. T. K. Be. W. Bo. (orig. Bo.n.) वीर्यमतुलम्; पौरुषमहो. P. R. (c) स्वस्या; स्वच्छा. X. N. Bo.n. स्वच्छा K. Be.n. °धिगतं च श्र. वणयोः; °वगतं च श्रवणयोः L. Bo.n. °धिगतैकव्रतफलम्. C. W. S. T. X. (where and in S. के for लम्).

LXVI. (a) °त्सु; °य. Be.n. °वत्यु°; °वेदु°. S. K. Be.n. N. (b) कर्कशम्; कं यथा. S.

LXVII (a) ज्ञा°; श्रू°. L. D. N. (b) °त्र, °त्रे. K. Be.n. राज°; दृश्य°. N. (c) स्वात्याम्; स्वाती. P. R. Bo.n. स्वात्मा Bo.n. भन्तः. D. N. शुक्तिमध्यपतितम्; मुक्तिमध्यपतितम्. Bo.n. शुक्तिकुक्षिपतितम्. Bo.n. (P.) शुक्तिसंयु- टगतम्. P. R. तन्मौक्तिकं जायते; सन्मौक्तिकं जायते. T. मुक्ताकलं जायते. Bo.n. K. Be.n. तब्धायते मौक्तिकम्. Bo.n. (P.) & X. P. R. (where छा rightly). (d) °णः; °णाः. C. Bo. D. P. R. °णाधममध्यमोत्तमगुणः; °णोत्तममध्यमाध- मगुणः Bo.n. and probably also W. as appears from the Comment- ary the line being omitted in the text. गुणः; °जुशम्. N. संसर्गतो जायते; संवासतो जायते T. Bo.n. संवासतो देहिनाम्. C. P. R. एवंविधा वसयः N.

4363 यः प्रीणयेत्सुचरितैः पितरं स पुत्रो
यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम् । *yad bhartur eva*
तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं य-
देतन्नयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥ ६८ ॥

3379 नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथितैः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः
स्वार्थान्संपादयन्तो विततपृथुतयारम्भयन्ताः परार्थे ।
क्षान्त्यैवाक्षेपरूक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दूषयन्तः
सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्चनीयाः ॥ ६९ ॥ *यै*

इति सुजनप्रशंसा ।

अथ परोपकारपद्धतिः ।

4556 भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमै-
र्नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः ।

LXVIII. (a) यः प्रीणयेत्; प्रीणाति यः Be. Bo. X. S. D. P. R. (c) स-
मक्रियं यत्; यदेकरूपम्. P. R. समं प्रयाति K. Be.n. Bo. (orig. Bo.n.)
समानवृत्ति (*क्षे०.१*) D. (d) *०क्ष०. ०क्ष०. C.*

LXIX. (a) *०क्ष०; ०क्ष०. T. कथनैः; नृतिभिः. Be. K. ख्याप०; छाद०.*
S. X. व्याव०. W. (b) *०र्थान्; ०र्थम्. D. P. R. ०तत; ०नत. Be. Bo.*
(orig. Bo.n.) पृथुतरा०; प्रियतरा०. W. T. पृथुमहा० C. *०न्ताः; ०न्तैः.*
Be. Bo. *०न्तः. K. Be.n. ०थैः; ०थैः. Bo.n. (c) ०न्त्यै; ०न्त्ये. K. Be.*
n. *०वाक्षेप; ०वीपेक्ष. P. R. D. (where प for पे). ०र्मुखा०; ०र्जना०. C. X.*
W. S. N. *दूष०; दुःख०. D. Bo.n. N. दुर्मुखान्दूषयन्तः; दूषयन्तःसमन्तात.*
G. (d) *०न्तःसा०; ०न्तोप्या०. G. च०; व०. C. X. S. L. W. & noted*
in R. ०र्च०; ०र्थे०. Be. Bo. (orig. Bo.n.).

LXX. (b) *०भिर्भूरि; ०भिर्भूमि. K. Be.n. ०भिर्दूर. Bo.n. N.*

a	no other	good	no evil
b	"	"	good
c	"	evil	no good
d	"	"	no good

[३०]

भनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः

स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥ ७० ॥

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन

दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।

विभाति कायः करुणापराणां

परोपकारैर्न तु चन्देनन ॥ ७१ ॥

पापाभिचारयति। योजयते हिताय ।

गुह्यं च गूहति। गुणान्प्रकटीकरोति ।

भापद्रुतं च न जहाति। ददाति काले

सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥ ७२ ॥

पद्माकरं दिनकरो विकचीकरोति *day lotus*

चन्द्रो विवाशयति कैरवचक्रवालम् । *night lotus group*

नाभ्यर्थितो जलधरोपि जलं ददाति

सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ॥ ७४ ॥

direct their activity

LXXI. (a) °बम्; °त्रे L. (b) तु; च. K. P. R. Be.n. (c) वि°
भा°. K. Be.n. °; क°. D. पराणाम्; कुलनाम्. N. (d) °रेर्नतु; °रेण L.
Bo. Be. K. P. R. N. °रेण तु. D.

LXXII. (a) °पानि°; °पं नि°. P. D. (b) °हं च; हं नि° S. X. न.
N. °हानि Bo. Be. K. °ह; °टम् T. (d) प्र°; हि Bo.n.

LXXIII. (a) °शी°; °चम् Bo.n. P. R. N. °शी° S. X. (b) °श°;
°स° L. N. र. W. °वालम्; °जालम्. L. °वालान्. S. (c) जलधरोपि जलम्;
°पि जलदः सलिलम्. K. P. Be.n. R. (d) °तेषु कृताभियोगाः; °तेषु कृताभियोगः
S. °तेषु कृताभियोगः T. °ताभिहिताभियोगाः C. W. °ते सुकृताभियोगाः D. °ते
विहिताभियोगाः. N.

a - help others [to go out of their way] + hurt selves
 b - " " + hurt " "
 c - harm others + help selves
 d - " " + don't help selves

[२१]

1460

एते एकै सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये
 सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये । *A-virodhena*
 तेमी मानुषराक्षसाः पराहितं स्वार्थाय निग्नन्ति ये *= when it doesn't take*
 ये निग्नन्ति निरर्थकं पराहितं ते के न जानीमहे ॥ ७४ ॥ *for w. their own interests*

1026

क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा तेखिलाः
 क्षीरे/तापमवेक्ष्य तेन पयसा ह्यात्मा रुशानौ हुतः ।
 गन्तुं पावकमुन्मनस्तदभवद्दृष्ट्वा तु मित्रापदं *= Kistana*
 युक्तं तेन जलेन *milk in water* शाम्यति सतां मैत्री पुनस्वीदृशी ॥ ७५ ॥ *= Fire*

1095

इतः स्वपिति केशवः/कुलमितस्तदीयद्विषाम्
 मितश्च शरणार्थिनः शिखरिणां गणाः शेरते *the winged mountains*
 इतोपि वडवानलः सह समस्तसंवर्तकैः *cf. 16.*
 एहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोवपुः ॥ ७६ ॥ *The great mighty mountain-bearing is the body of ocean*

तृष्णां छिन्धि भज क्षमां जहि मदं पापे रतिं मा रुधाः
 सत्यं ब्रह्मनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनम् ।

LXXIV. (a) एकै; ये के. S. X. एते Bo. Be. N. P. R. ते ते K. स्वार्थ-
 म्; स्वार्थान्. N. ये; ते. X. S. T. D. (b) मध्यस्थाः खलु ते परार्थघटकाः स्वार्थावि-
 रोधेन ये S. X. ये; तु Bo.n. (c) ०नुष; ०नव T.-०र्यौय०; ०र्ये वि. ० P. नि०;
 वि० Bo. K. X. (d) नि०; तु. W. K. X. S. P. R. N.

LXXV. (a) हि गुणा दत्ताः पुरा तेखिलाः; सकला दत्ता निजा ये गुणाः P. R.
 (b) ०रिता०; ०रोत्ता० N. ह्या०; स्वा० D. N. हु०; इ० W. (c) ०नस्त०;
 ०दंत०. Be.n. (d) ०कम्; ०क्ता K. Be.n. शाम्य०; सम्प०. K. Be.n. पुन-
 स्ती०; पुनस्ता० S. X. L. गुणस्वी० Bo.n. (दृशः?).

LXXVI. (b) ०नः; ०नाम्. N. ०णां गणाः; ०रिपत्रिणः M. K. S. X. Be.
 Bo. P. R. D. (where ०णां व०) (c) ०तोपि; ०तश्च Be.n. (d) विततमूर्जितम्;
 विभवमूर्जितम्. noted in R. Commentary.

LXXVII. (a) ०र०; ०ग०-G. कृथाः; रुद. D. (b) सत्यम्; स्वल्पम्.
 G. ०नम्; ०नान् S. X. L. W. K. P. R. Bo. (orig. Bo.n.).

vidyaso 'py ananaya

मान्यान्मानय|विद्विषो|नूनय|प्रच्छादय स्वाङ्गुणान्

कीर्तिं पालय|दुःखिते कुरु दयामैतत्सतां चेष्टितम् ॥ ७७ ॥

4691

मनसि वचसि क्रापे पुण्यपीयूषपूर्णा-

स्त्रिभुवनमूपकारश्रेणिभिः पूरयन्तः ।

extremest atoms

परगुणपरमाणुपर्वतीकृत्य/नित्यं

निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥ ७८ ॥

1754

किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा ^{Mera} ^{gold mount} ^{Kailāra} ^{silver hill}

यत्राश्रिताश्च तरवस्तरवस्त एव ।

मन्यामहे भलयमेव यदाश्रयेण

कङ्कालनिम्बकुटजान्यपि चन्दनानि ॥ ७९ ॥

1/3 Names of trees

इति शरोपकारः ।

अथ धैर्यप्रशंसा ।

5707

रत्नैर्महाहैस्तुषुर्न देवा

न भेजिरे भीमविषेण भीतिम् । ^{let them} ^{themselves not to fear}

सुधां विना न प्रययुर्विरामं

न निश्चितार्थाद्विरमान्ति धीराः ॥ ८० ॥

(c) ०नुः ०; ०प ०. S. X. - ०च्छाद ०; ०ख्याप ०. C. W. L. N. स्वाङ्गुणान्; प्रश्रयम् N. (d) चेष्टितम्; लक्षणम्; C. W. L. Be. T. (orig. Be.n.).

LXXVIII. (b) ०पूर ०; ०प्रीण ०. P. N; in R. over the line (c) ०गून्य ०; ०णु ०. Be. Bo. (orig. Bo.n.).

LXXIX. (b) ०ज्ञा ०; ०स्या ०. S. X. ०त्र. T. Bo. श्रि ०; शृ ०. Bo. (d) ०कुटु ०; कटु ०. L. ०न्य ०; भ ०. C. T. S. X. ०नानि; ०नाःस्युः C. T. S. X.

LXXX. (a) ०है ०; ०वै ० L. D. P. R. ०ब्धे. N. (d) न; वि ० (!). Bo. K. ०हि ०; हि Bo.n. वि ०. T.

1787 कचिद्भूमौ शायी कचिदपि च पर्यङ्कशयनः

कचिच्छाकाहारी कचिदपि च शास्योदनरुचिः । *cali = rice*

कचिक्कन्धाधारी कचिदपि च दिव्याम्बरधरो *ascetic (mendicant) garment*

मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम् ॥ ८१ ॥

14 87 ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो *Leutschigkeit*

ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः । *कुलस्य / os.*

०१११ power *man* अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रुभवितुर्मस्य निर्व्याजता

सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ ८२ ॥

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु *noble spirit*

3723 लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ।

अदौव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा

न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ ८३ ॥ *but not a step from*

भमाशस्य करण्डपीडिततनोर्लान्द्रियस्य क्षुधा

1528 कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः ।

LXXXI. (a) भूमौ; भूमी Be.n. पृथ्वी. N. शायी; शय्या. C. X. S. W. L. D. K. Be. Bo. G. M. P. R. शय्यः Be.n. N. °नः; °नम् C. D. M. S. W. L. X. Be. Bo.n. P. R. °यनै. G. (b) °का°; °खा°. L. X. °री; °रः D. M. C. X. S. L. W. Be. Bo. P. R. °रि. G. (c) °क्त; °° °क्ता° Bo. (orig. Bo.n.) °धारी; °माली. P. R. (where ला ?) दिव्या°; चित्रा°. G. (d) न गणयति; गणयति न. M. P. R.

LXXXII. (a) °स्तम्°; °स्यम् (क्ये?). X. (b) श्रुत°; श्रम°. Be. Bo. K. कुल°. P. R. (c) निर्व्याज°. निः काम°. X. (d) कारणमिदम्; का. लानियमम्. K. Be.n.

LXXXIII. (a) °न्तु°; °न्ति. L. नीति; लोक°. T. (b). °ष्ट°; °च्छ°. D. M. (c) °मस्तु; °मेव. G. (d) °य्या°; °या°. L. D. M. °वि°; °ति°. X.

LXXXIV. (a) पीडि°; पिण्डि°. R. °म्ही°; °म्ही°; M. Bo.n.

Serpent in basket: precisely similar
 situation + motif at Ind. Antij. 18. 46-47.
Spüche 1625 alw! [२४]

वृष्टस्तत्पिशितेन सत्वरमसौ तेनैव यातः पथा

लोकाः पश्यत दैवमेव हि नृणां बृहदौ क्षये कारणम् ॥ ८४ ॥

पातिषोपि कराघातैरूपतस्येव कन्दुकः ।

प्रायेण साधुवृत्तानामस्यायिन्यो विपत्तयः ॥ ८५ ॥

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान्निपुः ।

नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति ॥ ८६ ॥

छिन्नोपि रोहति तरुः क्षीणोप्युपचीयते पुनश्चन्द्रः ।

इति विमृशन्तः सन्तः संतप्यन्ते न विभ्रुता लोके ॥ ८७ ॥

इति धैर्यप्रशंसा ।

अथ दैवप्रशंसा ।

नेता यस्य बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः ।

स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः किल हरेरैरावतो वारुणः ।

(d) लोकाः पश्यतः; स्वस्थास्तिष्ठति S. X. Bo.n. M. (where त for ति.)

स्वस्थास्तिष्ठत. Be. K. N. P. R. D. Bo.) [सुस्था. Bo.n. (B.)] कारणम्;

°चाकुलम्. M. P. R.

LXXXV. (a) ग°; ण°. K. Be.n. Bo. S. (orig. Bo.n.) (b)

साधु°; हि सु°. P. R. °त्ता°. °त्ती°. Bo. Be. K. °म°; °मा° C. W.

D. (?) °नाम°; °ना न°. Bo.n.

LXXXVI. (a) °न्नि°; रि° K. Be.n. (b) कृतायम्; कुर्वीणो C. S. W.

L. X. T. Be. Bo. (orig. Bo.n.)

LXXXVII. (b) क्षीणोप्युपच्युते लोके C. W. क्षीणोपि वर्धते चन्द्रः S. X.

चन्द्रः क्षीणोपि वर्धते लोके T. (c) °श्च°; °इय° D. सन्तः omitted in W. &

X. (d) न विभ्रुता लोके; नैव विभुरेषु S. X. न ते विपदा L. K. Be. Bo. न विभुरेषु

Bo.n. P. R. (in which two पि for पु) न विभ्रुते लोके W. लोकेषु D. न

लोकेस्मिन् T. न विभ्रुतेषु लोकेषु N.

LXXXVIII. (a) °स्य; °त्र. L. W. K. Be. Bo. (b) किल; खलु

S. Bo. D. K. X. N. °नो; °णो. P. R. N. °रण; °इनः Bo. (orig.

Bo.n.) °हनम्. K. Be.n.

वाहयन्

as are,
one known.

८०) इत्यैश्वर्यबलान्वितोपि बलभिद्भग्नः परैः संगरे
तद्यत्कं वरमेव दैवधारणं धिग्धिग्वृथा पौरुषम् ॥ ८८ ॥ *ननु, दैवमेव*

1568 कर्मोत्त फलं पुंसां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ।
तथापि सुधिया भाव्यं सुत्रिचार्यैव कुर्वता ॥ ८९ ॥ *व*

2048 खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके *calvus*
वाञ्छन् नैशमनातपं विधिवशात् मूलं गतः । *OT*
तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः

प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः ॥ ९० ॥

2060 शशिदिवाकरयोर्ग्रहपोडनं
गजभुजंगमयोरपि बन्धनम् ।

मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां

विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ ९१ ॥

7165 सृजति तावदशेषगुणाकरं
पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः ।

(c) °न्यैश्व°; °त्याश्व° W. T. N. P. R. °बला°; °सम° K. Be.n. °पि; *OT*-
°ल्ये Bo.n. (?) बलभिद्भ°; मघवा भ° L. D. बलिभिर्भ° C. W. T. Be. मघवान्भ°
Bo.n. (d) °द्वय; °द्यु° S. Be. K. X. D. N. Bo. (orig. Bo.n.) वरमेव
दैव°; ननु दैवमेव S. K. Be. X. D. Bo. (orig. Bo.n.) L. P. R. N. *OTB.*

XC. (a) °ल्वा°; °वी° N. °तो; °ते. Be.n. N. (b) वाञ्छ°; गच्छ°. *OT*
N. विधिवशात्; द्रुतगतिः N. तालस्य; विल्वस्य K. Be. Bo. W. P. R. L. (in
margin ताड) (c) °त्राप्यस्य; °त्राप्याद्गु L. W. °त्रोच्चैः T. °हा°; °हता.
T. (d) भाग्यरहितः; दैवहतकः N. तत्रैव यान्त्यापदः; तत्रापदां भाजनम्. W. T.
(where the other reading is noted) P. R.

XCI. (a) The first two lines change places in S. L. T. D. Bo.
X. Be. N. (b) °मयोरपि; विहंगम N.

XCII. (b) [र°; य°. A.]

*so dass es nur dem selben
ausdrück zusammenbricht*
[२६]

तदनु

सदसि-तत्क्षणभङ्गि करोति चे-

दहह कष्टमपण्डितता विधेः ॥ ९२ ॥

पत्रं नैव यदा करीरेविटपे दोषो वसन्तस्य किं *Karira-hint*

नोल्लोकोप्यवलोकते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणम् । *owl*

धारा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं

यत्पूर्वं विधिना ललाटलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः ॥ ९३ ॥

इति देवप्रशंसा ।

अथ कर्मप्रशंसा ।

नमस्यामो देवान्नु हतविधेस्तोपि वशगा *atomna'le* 41087

विधिर्वन्द्यः सोपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः । *hisne hate*

फलं कर्मायत्तं किममरगणैः किं च विधिना यदि किममरैः

नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥ ९४ ॥

ब्रह्मा येन कुलालवनिपातितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरः *like a potter in the world-egg pot*

विष्णुर्येन दशावतारगर्हने क्षिप्तो महासकटे । *the 10-av. abyss*

रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः *great strait*

सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ ९५ ॥

(c) [°दपि; °बनु T. M.] (d) [°तिचेद; °त्यहो भ° T.]

XCHL. (b) °को; °का. S. प्यवलोकते यदि; न विलोकयन्ति च S. X. °प्यव-
लोक्यते यदि L. W. Bo. (d) तन्मार्जितुं कः क्षमः; देवस्य किं दूषणम्. S. X.

XCIV. (a) ह°; व° Be.n. (where also are noted हन्त, हित for हत)

(c) किममरगणैः; यदि किममरैः Be. Bo. D. K. M. P. R. N. (where
°मप° for मम.) *much better*

XCV. (b) क्षिप्तो महा°; न्यस्तो महा° Be.n. क्षिप्तः सदा D. P. (c) °टनम्;
°यणम् Bo.n. कारितः; सेवते N.

५१२५ नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्यापि नैव न च यत्नरुतापि सेवा ।

^{for} भाग्यानि पूर्वतपसा खलु संचितानि
काले फलान्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ ९६ ॥

५१३३ वने रणे शत्रुजलामिमध्ये
महार्णवे पर्वतमस्तके वा ।

सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं वा
रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि ॥ ९७ ॥

५१११ या साधूंश्च खलान्करोति विदुषो मूर्खान्हितान्द्वेषिणः
प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं ह्यलाहलं तत्क्षणात् ।
तामाराधय सक्तियां भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं ^{kindliness}
हे साधो व्यसनैर्गुणेषु विपुलेष्वास्यां वृथा मा कृथाः ॥ ९८ ॥ ^{with over devotion}
^{so many virtues}

५११२ गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यमादौ
परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ।

अतिरभसकृतानां कर्मणामोविपत्ते- आ विपत्तेः निवृत्तिः

भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ ९९ ॥ ^{the upshot, etc.}

XCVI. (a) °वा°; °का° L. (b) °पि नैव; न चापि D. P. R. (c) °सा;
°साम् L. खलु; किल D. K. P. R. Be.n. संचि°; सेवि° W. सेचि° C.

XCVII. (b) मस्तके; संकटे S. W. T. X. (c) सुप्तम्; शुभम्. D. वा; च D.

XCVIII. (a) °भूंश्च; °भून्हि. Be. K. (c) सक्तियाम्; चण्डिकाम्. D.
शंकरिम् K. Be.n. चक्तिकाम् P. R. noted as a various reading in L;
चक्तिकाम् noted as a Variant in S. °तीम्; °तो. T. भोक्तुम्; दात्रीम्
Be.n. (d) हे साधो; मोहाह्नौ (ब्यो ?). Bo.n. व्यसनैः; व्यसने Bo.n. र
D. नमतो K. Be.n. P. R. °पु°; °फ° Be. Bo. K. मे (?) D. दह°);
°स्था° W. D. (c) क°;

XCIX. (a) गुणवदगुणवद्वा; सगुणमपगुणं वा P. R. °मादौ; जात P. R. N.
K. D. P. R. Be.n. N.

स्थास्यां वैदूर्यमय्यां पचति तिलखलीमिन्धनैश्चन्दनाद्यैः

सौवर्णैर्लाङ्गलाग्रैर्विलिखति वसुधामकमलस्य हेतोः ।

अ/ छिन्ना कर्पूरखण्डान्वृतिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात्
प्राप्येमां कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः ॥ १००

मज्जत्वम्भासि यातु मेरुशिखरं शत्रूञ्जयत्वाहवे ।

बाणिज्यं रुषिसेवनादि सकला विद्याः कलाः शिक्षतु ।

आकाशं विपुलं प्रयातु खगवत्कृत्वा प्रयत्नं परं

नाभाव्यं भवतीह भाग्यवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥ १०१ ॥

भूमिं वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं

सर्वो जनः सुजनतामुपयाति तस्य ।

रुक्मिणा च भूर्भवति सन्निधिरत्नपूर्णां *cont. with - jewels, = j. lying*
यस्यास्ति पूर्वस्रुतं विपुलं नरस्य ॥ १०२ ॥ *before him*

इति कर्मप्रशंसा ।

C. (a) ०डू०; ०दू०. Bo. Bo. P. तिलखलीम्; तिलखलिम्. S. X. W. K. Bo.n. तिलखलम्. P. R. N. तिलकणान्. T. च लशुनम्. C इन्धनैश्चन्दनाद्यैः; चन्दनैरिन्धनैषैः S. X. Be. W. (where नौ for नौ) P. R. N. (where चा for च) जङ्गलानिन्धनैषैः. Bo. चन्दनैरिन्धनैः C. T. Be.n. (b) विलिख०; निखन०; T. ०धामकमू०; ०धा कर्ममू०. W. ०धा कर्मतू०. C. ०धामकतू०. P. N. (c) ०न्तू०; ०न्तू०. T. ०ज०. S. ०ह०; ०व०. Bo.n. (d) न चरति; प्रचरति S. चरति न. L. न भजति. N.

लोक्यते I. (a) ०रम्०; ०रे. D. ०त्रूञ्ज०; ०त्रुं ज०. Bo. (orig. Bo.n.) (b)

XC. ०व्या०. Bo.n. ०द्याः क०; ०द्याक०. T. ०जाः शि०; ०जा शि०. P. R.

(c) किं ०क्षितु०. W. ०क्षतुम्. X. (d) भाग्य०; कर्म. P. R. N.

०म्य० fo(a) त०; य० N. (b) ०वो जनः; ०वें जनाः L. D. Bo.n. सु०; स्व०

XCV. (१ति; ०न्ति. L. Bo.n. तस्य; सद्यः. L. (c) कृत्वा; कृत्वा. S. वाञ्छा.

०यणम् Bo.n. W.

अथ प्रत्यन्तरे श्लोकाः ।

को लाभो गुणिसंगमः किमसुखं प्राज्ञेतरेः संगतिः

का हानिः समयच्युतिर्निपुणता का धर्मतत्त्वे रतिः ।

कः शूरो विजितेन्द्रियः प्रियतमा कानुव्रता किं धनं

विद्या किं सुखमप्रवासगमनं राज्यं किमाज्ञाफलम् ॥ १०३ ॥

मालतीकुसुमस्येव द्वे गती ह मनस्विनः ।

मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥ १४ ॥

अप्रियवचनदरिद्रैः प्रियवचनाढ्यैः स्वदारपरितुष्टैः ।

परपरिवादनवृत्तैः क्वचित्क्वचिन्मण्डिता वसुधा ॥ १०५ ॥

कदर्यितस्यापि हि धैर्यवृत्ते-

न शक्यते धैर्यगुणः प्रमार्ष्टुम् ।

अधोमुखस्यापि रुतस्य वन्दे-

नार्धः शिखा याति कदाचिदेव ॥ १०६ ॥

कान्ताकटाक्षविशिखा न खनन्ति यस्य

चित्तं न निर्दहति कोपकृशानुतापः ।

कर्षन्ति भूरिविषयाश्च न लोभपाशै-

र्लोकत्रयं जयति कृत्स्नमिदं स धीरः ॥ १०७ ॥

CIII. (b) °य°; °वे. L. Bo. °च्यु°; °च्यु° S.

CIV. (a) °व; °ह. W. मनस्वि°; महात्म°. Bo.n. शीर्यते; शीर्यते. Bo.n.

CV. (b) °द्वै; °द्वैः. L. परि°; सम्. P. R.

CVI. (b) बुद्धिर्विनाशो न हि शङ्कनीयः K. Be.n. (c) कृतस्य वन्देर्ना°; तनूनपातो ना° K. Be.n. (d) °ति; °न्ति. N.

CVII. (a) खन°; दह° all except D. K. Bo. (Bo.n. has दह°); लुन°. N. (b) °शानुतापः; °तानुतापः S. L. X. Bo.n. °शानुतापः D. (c) क°; व° Bo. (orig. Bo.n.) त° N. °ज्ञै; °ज्ञा Be. D. K. Bo. P. R. N. (d) क्षी°; वी° Bo. (orig. Bo.n.).

एकेनापि हि शूरेण पादाक्रान्तं महीतलम् ।

क्रियते भास्करेणैव स्फारस्फुरिततेजसा ॥ १०८ ॥

वाङ्मस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणा-

न्मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतिः सद्यः कुरङ्गायते ।

व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पीयूषवर्षायते

यस्याङ्गेखिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति ॥ १०९ ॥

लज्जागुणौघजननीं जननीमिव स्वा-

मत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाम् ।

तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति

सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ ११० ॥

MISCELLANEOUS.

भग्राह्यं हृदयं यथैव वदनं यद्वर्णान्तर्गतं

भावः पर्वतसूक्ष्ममार्गविषमः स्त्रीणां न विज्ञायते ।

चित्तं पुष्करपत्रतोयतरलं विद्वद्विराशंसितं

नारी नाम विषाङ्कुरैरिव लता दोषैः समं वर्द्धिता ॥ १ ॥

CVIII. (a) °पि हि; °शह T. पा°; प° T. P. मही; क्षमा K. (b) °रेणै°; °रस्ये° W. °रेणै° P. R. स्फारस्फुरित°; स्फुरत्स्फारित L. परं स्फुरति W. स्फारं स्फुरित K. परिस्फुरति. C.

CIX. (a) कुल्या°; कूया° Be.n. °णात्; °णम् Bo.n. (b) °जा°; °खा° P. °तिः सद्यः; °तेः सङ्गः T. (c) °वर्षा°; °चयी° C. W. (d) °ङ्के°; °धे° S. X.

CX. (a) °ब्जा°; °ब्जाम् P. R. Be.n. जननीमिव स्वाम्; इव वर्तमानाम्. S. जननीमिवायाम्. D. P. R. (in which two याम् for याम्) (b) °मनुवर्तमानाम्; °मनुवर्तमानाः Bo. Be. K. P. R. °मनिवर्तमानाः D.

I. (a) भग्रा°; दुर्घा°. D. P. R. हृदयम्; वदनम् D. य°; त°. D. K. वदनम्; हृदयम् D. यह°. सह°. P. R. (c) °शंसि°; °शङ्कि°. D. P.

अभिमुखनिहतस्य सतस्तिष्ठतु तावज्जयोयवा स्वर्गः ।

उभयबलसाधुवादः श्रवणसुखस्यैव तात्पर्यम् ॥ २ ॥

इयत्येतस्मिन्वा निरवधिचमत्कृत्यतिशये

वराहो वा राहुः प्रभवति चमत्कारविषयः ।

महीमेको मग्नां यदयमवहन्तसलिलैः

शिरःशेषः शत्रुर्निगिलति परं संत्यजति च ॥ ३ ॥

उदन्वच्छन्ना भूः स च निधिरपां योजनशतं

सदा पान्थः पूषा गगनपरिमाणं कलयति ।

इति प्रायो भावाः स्फुरदवधिमुद्रामुकुलिताः

सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ॥ ४ ॥

एको देवः केशवो वा शिवो वा

एकं मित्रं भूपातिर्वा यतिर्वा ।

एको वासः पत्तने वा वने वा

एका भार्या सुन्दरी वा दरी वा ॥ ५ ॥

कमठकुलाचलदिग्गजफणिपतिविधृतापि चलति वसुधेयम् ।

प्रतिपन्नममलमनसां न फलति पुंसां युगान्तेपि ॥ ६ ॥

किं कूर्मस्य भ्रव्यथा न वपुषि क्ष्मां न क्षिपत्येष यत्

किं वा नास्ति परिश्रमो दिनपतेरास्ते न यन्निश्चलः ।

II. (c) °बल; °त्र D. (d) सु°; मु°. D. श्रवणसुखोसौ बलात्यर्थम्. M. P.

R. (in which two ता for ला). श्रवणमुखस्यैनास्त्वंतर्थः (°स्यैव नास्त्वर्थः ?) D.

IV. (a) °च्छ°; °च्छि°. K. °तम्; °तैः. R. P. (d) प्र°; प्रा°. P. M. °मा; °मी. K. °ते; °ताम्. K.

V. In D. the third and fourth lines interchange places. In M. the fourth is second, the second third and the third fourth.

VII. (a) °त्येष यत्; त्यैव यः. M. (b) °रा°; °र°. Be.n. यन्नि°; योनि°. M. °लः; °लात्. D.

किं चाङ्गीकृतमुत्सृजन् मनसा श्लाघ्यो जनो लज्जते

निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम् ॥ ७ ॥

को न याति वशं लोके मुखे पिण्डेन पूरितः ।

मृदङ्गो मुखलेपेन करोति मधुरध्वनिम् ॥ ८ ॥

शुद्धाः सन्ति सहस्रशः स्वभरणव्यापारमात्रोद्यताः

स्वार्थो यस्य पदार्थ एव परमो नैकः सतामग्रणीः ।

दुःपूरोदरपूरणाय पिबति स्रोतःपतिं वाडवो

जीमूतस्तु निदाघसंभृतजगत्संतापविच्छिद्यते ॥ ९ ॥

दूरादर्थं घटयति नवं दूरतश्चापशब्दं

त्यक्त्वा भूयो भवति निरतः सत्सभारञ्जनेषु ।

मन्दमन्दं रचयति पदं लोकचित्तानुवृत्त्या

कामं मन्त्री कविरिव सदा खेदभारैरमुक्तः ॥ १० ॥

दैवेन प्रभुणा स्वयं जगति यद्यस्य प्रमाणीकृतं

तत्तस्योपनमेन्मनागपि महान्नैवाश्रयः कारणम् ।

सर्वाशापरिपूरके जलधरे वर्षत्यपि प्रत्यहं

सूक्ष्मा एव पतन्ति चातकमुखे द्वित्राः पयोविन्दवः ॥ ११ ॥

परिचरितव्याः सन्तो यद्यपि कथयन्ति न सदुपदेशम् ।

यास्त्वेषां स्वैरकथास्ता एव भवन्ति शास्त्राणि ॥ १२ ॥

(c) चा०; त० Be. Bo. K. D. न मनसा; ०न्समनसा. D. ०ज्जन इव. P. R. ०न्न महसा (Prima manu ०न्न सहसा secunda manu) in Bo.n. & Be.n.

(d) ०षु; ०नि M. P. R. Bo.n. वि (नि ?) D.

X. (b) ०रतः; ०यतम्. K. ०त्सभारज्जनेषु; ०त्सभापादनेषु M. ०क्तथापादनेषु P. R. (c) ०वृ०; ०र० D. (d) खे०; स्वे० D.

XI. (a) ०स्य; ०स्ति Bo. (orig. Bo.n.) (b) ०मे०; ०ये० K. Bo. Be. M. (c) ०रके; ०रिते Bo. (orig. Bo.n.) Be.n. ०पि; ०पः. Bo.n.

XII. (b) यद्यपि कथयन्ति न सदुपदेशम्; यद्यप्युपदेशन्ति न S. यद्यपि कथयन्ति वा सदुपदेशम्. Bo. (c) ०स्ते०; ०स्ते० S.

प्रायः कन्दुकपातेनोत्पतत्यार्यः पतन्नापि ।

तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ॥ १३ ॥

यदि नाम दैवगत्या जगदसरोजं कदाचिदपि जातम् ।

अवकरनिकरं विकिरति तर्त्कि कृकवाकुरिव हंसः ॥ १४ ॥

यन्मागा मदभिन्नगण्डकरटास्तिष्ठन्ति निद्रालसा

द्वारे हेमविभूषणाश्च तुरगा बल्गन्ति यद्वर्पिताः ।

वीणावेणुमृदङ्गशङ्खपटहैः सुप्तस्तु यद्वोद्धयते

तत्सर्वं सुरलोकदेवसदृशं धर्मस्य विस्फूर्जितम् ॥ १५ ॥

ये संतोषसुखप्रमोदमुदितास्तेषां न भिन्ना मुदो

ये त्वन्ये धनलोभसंकुलधियस्तेषां न तृष्णा इता ।

इत्थं कस्य कृते कृतः स विधिना तादृक्पदं संपदां

स्वात्मन्येव समाप्तहेममहिमा मेरुर्न मे रोचते ॥ १६ ॥

रक्तत्वं कमलानां सत्पुरुषाणां परोपकारित्वम् ।

असतां च निर्दयत्वं स्वभावसिद्धं त्रिषु त्रिवयम् ॥ १७ ॥

वचो हि सत्यं परमं विभूषणं

गजाङ्गनाया कशता तच्च ।

द्विजस्य विद्वेव पुनस्तथा क्षमा

शीलं हि सर्वस्य नरस्य भूषणम् ॥ १८ ॥

XIII. (a) प्रायः; यथा N. °तोल°; °नप° K. M. (b) पतनम्; गुटिका R.

XV. (a) भिन्नगण्ड; वारिभिन्न° P. R. (b) हेम; स्वर्ण; P. R. °वणा°; °वि-
ता° P. R. Bo.n. (orig. Bo.) बल्ग°; °हेम° Bo.n. (L.) दृष° Bo.n. (K.)
(orig. Bo.) (c) °टहैः; °णवैः P. R. Bo.n. (orig. Bo.) °स्तु; °श्च Bo.n.
(orig. Bo.) (d) देव; सिद्धि. T. R. राज्य. Bo.n. (orig. Bo.).

XVI. (a) सुखप्रमोद; निरन्तरप्र°. N. °षां न; °षाम°. D. (b) लोभ; लुब्ध. M.
P. R. N. (d) स्वात्मन्येव समाप्त; स्वात्मन्येव समस्तैर्न°. D. (स्वाभिन्त्येव समान ?).

XVII. (b) सत्यु°; सुपु° K. (सुपू?)

वरं तुङ्गाच्छृङ्गादुरुशिखारिणः कापि पुलिने
पतित्वायं कायः कठिनदृषदन्तर्विदालितः ।
वरं न्यस्तो हस्तः फणिपतिमुखे तीव्रदशने
वरं वङ्गौ पातस्तदापि न रुतः शीलविलयः ॥ १९ ॥

विरम विरसायासादस्मादुरध्यवसायतो
विपादि महतां धैर्यध्वंसं यदीक्षितुमीहते ।
अपि जडमते कल्पापाये व्यपेतनिजक्रमाः
कुलशिखारिणः क्षुद्रा नैते न वा जलराशयः ॥ २० ॥
स्पृहयति भुजयोरन्तरमायतकरवालकररुहविदीर्णम् ।
विजयश्रीवीराणां व्युत्पन्नप्रौढवनितेव ॥ २१ ॥

अयममृतनिधानं नायकोप्योषधीनां
शतभिषगनुयातः शम्भुमूर्ध्नोवतंसः ।
विरहयति न चैनं राजयक्ष्मा शशाङ्कं
हस्तविधिपरिपाकः केन वा लङ्घनीयः ॥ २२ ॥
शुभ्रं सद्यः सविभ्रमा युवतयः श्वेतातपत्रोज्ज्वला
लक्ष्मीरित्यनुभूयते चिरमनुस्यूते शुभे कर्मणि ।
विच्छिन्ने नितरामनङ्गकलहक्रीडाव्रुत्तत्तनुकं
मुक्ताजालमिव प्रयाति झटिति अश्यद्विशोदश्यताम् ॥ २३ ॥

XIX. (a) तुङ्गाच्छृङ्गा°; शृङ्गोच्छृङ्गा°; M. P. R. Bo.n. D. (where तु for चु) शृङ्गोच्छृङ्गा°. N. °द्रु; °द्वर. M. °णः; °णाम्. D. पुलिने; विषये D. Bo.n. N. M. विषये. P. R. (b) °न्तर्विद°; °न्तर्विग°. D. Bo.n. °न्ते विग° N. (c) °त्र°; °भ्य°; D. P. R. M. N. Be. (orig. Be.n.) Bo.n. (orig. Bo.).

XX. (a) °साया°; °माया°. D. N. °तौ°; °तः. K. and lines one and two change places. (c) °पि°; °पि P. R. N. मते; विधे. K. P. R. N. व्य°; व्य°. N. °मा; मः D. (d) जलराशयः; °चापि जलराशयः K.

XXI. (b) वि omitted in K. (d) व्युत्पन्न; मत्त. K.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

। अथ वैराग्यशतकम् ।

2789

दिक्कालाद्यनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये ।

स्वानुभूत्येकमानाय नमः शान्ताय तेजसे ॥ १ ॥

अथ तृष्णादूषणम् ।

4488

बोद्धारो मत्तरग्रस्ताः प्रभवः स्मयदूषिताः ।

अबोधोपहताश्चान्ये जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ॥ २ ॥

3476

न संसारोत्पन्नं चरितमनुपश्यामि कुशलं

विपाकः पुण्यानां जनयति भयं मे विमृशतः ।

महद्भिः पुण्यौघैश्चिरपरिगृहीताश्च विषया

महान्तो जायन्ते व्यसनमिव दातुं विषयिणाम् ॥ ३ ॥

1170

उत्खातं निदिशङ्कया क्षितितलं ध्माता गिरेर्धातवो ॥ ४ ॥

निस्तीर्णः सतितां पतिर्नृपतयो यत्नेन संतोषिताः ॥

मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीताः इमंज्ञाने निष्ठाः ॥ ५ ॥

प्राप्तः काण्वराटकोपि न मया तृष्णेधुना मुञ्च माम् ॥ ६ ॥

I. (a) चिन्मात्रः; विज्ञान. M. (b) °ये°; °ये° B. M. °माना°; नाथा°. P.

II. (b) °बोधो°; °ज्ञानो° M. P. R. °क्षा°; °म°. M.

III. (c) परिगृहीताश्च; °मपि गृहीताश्च. K. G. Bo. (orig. Bo.n.) परिगृही-
ता हि. B.

IV. (b) °तोषि°; °क्षेवि°. A. °सेवि°. M. (c) निष्ठाः; ध्याः A. M. (d).

°धुना मुञ्च माम्; सकामा भव. G. P. J. R. N. Bo.n.

+ perforated

① / never got a proper red-ant

4645

त्वा/

भ्रातृ देशमनेकदुर्गविषमं/प्राप्तं न किञ्चित्फलं /

त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं/सेवा कृता निष्फला । /

भुक्तं मानवि^{dehiva}वर्जितं परगृहे^{as karim}ष्वाशङ्कया काकव-

सृष्टे नृम्भसि पापकर्मनिरते नाद्यापि संतुष्यसि ॥ ५ ॥

खलोल्लापाः सोढाः कथमपि तदाराधनपरै-

र्निगृह्यान्तर्बाष्पं हसितमपि शून्येन मनसा ।

कृतश्चित्तस्तम्भः प्रतिहतधियामञ्जलिरपि

त्वमाशे मोघाशे किमु परमतो नर्तयसि माम् ॥ ६ ॥

आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीवितं

व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालो न विज्ञायते । *is not noticed*दृष्ट्वा जन्मजरारविपातमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते *na utpadyate*

पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥ ७ ॥

दीनीं दीनमुखैः सदैव शिशुकैराकृष्टजीर्णाम्बरी

क्रोशद्भिः क्षुधितैर्नरैर्न विधुरा दृश्येत चेद्देहिनी ।

V. (a) °न्तम्; °न्त्वा. P. K. R. °न्त्या. M. °त्तलम्; °द्धनम्. M. (b) जाति; शील. B. P. R. °तम्; °ता. M. (c) °ष्वा; °सा C. J. B. A. Bo.n. N. and G. (in margin; orig. in text) आ. B. K. °या; °गा. Bo.n. (d) नृम्भसि; दुर्मति. Bo.n. G. C. नृम्भिणि M. वैरिणि P. R. J. (where original in margin) निरते; पिशुने. K. N. °सि; °ति. P.

VI. (a) °लोल्ला°; °लाला° A. N. °लोल्ला° B. तदा; नृपा° B. (c) °त. क्षि°; °तो वि° B. M. °तो वि° A. J. P. R. N. Bo.n. °भः प्र°; °भप्र P. R. °तिह°; °हसि°. C. K. (d) °मप°; °मुप°. Bo.. (orig. Bo.n.) K. T.

VII. (a) °वितम्; °वनम् Bo. (orig. Bo.n.) K.; (b). न वि°; °पि न. N. (c) °पत्ति°; °योग°. M. °क्ष; °स्तु M.

VIII. (a) °ना; °नाम् T. M. सदैव; तथैव T. स्वकीय. K. B. G. Bo. (orig. Bo.n.) °राः; °रैः A. °राम T. Bo. K. (b) °नैरैर्नै; °निरैर्न. B. °निरैर्न T. K. Bo. J. N. °निरैर्न G. विधुरा; विधुराम्. T. जठराम्. K. जठरैः. J. दृश्येत; °दृश्यैत. J. दृष्ट्वा न. N. दृष्ट्व. Bo.n. (ताम् for चेत्.). नी; °नीम्. T. K. Bo.

⊕ niranna jatharām dṛṣṭvāiva tām

गद्गदगलसुदृढं विहीनक्षरं

[३७]

request - break - fear

hammering falling breaking melted mantraculate

"dehi"

याञ्जाभङ्गभयेन गद्गदगलसुदृढं विहीनक्षरं

को देहीति वदेत्कवदग्धजठरस्यार्थे मनस्वी जनः ॥ ८ ॥

9772

निवृत्ता भोगेच्छा पुरुषबहुमानो विगलितः।

समानाः स्वर्पाताः सपदि सुहृदो जीवितसमाः ॥

शनैर्यष्ट्युत्थानं घनतिमिररुद्धे च नयने ।

अहो धृष्टः कायस्तदापि मरणापात्रचकितः ॥ ९ ॥ भृष्टः/ व।

5457

हिंसाशून्यमयत्नलभ्यमंशनं धात्रा मरुत्कल्पितं

व्यालानां पशवस्तृणाङ्कुरभुजः सृष्टाः स्थलीशायिनः ।

संसारार्णवकलङ्कनक्षमाधिया वृत्तिः कृता सा नृणां

यामन्वेषयतां प्रयान्ति सततं सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥ १० ॥

3918

न ध्यातं पदमौश्वरस्य विधिवत्संसारविच्छिद्ये

स्वर्गद्वारकपाटपाटनपटुधर्मोपि नोपार्जितः ।

नारीमिनीपयोधरैर्युगुलं स्वप्नेपि नालिङ्गितं *uru-yugalam*

मातुः केवलमेव यौवनवृन्च्छेदे कुठारा वयम् ॥ ११ ॥

anus

(c) °ललुट्गद्वि°; °ल्लोङ्गच्छद्वि° K. °लस्तद्वि° Bo. °ललुट्गद्वि° Bo.n.

(d) °स्या°; °स्वा° T. जनः; पुमान्. A. B. K. Bo. G. M. P. R. N.

IX. (a) पुरुषबहु; बहुपुरुष. T. °नो वि°; °नैवि° J. °नोपि. K. N. °तः; °तो. T. (b) °समाः; °तमाः. A. (c) °र्यष्ट्यु°; °र्य्यु°; C. °र्य्यु° A. °र्य्यो° M. °रय्यु° J. (d) भृष्टः; दृष्टः. T. J. K. Bo. भृष्टः K. (82). दृष्टः. P. मूढः. N. °णा°; °णो° K. °पाय°; °याय° A. G. पात. Bo.n.

075

X. (a) धात्रा मरुत्कल्पितम्; वायुः कृतो वैधसा. K. Bo. (orig. Bo.n.) °त-म्; °तो. A. B. (b). पशवः; पवन. Bo.n. °सृ°; °पु° K. Bo. (orig. Bo.n.) °सु° N. (c) न°; °नै. B. (d) या°; ता° N. सततम्; सहसा. K. Bo. (orig. Bo.n.)

XI. (c). नारी; रामा. P. R. °गु°; °ग° K. N. Bo. B.

4631

भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्ता-

स्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः ।

कालो न यातो वयमेव याता-

स्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥ १२ ॥

205

क्षान्तं, न क्षमया/गृहोचितसुखं त्यक्तं, न संतोषतः /

सोढा दुःसहशीतवातवपनः, श्लेशाङ्ग तप्तं तपः । २/

ध्यातं वित्तमहर्निशं, नियमितप्राणैर्न शम्भोः पदं /

तत्तत्कर्म कृतं यदेव मुनिभिर्विस्तैः फलेर्विञ्चिताः ॥ १३ ॥ L

5993

बलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलितैरङ्कितं शिरः ।

गात्राणि शिथिलायन्ते/तृष्णैका तरुणायते ॥ १४ ॥

येनैवाम्बरखण्डेन/संवीतो निशि चन्द्रमाः ।

{ garment-piece
cloud - patch }

तेनैव च दिवा भानुरहो दौर्गत्यमेतयोः ॥ १५ ॥

अवश्यं यातारश्चिरतरमुचित्वापि विषया

Re. Depant

वियोगे को भेदस्त्यजति न जनो यत्स्वयममनू

What difference is
there, that :- Q

व्रजन्तः स्वातन्त्र्यादुत्पलपरितापाय मनसः

स्वयं त्यक्ता ह्येते शमसुखमनन्तं विदधति ॥ १६ ॥

XII. (a) °क्तास्त°; °क्तं त°. T. (2nd reading) (b) °प्ताः; तप्तम्. T. (2nd reading) (c) °ताः; तप्तम्. T. (2nd reading) (d) °र्णाः; °र्णम्. T. (2nd reading).

XIII. (a) सु°; मु° B. (b) °ढा; °ढो. B. शीतवात; वातशीत. B. °नाः; न. A. B. P. N. Bo.n. नः. R. °शान्न; °शो न B. °शा न. A. P. R. N. Bo.n. (c) वि°; चि° B. (d) य°; त°. C. M. °ताः; °तम्. B. °तः. C. A.

XIV. (a) °लि°; °ली°. P. °तेर°; तेना° N.

XV. (a) °नैवा°; °न चा° Bo.n. (b) च; य° R. °नुरहो; नुः पश्य. R.

XVI. (a) °पि; च A. (c) °जन्तः; जेत A. (d) °ष्टो°; °शो° A. स्ते° K. Bo. (orig. Bo.n.) °श्चे° G. °ति; °ते. P. R.

तृष्णाधिकारमाह ।

*When tranquility opens, blossom-
by discernment, desire quiescences*

विवेकव्याकोशे विकसति शये शोभ्यति तृषा

परिण्डे तुङ्गे प्रसरति तृषा प्ररिणतिः ।

जराजीर्णैश्चर्यग्रसन्नगहनाक्षेपकृपणैः

*an old-power-enjoying-deep-attraction
wretched*

स्तृषाप्राप्तं यस्यां भवति मरुतामप्यधिपतिः ॥ १७ ॥

*in which even Indra, wretched, becomes a vessel of
desire*

मदनविडम्बनमाह ।

रुशः काणः खञ्जः श्रवणरहितः पुच्छविकलो

व्रणी पूतिक्लिन्नः रुभिकुलशतैरावृततनुः ।

क्षुधाक्षामो जीर्णः पिठरजकपालार्पितगलः

शुनीमन्वेति श्वा इतमपि च हन्त्येव मदनः ॥ १८ ॥

विषयाणामधिकारमाह ।

भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारं

शय्या च भूः परिजनो निजदेहमात्रम् ।

वस्त्रं च जीर्णशतखण्डमलीनकन्या

हाहा तथापि विषयान् परित्यजन्ति ॥ १९ ॥

*subject one*XVII. (a) °कस°; °दध° C. M. शये; शनैः B. (b) परिण्डे तुङ्गे; भृशं या-
ता तस्याम् B. (c) गहना°; महता B. कृ°; क्ष° M. °णस्तृषा°; णः कृषा B. M.XVIII. (a) रहि°; गलि° A. (b) °ति; °य. A. B. K. P. R. (c) पि-
ठरजकपालार्पित; पिठरककपालोपित A. पिठरककपालार्पित B. पिठरनृकपालार्पित K.
पिठरककपालार्पित B. पिठरकपालार्पित. P. (d) च; हि A. °व; °ष. B. P. R.XIX. (c) च; न. A. सु° T. वि°. R. N. P. B. जीर्णशतखण्डमलीन; जी-
र्णशतखण्डमयी च M. T. Bo. G. N. शीर्णशतखण्डमयी B. शीर्णपटखण्डमयी च.
R. P. M. (d) न; न. T. परित्यजन्ति; जहाति चैव: T.

7186

रूपतिरस्कारमाह ।

स्तनौ मांसग्रन्थौ कनककलशाविष्णुपमितौ ^{facts & look} *likened*मुखं श्लेष्मागारं तदापि च शशाङ्केन तुलितम् । *equalled, compared with*स्रवन्मूत्रक्लिन्नं करिवरकरस्पर्धि जघनम् *marks*महो निन्द्यं रूपं कविजनविशेषैर्गुरु कृतम् ॥ २० ॥ *made important*अजानन्माहात्म्यं पतव्यं शलभो दीपदहने *marked*स मीनोप्यज्ञानाद्द्विषयुतमभाषु पिशितम् । *fish-hook* तिविजानन्तोप्येते वयमिह विपज्जालजटिलान् *verworren, voll von (-o)*

न मुञ्चामः कामान्हह गहनो मोहमहिमा ॥ २१ ॥

अथ दुर्जनमुद्दिश्याह ।

4372

विसर्मलमशनाय स्वादु पानाय तोयं । *phalam alam apanaya*शयनमवनिपृष्ठे वल्कले वाससी च । *avani = earth*

नवधनमधुपानभ्रान्तसर्वेन्द्रियाणा-

मविनयमनुमन्तुं नोत्सहे दुर्जनानाम् ॥ २२ ॥

XX. (c) कर; शिरः T. N. कट M. (d) °नमहो नि°; °नं मुहुनि° B. T. K. Bo. N. R. G. P. जेन; वर. K. Bo. (orig. Bo.n.) M.

XXI. (a) °न्माहात्म्यम्; °जप्येषः A. °न्दाहात्म्यम् P. R. N. पतनु; पत-
ति. B. K. Bo. विशति. T. °भो दीप; °भस्तीव्र. A. B. T. K. N. R. P. G.
Bo. M. (b) °व्य; °पि. M. °ज्ञानाद्द्वि°; °ज्ञानाद्भि° R. P. B. °ज्ञात्वाव. T.
°भानु; °भान्ति. Bo. °भान्ति. T. K. G. Bo.n. (c) °द्ये°; °द्ये°. K. Bo.
(orig. Bo.n.) G. जटि°; पट°. K. Bo. (orig. Bo.n.) G.XXII. (a). विस; फल. A. B. T. K. Bo. R. P. (b) °ष्टे; °ष्टम. P. R.
शयनमवनिपृष्ठे; क्षितिरपि शयनार्थम्. N. वल्कले वाससी; वाससी वल्कले. A. T. K.
Bo. वाससी वल्कलम्. N. च; नु. P. नु. R. (c) नवधन; न धनल. A. धनलव. B.
T. K. Bo. °नभ्रान्त; °नं भ्रान्त. A. M. °नभ्रामि. K. (d) °मनुमन्तुम्;
°मनुवर्तुम्. T. मुपगन्तुम् A. नो°; को°. A.

मानितामृदिश्याह ।

विपुलमहिभिः कैश्चित्तज्ज -
6155 विपुलहृदयैर्धन्यैः कैश्चिज्जगज्जनितं पुरा
विधृतमपरेक्षितं चान्यैर्विजित्य तृणं यथा ।

इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दश भुञ्जते — 11 empires
कतिपयपुरस्वाम्ये पुंसां क एष मदङ्गरः ॥ २३ ॥
what (mean) this pride fever ?

निस्पृहाणामधिकारमाह ।

2654 त्वं राजा वयमप्युपासितगुरुप्रज्ञाभिमानोन्नताः
ख्यातस्त्वं विभूयैर्ष्यांति कवयो दिक्षु प्रतन्वन्ति नः ।
इत्थं मानद नातिदूरम्भयोरप्यावयोरन्तरं
यदस्मासु पराङ्मुखोसि वयमप्येकान्ततो निस्पृहाः ॥ २४ ॥
honoured leaders' wisdom pride uplifted

507 अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि न यातं नृपशतैः — not even a moment has passed
सुवस्तस्याः लाभे, क इव बहुमानः क्षितिभुजाम् । ?

तदंशस्याप्यंशे तदवयवलेशेऽपि पतयो — but a portion of it
[विषादं कतेन्ये] विदधति जडाः प्रत्युत मुदम् ॥ २५ ॥
part of a portion of it

= विपरीतम् in the opposite

XXIII. (a) हृदयैः, मतिभिः, Bo.n. °धन्यैः; °रीशैः. T. K. Bo. (कैर° ja so far
Bo.n.) G. N. कैश्चि°; एत°. N. (एत° Bo.n.) (b) °णं यथा; °णमन्यथा. B.
°णं पुरा. G. (c) क्षी°; क्षी°. A. (d) °र; रः. M. A. G. Bo. (orig.
Bo.n.) रु. C. °ष; °ष G.

XXIV. (a) प्र°; प्रा°. A. (b) नः; च. G. (c) °द; °ध°. A. B. T.
K. N. M. G. Bo. (orig. Bo.n.) °मुभयो°; °मनयो°. B. गतयो° G.

XXV. (a) °याम्; °नाम् M. न; च. Bo.n. या°; जा° G. नी° A. (b)
ला°; लो° Bo.n. इव; इह. T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. °भुजाम्; °भृताम्.
K. Bo. (orig. Bo.n.) G. N. (c) तदंशस्या°, तदवयवस्या°. A. (d) °जा;
°डः. A. °नाः B.

= the earth

surrounded

X

धिग्धित्तान्पुरुषाधमान्धनकणं वाञ्छन्ति तेभ्योपि ये ॥ २६ ॥

दुर्भगसेवकस्य वाक्यमाह ।

parasites

न परद्रोहानिबद्धबुद्धयः ।

नृपसद्मानि नाम के वयं

कुचभारानमिता न योषितः ॥ २७ ॥

XXVI. (a) मृत्पिण्डो; नित्यं यो. B. बल्यि०; परिवृ०. P. R. Bo.n. च-
परि०. A. ०न्व०; ल. C. A. (b) ०रङ्गी०; ०स्त्वंशी०. M. R. Bo.n.
स्वांशी०. N. स्वांशी०; Bo. ०स्वङ्गी. P. ०स्तं स्वी०. T. स्तम्भी०. B. ०येंस्वी०.
A. ०स्वयी. K. स एव; सदैव. T. तमेव. A. K. N. ०युग; ०गर. N. गणैर्भु-
ज्यते; शतैर्भुज्यते. P. R. गणा भुञ्जते A. N. T. K. Bo. (c) तद्दद्युः; नो दद्युः. A.
T. Bo.n. ते दद्युः. N. P. R. B. M. दद्यन्ते, K. Bo. ददतेथवा न किमपि; दद्यतो-
थ तान्किमपि ते. A. ददतेथवा किमपि ते. T. Bo.n. K. & N. (where परे for पिते)
Bo. (where & in K. दत्तौ for दत्ते.) दरिद्रा भृशम्; भृशं याचकाः A. (d)
क्षिग्धि०; ये धि०. T. तान्यु०; कापु०. K. Bo. (orig. Bo.n.) कणम्; क-
णान्. A. Bo.n. लवम्. B. K. Bo. N. लवान्. T. वाञ्छन्ति तेभ्योपि ये; तेभ्योपि
वाञ्छन्ति ये. K. Bo. (where व्य for वृ.) इच्छन्ति तेभ्योपि ये Bo.n.

XXVII. (a) वि०; भ०. A. (वि in margin) न गा०; विगा०. R. ०का; ०ना. C. R. P. (b) परद्रोहनिबद्धबुद्धयः; परद्रोहविषण्णमानसाः. A. परद्रोहकृतैकबुद्धयः. R. P. च सध्येतरवादिकञ्चवः T. Bo. [orig. Bo.n. (विरुद्ध for निबद्ध.)] G. N. (where चु for च) च तध्येतरवादतत्पराः. K. (c) नृपमीक्षितुमत्र के वयम्. A. (margin) T. G. N. सद्गनि; संसदि. K. Bo. सद्गसु. P. R. नाम; तेव. Bo. (orig. Bo.n.) ०यम्; ०लम्. C. (d) कुच; स्तन. A. T. K. N. P. R. ०रान०; ०रोन्न०. A. The last two lines transposed in P. & R.

4143 पुरा विद्वत्सीदुपशमवतां ह्येव शतये *tranquility full for many away sufferings*

गता कालेनासौ विषयसुखसिद्धेय विषयिणाम् । *with time after a time*
इदानीं तु प्रेक्ष्य क्षितितलभुजः शास्त्रविमुखात् *leave occur*

नहो कष्टः सापि प्रतिदिनमधोः प्रविशति ॥ २८ ॥ *sinks lower & lower every day.*

साहंकारं पुरुषमुद्दिश्याह ।

6680 स जातः कोप्यासीन्मदनरिपुणा मूर्ध्नि धवलं = *Corra* *yasya mūrdhni*

कपालं यस्योच्चैर्विनिहितमलंकारविधये । *for making ornament by way of ad.*

नृभिः प्राणत्राणप्रवणमतिभिः कैश्चिदधुना *have been directed to the preservation of their lives*

नमाद्विः कः पुंसामयमतुलदर्पज्वरभरः ॥ २९ ॥

अर्यानामीशिवे त्वं वयमपि च गिरामीशमहे यावदित्यं *ye nach Adityas*

शूरस्त्वं वादिदर्पज्वरशमनविधावक्षयं पाटवं नः । *wort. helden*

सेवन्ते त्वां धनाढ्याः प्रतिमलहतये मामपि श्रोतुकामा *andhra* *OD.*

ते मय्यप्यास्था न चेत्तत्रयि मम सुतरामेष राजन्गतोऽस्मि ॥ ३० ॥ *if not*

यदा किञ्चिज्ज्ञोहं द्विप इव मदान्धः समभवं

तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदवालिप्तं मम मनः ।

of pure mind

XXVIII. (a) °दुपशमभियाम् ; °दुपशमदुशाम्. (दुशाम् ?) B. °दमलि-
नभियाम्. K. Bo. (b) °द्वये; °द्वौ. K. Bo. °द्वे M. (c) तु; सम्. K. Bo.
सा. M. तल; लव. Bo.

XXIX. (a) स°; सु°. Bo.n. (b) °स्योच्चैर्वि°; रथास्ति वि°. Bo.n.
°ध°; °ष°. C. (c) प्रवण; प्रवल. B. के°; क°. A.

XXX. (a) °शिषे तम्; °श्वरस्त्वम्. A. °इमहे°; °श्वरा. A. °दित्यम्; °दर्थम्.
T. K. C. Bo. (orig. Bo.n.) N. (b) °दि; ग्मि. M. P. R. ज्वर; व्युप°.
N. °ट°; °र°. Bo.n. नः; मे. K. ते. G. (?) (c) धनाढ्या; मदान्धा. P. R.
धनान्धा. A. B. M. Bo.n. मतिमलहतये; ह्यतिविमलभियो. A. °कामा; °क. मो. C.
(d) मय्यप्यास्था न चेत्तत्; मामप्यास्थानमेतत्. M. मय्यास्थानैवरेते. B. चेत्तत्तयि;
चेत्त्वय्यपि. T. ते चेत्तयि K. N. G. चेत्ते तयि. A. सु; नि. T. K. Bo. (orig.
Bo.n.) G. N. °ष; °व. T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. N. नगतोऽस्मि°; नग-
तासीत्. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. °नगतोऽस्मि. M. °ननास्था. N.

यदा किञ्चित्किञ्चिद्बहुधजनसकाशादवगतं
तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥ ३१ ॥

निर्ममतास्वरूपमाह ।

अतिक्रान्तः कालो लुटभललनाभोगसुलभो भगतेऽऽ.
अमन्तः श्रान्ताः स्मः सुचिरमिह संसारसरणौ । ॐ नमः PW.
इदानीं स्वः सिन्धोस्तदभुवि समाक्रन्दनगिरः ७४. on the part

सुतारैः फूत्कारैः शिव शिव शिवेति प्रतनुमः ॥ ३२ ॥

माने म्लायिनि/खण्डिते च वसुनि/व्यर्थं प्रयातेर्धिनि ७ a happy goes away
क्षीणे बन्धुजने/गते परिजने/नष्टे शनैर्यौवने ॥ empty handed
युक्तं केवलमेतदेव सुधियां यज्जङ्गकन्यापयः-

पूतग्रावगिरिर्द्विकन्दरदरीकुञ्जे निवासः क्वचित् ॥ ३३ ॥

परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमाराध्य बहु हा
प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय ह्येककलितम् ।

प्रसन्ने त्वय्यन्तः स्वयमुदितचिन्तामणिगुणे

विमुक्तः संकल्पः किमभिलषितं पुष्यति न ते ॥ ३४ ॥

XXXI. See Nitis'ataka St. 8.

XXXII. (a) ०टभ; ०लित. B. T. ०भगो; ०खदो. T. (b) श्रान्ताः स्मः;
सुभ्रान्ताः B. ०णो; ०णिम्; B. T. ०णीम्. M. (d) सु०; स०. C. ०तनुमः;
०लपतः. B. ०थनुमः T.

XXXIII. (a) म्लायिनि; म्लायति. A. भाषिनि. K. Bo. (orig. Bo.n.) मा-
यिनि. N. ०सुनि; ०यसि. A. ०र्थ; ०र्थम् A. B. P. M. R. Bo.n. ०र्थ. K.
Bo. N. (d) दरी; तटो. N. नि०; ०शु. Bo.n.

XXXIV. (a) ०वसमाराध्य; ०नि क्षमायम्य. (?) B. हा; ०भा. A. T. K. Bo.
G. P. R. N. ०भा हा. M. (b) ०दम्; ०दे T. विश०; वह० B. ०य; ०ये.
C. omitted in G. ०यम्. B. कलितम्; कलिलम्. A. R. P. Bo.n. विफलम्.
T. ०मफलम्. K. विकलम्. G. (c) ०य्यन्तः; ०य्येव. A. Bo.n. गुणे; मणौ. A.
गणौ. N. Bo.n. (d) ०मु०; ०वि० A. T. K. Bo. G. N. वे. Bo.n.
०क्तः; ०क्त. K. कः. Bo.n. ०ल्यः; ०ल्ये. K. ०ल्यम्. G. तु०; तु० A. ते; स. A.

Ms. No. 19, 1890.
Shute.

अथ भोगपद्धतिः ।

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्भयं
 मौने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे जराया भयम् ।
 शास्त्रे वादभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्भयं
 सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयम् ॥ ३५ ॥

अमीषां प्राणानां तुलितविसिनीपक्षपयसां
 कृते किं नास्माभिर्विगलितविवेकैर्व्यवसितम् ।
 यदाढ्यानामग्रे द्रविणमदनिःसंज्ञमनसां
 कृतं वीतव्रीडैर्निजगुणकथापातकमपि ॥ ३६ ॥

भ्रातः कष्टमहो महान्स नृपतिः सामन्तचक्रं च त-
 त्पार्श्वे तस्य च सापि राजपरिषत्ताश्चन्द्रबिम्बाननाः ।
 उद्विक्तः स च राजपुत्रनिवहस्ते बन्दिनस्ताः कथाः
 सर्वं यस्य वशादगात्स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः ॥ ३७ ॥

XXXV. (b) मौ०; मा०. K. Bo. G. जराया; तरुण्या. T. K. Bo. G.
 (c) ०द; ०दि. K. Bo. G. N.

XXXVI. (c) ०दाढ्या०; ०दन्धा०. M. ०दज्ञा० G. ०दाधा. Bo.n. ०सं-
 ज्ञ; ०शङ्क. C. (d) वीत; म्लान. T. Bo. G. N. मान. A. पात०; ०ख्यात०.
 B. ०ख्यान Bo.n.

XXXVII. (a) भ्रातःकष्टमहो; सा रम्या नगरी. K. T. Bo. (orig. Bo.n.) G.
 N. (b) तस्य; यस्य. Bo.n. च सापि राजपरिषत्; च सा विदग्धवर्जिता. A. वशा विदग्ध-
 परिषत्. B. च सा विदग्धपरिषत्. K. T. Bo. N. (c) उद्विक्तः; उत्सिक्तः A. सहृत्तः.
 B. उन्मत्तः K. T. Bo. उद्धृत्तः N. Bo.n. उद्विक्तः M. (०द्रि०?) ०त०; ०ता०.
 Bo.n. (d) ०दगात्स्मृतिपदम्; ०दगात्स्मृतिपथम्. K. T. N. G. ०त्स्मृतेः पद-
 मगात्. A.

पुनः कालमुद्दिश्याह ।

वयं येभ्यो जाताश्चिरपरिगता एव खलु ते

समं यैः संवृद्धाः स्मृतिविषयतां तेषां गमिताः ।

इदानीमेते स्मः प्रतिदिवसमासचपतना-

द्रुतास्तुल्यावस्थां सिकतिलनदीतीरतरुभिः ॥ ३८ ॥

यत्रानेकः कचिदपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको

यत्राप्येकस्तदनु बहवस्तत्र चान्ते न चैकः ।

इत्थं चेमौ रजनिदिवसौ दोलयन्द्वाविवाक्षौ

कालः काल्या सह बहुकलः क्रीडति प्राणिसौरैः ॥ ३९ ॥

तपस्यन्तः सन्तः किमधिनिवसामः सुरनदीं

गुणोदारान्दारानुत परिचरामः सविनयम् ।

पिबामः शास्त्रौघानुत विविधकाव्यामृतरसा-

न्न विद्मः किं कुर्मः कतिपयानिमेषायुषि जने ॥ ४० ॥

XXXVIII. (a) परिगता; °मपि गता. A. °मपगता. P. R. मरणगा. B. परिचिता. N. (b) समं यैः सम्°; समा येषाम्. K. Bo. (orig. Bo.n.) समं ये ते. G. स्मृतिविषयताम्; स्मरणपदवीम्. B. (c) स्मः; स्म. C. G. B. T. Bo. स्मत्. K. A. °मास°; °माप°. T. K. Bo. G. (d) °द्रु°; ग°. A. T. K. P. R. G. (d) °स्थाम्°; स्था. (?). T. Bo. N. सिकतिल; °मिव किल. A. सिकतिनि. Bo. (orig. Bo.n.) सिकतसम. G.

XXXIX. (a) °कः; काः. A. P. R. (b) चान्तेन चैकः; नैकोपि चान्तः. A. नैकोपि चान्ते. T. K. Bo. N. न कोपि चान्ते. G. (c) चेमौ; नेयै. N. दो°; लो°. N. °न्द्वाविवाक्षौ; °न्त्राविवाक्षौ. A. °न विवाक्षौ°. (?). G. °न्वापि वाक्षौ. C. (d) काल्या; कल्यैः. A. कल्यैः. N. सह बहुकलः; भुवनफलके. T. K. Bo. (Bo.n. इम् for इ). G. N. सह बहुबलः. A. °णि; °ण. C. सा°; शा°. N.

XL. (b) °णोदारान्; °णोदकान्. C. सविनयम्; सुविनयम्. B. स्वविषयान्. T. K. G. सविनयान्. Bo. (orig. Bo.n.) (c) °स्त्रौषा°; स्त्रार्थी°. Bo.n. °नुन°. न्द्रुत. C. M.

गङ्गातीरे हिमगिरिशिलाबद्धपद्मासनस्य

ब्रह्मध्यानाभ्यसनविधिना योगनिद्रां गतस्य ।

किं तैर्भावं मम सुदिवसैर्यत्र ते निर्विशङ्काः

संप्राप्स्यन्ते जरठहरिणाः शृङ्गकण्डूविनोदम् ॥ ४१ ॥

स्फुरत्स्फारज्योत्स्नाधवलिततले कापि पुलिने

सुखासीनाः शान्तध्वनिषु रजनीषु दुसरितः ।

भवाभोगोद्विग्नाः शिव शिव शिवेत्यार्तवचसा

कदा स्यामानन्दोद्गतबहुलबाष्पाप्लुतदृशः ॥ ४२ ॥

महादेवो देवः सरिदपि च सैवामरसरि-

दुहा एवागारं वसनमपि ता एव हरितः ।

सुहृद्वा कालोयं व्रतमिदमदन्यव्रतमिदं

कियद्वा वक्ष्यामो वटविटप एवास्तु दयिता ॥ ४३ ॥

शिरः शार्धं स्वर्गात्पशुपतिशिरस्तः क्षितिधरं

महीध्रादुत्तुङ्गादवनिमवनेश्चापि जलधिम् ।

XLI. (a) °नस्य; °नस्यम्. A. (b) ध्या°. ज्ञा°. A. B. (c) °र्यत्र; °र्येषु. T. °ङ्गाः; °ङ्गम्. A. °ङ्गः. M. (d) कण्डूयन्ते न खलु हरिणाः शृङ्गमङ्के मदीये. B. (दी is eaten up). कण्डूयन्ते जरठहरिणाः शृङ्गमङ्के मदीये. T. P. R. कण्डूयन्ते जरठहरिणाः स्वाङ्गमङ्के मदीये. N. °भ्यः; °भ्य°. A. M. °दम्; °दाः. M.

XLII. (b) सुखा°; समा°. B. °नाः; °नः. M. (c) °न्यार्तवचसा; °न्यस्तवचसा. A. °न्युच्चवचसा. T. K. G. °न्यद्विवचसा. Bo. °न्यार्तवचसा. R. Bo.n. °न्यस्तवचसा. P. °न्युच्चवचनः. N. (d) स्यामानन्दोद्गतबहुल; यास्यामान्तर्गतबहुल. T. यास्यामोन्तर्गतबहुल. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. N. स्यामामोदोद्गतबहुल. A. orig. except ह for हु. B. °ष्णाप्लुतदृशः; °ष्णाकुलदृशः. A. T. °ष्णाकुलदृशाम्. N. °ष्णाप्लुतदृशाम्. B.

XLIII. (a) सैवामर; सैवासुर. C. सेव्यामर. B. (b) ए°; चै°. B. ह°; स° M. (c) °मिदम्; मिति. B. (d) °प; °पि. B.

अधो गङ्गा सेयं पदमुपगता स्तोकमथवा

विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः ॥ ४४ ॥

आशा नाम नदी मनोरथजला तृष्णातरङ्गाकुला

रागग्राहवती वितर्कविहगा धैर्यद्रुमध्वंसिनी ।

मोहावर्तसुदुस्तरातिगहना प्रोत्तुङ्गचिन्तातटी

तस्याः पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्ति योगीश्वराः ॥ ४५ ॥

आसंसारं त्रिभुवनमिदं चिन्वतां तात तादृ-

मैवास्माकं नयनपदवीं श्रोत्रवर्त्मगतो वा ।

यो यं धत्ते विषयकारिणीगाढगूढाभिमान-

क्षीवस्यान्तःकरणकरिणः संयमालानलिलाम् ॥ ४६ ॥

साम्प्रतं निर्वेदतायाः स्वरूपमाह ।

ये वर्धन्ते धनपतिपुरःप्रार्थनादुःखभाजो

ये चाल्पत्वं दधति विषयाक्षेपपर्यस्तबुद्धेः ।

तेषामन्तःस्फुरितहसितं वासराणां स्मरेयं

ध्यानच्छेदे शिखरिकुहरग्रावशय्यानिषण्णः ॥ ४७ ॥

XLIV. See Nītis'ataka St. 10.

XLV. (b) धैर्यं; धर्मं. K. G. T. (c) प्रो°; उ°. T. तटी; टवी. P. (d) °सो; °सा. T. P. °साम् Bo.n. °न्ति; °न्तु. M. °गीश्वराः°; °गेश्वरः Bo.n.

XLVI. (a) °रम्; °रात्. N. चिन्वतां तात तादृक्; विधृतान्तास्ततो दिक्. A. तात; नाम. B. वाच G. (b) वर्त्मा°; मार्गम्. T. K. Bo. (मार्गे Bo.n.) G. N. (c) °णी; °णीम्. B. गू°; रू°. A. T. P. R. °नक्षीव°; °नं जीव°. B. °नः क्षीव. T. K. G. M. °नं क्षीव Bo.n. (d) नम् । क्षान्तः शान्तः करणकरिणिसंयमालानलिलाम् A. °स्थान्तः; स्थान्त° Bo.n. °णः; °णम्. Bo.n. °जान; °जाल. B. °लाम्; °नम्. Bo.n. °ला. T.

XLVII. (a) °द्वैः°; °र्त°. A. P. R. N. Bo.n. °भाजो; दीर्घोः M. P. R. (b) °ल्य°; °न्य°. M. °र्धस्त; °र्धत्त. N. (c) °तं वा°; °तैर्वा°. B. °णाम् °णि. N. (d) °दे°; °दैः. B. °ख°; °ष°. M.

विद्या नाधिगता कलङ्करहिता वित्तं च नोपार्जितं

शुश्रूषापि समाहितेन मनसा पित्रोर्न संपादिता ।

भालोलायतलोचना युवतयः स्वप्नेपि नालिङ्गिताः

कालोयं परापिण्डलोलुपतया काकैरिव प्रेरितः ॥ ४८ ॥

वितीर्णे सर्वस्वे तरुणकरुणापूर्णहृदयाः

स्मरन्तः संसारे विगुणपारिणामा विधिगतीः ।

वयं पुण्यारण्ये परिणतशरच्चन्द्रकिरणै-

स्त्रियामां नेष्यामो हरचरणचित्तैकशरणाः ॥ ४९ ॥

वयमिह परितुष्टा बल्कलैस्त्वं च लक्ष्म्या

सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः ।

स तु भवतु दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला

मनसि च परितुष्टे कोर्यवान्को दरिद्रः ॥ ५० ॥

XLVIII. (c) °ना युवतयः; °नाः प्रियतमाः. N. (d) °व प्रेरितः; °व प्रेर्यते N. °व प्रेषितः P. R. B. T. K. °वोत्तीर्यते. T. (2nd reading) वा पोषितः Bo. (orig. Bo.n.) G. (where त for तः).

XLIX. (a) °तौ; °स्तौ C. M. A. G. (b) °स्म; °स्त. T. K. Bo. (orig. Bo.n.) °त. G. °रे; °रम्. A. T. Bo. (°र Bo.n.) °गुण; °रस K. T. Bo. (orig. Bo.n.) G. °मा वि; °मा वि. N. °माव. C. M. T. G. A. B. K. Bo. °तौ; °ताः A. B. M. °तम्. T. K. Bo. °तिम्. G. N. (c) वयम्; कदा. T. K. Bo. G. °ण्या; °ण्ये. P. R. °णत; °गत. T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. °णति. C. M. °णैस्त्रि; °णा त्रि B. °णै त्रि. P. R. Bo.n. °णास्त्रि. T. K. Bo. G. N. °णैः प्रि. M. (d) °माम्; °मा Bo. (orig. Bo.n.) P. R. M.

L. (a) च लक्ष्म्या; दुकूलैः. T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. N. (b) इ; °मि. A. °षो वि; °षाव C. °षावि. Bo.n. (orig. Bo.) (c) °वतु; °वति. C. A. P. R. G. T. °द्रो; °द्रो. A. T. G. (d) °द्रः; °द्रो. A. T.

यदेतत्स्वाच्छन्द्यं विहरणमकार्पण्यमशनं

सहार्यैः संवासः श्रुतमुपशमैकव्रतफलम् ।

मनो मन्दस्पन्दं बहिरपि चिरस्यापि विमृश-

न्न जाने कस्यैषा परिणतिरुदारस्य तपसः ॥ ५१ ॥

पाणिः पात्रं पवित्रं भ्रमणपरिगतं भैक्ष्यमक्षय्यमन्नं

विस्तीर्णं वस्त्रमाशासुदशकममलं तल्पमस्वल्पमूर्ध्वं ।

येषां निःसङ्गताङ्गीकरणपरिणतिः स्वात्मसंतोषिणस्ते

धन्याः संन्यस्तदैव्यव्यतिकरानिकराः कर्म निर्मूलयन्ति ॥ ५२ ॥

दुराराध्यः स्वामी तुरगचलचित्ताः क्षितिभुजो

वयं तु स्थूलेच्छा महति च पदे बद्धमनसः ।

जरा देहं मृत्युर्हरति सकलं जीवितमिदं

सखे नान्यच्छ्रेयो जगति विदुषोऽन्यत्र तपसः ॥ ५३ ॥

भोगा मेघवितानमध्यविलसत्सौदामिनीचञ्चला

आयुर्वायुविघटिताभ्रपटलीलीलानाम्बुवद्भङ्गुरम् ।

LI. (a) °स्वाच्छन्द्यम्; °स्वच्छन्दम्. A. B. N. (b) °र्यैः; °यैः B. C. (orig. Bo.n.) (c) °न्दस्; °न्दं म° A. °न्दस्य° (?) Bo.n. चिरस्यापि विमृशन्; विमृश्यन्नविरतम्. A.

LII. (a) °भ्य°; °क्ष° C. (b) °माशासुदशकममलम्; °माशौदकमपि विमलम्. A. °माशादशकमपमलम्. B. M. P. R. °माशादशकमचपलम्. N. °मस्त्व°; °मल्यस्° B. (c) °ङ्गी°; °न्तः° A. °तिः स्वात्म°; °तरवान्त° N. °तिस्त्वान्त° P. R.

LIII. (a) °भ्यः स्वा°; °ध्याक्षा° B. N. तु°; दु° (?) A. °भुजो; °भृतो T. (b) तु; च. K. Bo (orig. Bo.n.) G. N. महति च; सुमहति A. B. T. K. Bo. G. R. N. °बद्ध°; दत्त°. Bo.n. (c) °हम्; °हे K. सकलम्; यदिदम् A. दयितम् T. K. Bo. (orig. Bo.n.) P. R. N. (d) °षोऽन्य°; °षाम° K. Bo. (orig. Bo.n.) G. °षो य° A.

LIV. (b) °भ्र°; °ञ्ज° N. °जीना°; °ठिजा° K. Bo. Bo.n. (but ला for ली preceding) °लम्भ्य° B.

लोला यौवनलालना तनुभृतामित्याकलप्य द्रुतं

योगे धैर्यसमाधिसिद्धिसुलभे बुद्धिं विधद्वं बुधाः ॥ ५४ ॥

पुण्ये ग्रामे वने वा महति सितपटच्छलपालीं कपाली-

मादाय न्यायगर्भद्विजहुतहुतभुग्धूमधूम्रोपकण्ठम् ।

द्वारं द्वारं प्रवृत्तो वरमुदरदरीपूरणाय क्षुधातो

मानी प्राणी स धन्यो न पुनरनुदिनं तुल्यकुल्येषु दीनः ॥ ५५ ॥

चाण्डालः किमयं द्विजातिरथवा शूद्रोऽयं किं तापसः

किंवा तत्त्वनिर्वेशपेशलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि किम् ।

इत्युत्पन्नविकल्पजल्पमुखरैः संभाष्यमाणा जनै-

र्न क्रुद्धाः पथि नैव तुष्टमनसो यान्ति स्वयं योगिनः ॥ ५६ ॥

(c) °ना त°; °सास्त° A. K. Bo. N. °सा त° M. °सा ह° Bo.n. °स्त-
नुभृतामि°; जलरयाच्चे° B. °य्य द्रुतम्°; द्याहुतम् Bo.n. (d) योगे धैर्य°; योगिध्ये-
य° A. Bo.n (गी for गि) °भे; °भाम्; A. °द्धि विव°; °द्धि दद° B.
°द्धिर्विद° T. °द्धि विद° all except N. B. T.

LV. (a) °ण्ये; °ण्य° A. K. Bo. N. (orig. Bo.n.) म°; व° A. सि;°
श° A. शि° K. °च्छन्न°; °च्छेद° K. °छिन्न° A. °च्छव° G. °लीं क°;
°ली क° A. Bo. G. लिं क° N. (b) °जामा°; °लिं द्या° N. °मादाय न्यायगर्भ°;
मासादानां तु वर्त्तम् A. न्याय°; ज्ञान° R. P. °र्भे°; °र्भम् K. G. M. हुत; मुख.
C. omitted in M. °भू°; °भू° C. °म°; °म्व° T. °ण्डम्; °ण्डे N. (c)
°वृत्ती; °विष्टो A. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. N. व°; द° T. क्षुधातो; प्रवृत्ती.
A. (d) प्राणी; मानी A. धन्यो; नाथो A. T. K. N. G. न पु°; च पु° G. °नै
तु°; °ते तु° M. °कु°; °क° A.

LVI. (a) चा°; च° T. P. R. Bo. n. किम्; वा A. (b) °निर्वेश°;
°विवेक° B. किम्; वा. M. T. (c) °रैः सम्°; °रैरा° A. N. °य्य°; °व्य°
B. T. P. R. °णा; °णो A. °ना B. T. P. R. °नैर्न°; °नी नो° A. °नै-
नो° Bo.n. (d) यान्ति स्वयम्; °यस्यन्ति ते. M.

सखे धन्याः कोचिच्छुटितभवबन्धव्यतिकरा

वनान्ते चित्तान्तर्विषमविषयाशीविषगताः ।

शरच्चन्द्रज्योत्स्नाधवलगगनाभोगसुभगां

नयन्ते ये रात्रिं सुकृतचयचित्तैकशरणाः ॥ ५७ ॥

एतस्माद्विरमेन्द्रियार्थगहनादायासकादाश्रया-

च्छ्रेयोमार्गमशेषदुःखशमनव्यापारदक्षं क्षणात् ।

शान्तं भावमुपैहि संत्यज निजां कल्लोललोलां गतिं

मा भूयो भज भङ्गुरां भवरतिं चेतः प्रसीदाधुना ॥ ५८ ॥

पुण्यैर्मूलफलैः प्रिये प्रणयिनि वृत्तिं कुरुष्वधुना

भूशय्या नववल्कलैरकरुणैरुत्तिष्ठ यामो वनम् ।

क्षुद्राणामविवेकमूढमनसां यत्रेश्वराणां सदा

चित्तव्याध्यविवेकविह्वलगिरां नामापि न श्रूयते ॥ ५९ ॥

LVII. (a) सखे; भरो. B. (b) चित्तान्तर्वि°; चिन्वन्तो वि°. B. °शीविषगताः; शीविगलिताः noted in M. Commentary °ताः; °तिम् B. (c) °गाम्; °गा. B. (d) °नै°; °नै° B.

LVIII. (a) °सकादाश्रयात्; °सिकादाश्रय B. N. °सकादाश्रय. T. Bo. G. P. °मकादाश्रयः R. (b) °णात्; °णम् Bo.n. (c) शान्तम्; स्वात्मी° A. T. N. Bo.n. भात्मी°. K. Bo. स्वामी° G. ग°; म° K. A. (d) भूयो; °सूयाम्. B. भव; नव T.

LIX. °ण्यै; °ण्यै A. B. Bo.n. T. प्रिये; प्रियैः A. P. Bo.n. B. K. R. प्रिय° G. तथा. N. प्रियः T. प्रणयिनि; च सलिलैः; K. °नि; °नीम्. T. R. P. Bo. A. B. G. वृत्तिम्; प्रीतिम् G. M. (b) °ध्या नव; °ध्या नव T. K. Bo. G. °ध्या तृण°. B. N. °ध्या तृण° P. R. Bo.n. °वल्कलै°; °पङ्कजै° K. Bo. G. (orig. Bo.n.) °रकरुणै°; °रकृपणै° A. Bo. B. (where ष for र) °रकरुणै°. C. M. °रकरुणै. T. °र्वितनुताम् K. यामो वनम्; या (?) मोहि-तः A. यामो वने T. (c) य°; त° Bo. (orig. Bo.n.) (d) चित्तव्याध्यविवेक°; चित्तव्याधिविवेक° A. G. M. चित्तव्याधिविकार°. B. N. वित्तव्याधिविवेक° T. वित्तव्याधिविकार°. K. Bo. P. R. °विह्वल°; °व्याकुल° T. G. °गिराम्; °धिगाम्. A. °गिरो. Bo.

मोहं मार्जयतामुपार्जय रतिं चन्द्रार्धचूडामणौ

चेतः स्वर्गतरङ्गिणीतटभुवामासङ्गमङ्गीकुरु ।

को वा वीचिषु बुद्बुदेषु च तडिल्लेखासु च स्त्रीषु च

ज्वालाग्रेषु च पन्नगेषु च सरिद्वेगेषु च प्रत्ययः ॥ ६० ॥

अग्रे गीतं सरसकवयः पार्श्वतो दाक्षिणात्याः

पृष्ठे लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनाम् ।

यद्यस्येवं कुरु भवरसास्वादने लम्पटत्वं

नोचेच्चेतः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ ॥ ६१ ॥

विरमत बुधा योषित्सङ्गात्सुखाक्षणभङ्गुरा-

त्कुरुत करुणामैत्रीप्रज्ञावधूजनसङ्गमम् ।

न खलु नरके हाराक्रान्तं घनस्तनमण्डलं

शरणमथवा श्रोणीविम्बं रणन्मणिमेखलम् ॥ ६२ ॥

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं

काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकयामूकभावः परेषाम् ।

तृष्णास्रोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा

सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥ ६३ ॥

LX. (a) °पार्ज°; °पाश्र° T. K. Bo. (orig. Bo.n.) °पश्र° G. (b) °वामा°; °वि व्या° K. Bo. (orig. Bo.n.) (c) को; नो. C. °ल्लेखा°; °ल्लोळा° B. स्त्री°; श्री° A. T. K. N. (d) ब्वा°; जा° K. सरिद्वेगे°; सुहृद्वेगे° (!) G. N. सरिद्वेगे° T. K. Bo. सरिद्वेगे° Bo. n.

LXI. (a) °रस°; °रल° A. °तो दा°; °योदी° T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. N. (b) तृष्ठे ली°; पश्चाली° T. K. Bo. (orig. Bo.n.) N. °लयरणितं चा° °वशपरिणतिश्चा° C. (c) °स्ये°; °स्ते° N. A. Bo.n. °सा°; स° A. °ने°; °वे° T.

LXII. (a) °ज्ञात्; °ङ्ग° Bo.n. (b) करुणा omitted in A. (c) खलु; कुरु. A. हा°; भा° Bo.n. का°; हा° A. Bo.n. °नस्त°; °नं स्त° M.

LXIII. See Nitis'ataka. St. 26 where add (b) °क्या; °वयम् A. (c) विनयः; नियमः B.

मातर्लक्षिम भजस्व कञ्चिदपरं मत्काङ्क्षिणी मा स्म भू-
भोगेभ्यः स्पृहालवो न हि वयं का निस्पृहाणामसि ।
सद्यःस्पृतपलाशपत्रपुटिकापात्रे पवित्रीरुते
भिक्षासक्तुभिरेव सम्प्रति वयं वृत्तिं समीहामहे ॥ ६४ ॥

(यूयं वयं वयं यूयमित्यासीन्मतिरावयोः ।
किं जातमधुना येन यूयं यूयं वयं वयम् ॥ ६५ ॥)
बाले लीलामुकुलितममी मन्यरा दृष्टिपाताः
किं क्षिप्यन्ते विरम विरम व्यर्थ एष श्रमस्ते ।
सम्प्रत्यन्ये वयमुपरतं बाल्यमास्था वनान्ते
क्षीणो मोहस्तृणमिव जगज्जालमालोकयामः ॥ ६६ ॥
इयं बाला मां प्रत्यनवरतमिन्दीवरदल-
प्रभाचोरं चक्षुः क्षिपाति किमभिप्रेतमनया ।
गतो मोहोस्माकं स्मरकुसुमबाणव्यतिकर-
ज्वरजाला शान्ता तदपि न वराकी विरमति ॥ ६७ ॥
रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्राव्यं न गेयादिकं
किं वा प्राणसमासमागमसुखं नैवाधिकं प्रीतये ।

LXIV. (a) क°; कि° A. (b) °भ्यः; °बु. A. N. °वो न हि वयं का; °व-
स्त्व वशे किम् A. N. Bo.n. P. R. (in which four का for किम्) (c)
सद्यः; यद्य° A. स्यू°; यू° C. °क्षू° T. T. °टिका; ° °टके° T. Bo.n.
°त्रै; °त्रैः A. °तै; °तैः N. सक्तु°; वस्तु° N.

LXV. (b) जा°; या° Bo.n. येन यूयम्; मित्र येन C.

LXVI. (b) विरमव्य°; °त यतोव्य° C.

LXVII. (b) °चौ°; °चौ° M. °या; °सा M.

LXVIII. (a) श्रा°; श्र° P. R. N. Bo.n. (b) °मास°, °मं स° A.
°कम्; °क° M. N.

किं तूद्धान्तपतत्पतङ्गपवनव्यालोलदीपाङ्कुर-

च्छायाचञ्चलमाकलय्य सकलं सन्तो वनान्तं गताः ॥ ६८ ॥

किं कन्दाः कन्दरेभ्यः प्रलयमुपगता निर्झरा वा गिरिभ्यः

प्रध्वस्ता वा तरुभ्यः सरसफलभृतो बल्कलिन्यश्च शाखाः ।

वीक्ष्यन्ते यन्मुखानि प्रसभमपगतप्रश्रयाणां खलानां

दुःखोपात्ताल्पवित्तस्मयवशपवनानर्तितभ्रूलतानि ॥ ६९ ॥

गङ्गातरङ्गकेणशीकरशीतलानि

विद्याधराभ्युषितचारुशिलातलानि ।

स्थानानि किं हिमवतः प्रलयं गतानि

यत्सावमानपरपिण्डरता मनुष्याः ॥ ७० ॥

यदा मेरुः श्रीमान्निपतति युगान्ताग्निनिहतः

समुद्राः शुष्यन्ति प्रचुरनिकरग्राहनिलयाः ।

धरा गच्छत्यन्तं धराणिधरपादैरपि धृता

शरीरे का वार्त्ता करिकलभकर्णाग्रचपले ॥ ७१ ॥

(c) तूद्गा°; तुभ्रा°. T. K. N. G. Bo. तूद्गा°. M. तभ्रा°. A. °पतय-
तङ्ग°; °पतङ्गयक्ष°. T. K. G. N. (d) सकलम्; सततम् Bo. (orig. Bo.n.)
T. °ताः; °तम्. G.

LXIX. (a) निर्झरा वा गिरिभ्यः; यादयाः किं विशीर्णाः. A. (b) किं वा शोषं गतास्ते
गिरिकुहरगता निर्झरा वारिपूर्णाः. A. °स्ता वा तरुभ्यः; स्ताः किं महीजाः. K. Bo. (orig.
Bo.n.) °लिन्य°; °लेभ्य°. C. लिभ्य. M. (c) यन्मु°; किं मु°. K. Bo. (orig.
Bo.n. °म°; °मु°. P. R. C. M. K. (d) °खोपात्ताल्पा°; °खात्तस्त्र्य°. N.
वशपवनान°; पवनवशात् T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. N (where न for
ज) विषयवनान°. M. In A. another reading is किं तद्वैराग्ययुक्तं सुचरितनिशितो
ज्ञानखङ्गः प्रनष्टो । येन द्वारे नृपाणां धनमदमलिनां संगतिं यान्ति धीराः ॥

LXX. (d) यत्सा°; येना°. A. यत्स्या°. M. रता; गता. A.

LXXI. (a) यदा; सदा. M. यतो. N. निहतः; दलितो A. वलितः N. (b) नि-
कर; मकर. P. R. N. सलिल. A. (c) The third and second lines inter-
change places in A. (d) कल°; कर° A. कर्णा°; कारा° C.

एकाकी निस्पृहः शान्तः पाणिपात्रो दिगम्बरः ।

कदा शम्भो भविष्यामि कर्मनिर्मूलनक्षमः ॥ ७२ ॥

प्राप्ताः श्रियः सकलकामदुघास्ततः किं

दत्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः किम् ।

सन्मानिताः प्रणयिनो विभवैस्ततः किं

कल्पं स्थितं तनुभृतां तनुभिस्ततः किम् ॥ ७३ ॥

जीर्णा कन्या ततः किं सितममलपटं पट्टसूत्रं ततः कि-

मेका भार्या ततः किं हयकरिसुगणैरावृतो वा ततः किम् ।

भक्तं भुक्तं ततः किं कदशनमथवा वासरान्ते ततः किं

व्यक्तज्योतिर्न वान्तर्मथितभवभयं वैभवं वा ततः किम् ॥ ७४ ॥

भाक्तेर्भवे मरणजन्मभयं हृदिस्थं

स्नेहो न बन्धुषु न मन्मयजा विकाराः ।

संसर्गदोषराहिता विजना वनान्ता

वैराग्यमस्ति किमतः परमर्थनीयम् ॥ ७५ ॥

LXXIII. (b) दत्तम्; न्यस्तम्. T. K. N. R. P. Bo. (orig. Bo.n.) G. A. (c) सन्मानिताः; सन्मानिनाम् A. संपादिताः T. K. Bo. G. N. संमानिताः R.P. Bo.n. °नो; °नाम् A. °वै°; °वा° T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. (d) °व्य-
म; °व्य°. A. T. Bo. G. °तम्; °ताम्. A. °जाः T. Bo. (orig. Bo.n.)
G. K. N. °तात°; °तस्त° T. Bo. (orig. Bo.n.) G. °नुभिः; नवः T. Bo.
(orig. Bo.n.) G. K. N. In P. & R. the fourth line is second,
second third & third fourth.

LXXIV. (a) जी°; श्री° Bo.n °पटम्; °वरम् Bo.n °सूत्रम्; °वस्त्रम्;
Bo.n. (b) for हयकरि &c. बहुगुणगुणिता कोटिरैका ततः किम् Bo.n. (c) भक्तिं भुक्तं
ततः किं वदशनमथवा वासरो ते ततः किम् This line is fourth in Bo.n. (d)
एकः. श्रान्त (श्रान्त cod) स्ततः किं करितुरङ्गवरैरावृतो वा ततः किम् Bo.n.

LXXV. (b) °हो; °हे. N. बन्धु°; वस्तु° A. न म°; च म° T. Bo. G.
(d) °मतः; °मितः N. °मर्थ°; °मार्थ° M. G. T. C. किमतः परमर्थनीयम्;
इदि चेत्यरमर्थयन्ति A.

तस्मादनन्तमजरं परमं विकासि ।

तद्ब्रह्म चिन्तय किमेभिरसद्विकल्पैः ।

यस्यानुषङ्गिण इमे भुवनाधिपत्य-

भोगादयः रूपणलोकमता भवन्ति ॥ ७६ ॥

पातालमाविशसि/यासि नभो विलङ्घय/

दिङ्मण्डलं भ्रमसि, मानसचापलेन ।/

भ्रान्त्यापि जातु विमलं कथमात्मनीनं

तद्ब्रह्म न स्मरसि? निर्वृतिमेषि येन ॥ ७७ ॥

रात्रिः सैव पुनः स एव दिवसो मत्वाबुधा जन्तवो

धावन्युद्यमिनस्तथैव निभृतप्रारब्धतत्तत्क्रियाः ।

व्यापारैः पुनरुक्तभुक्तविषयैरेवंविधेनामुना

संसारेण कदर्थिताः कथमहो मोहान्न लज्जामहे ॥ ७८ ॥

मही रम्या शय्या विपुलमुपधानं भुजलता

वितानं चाकाशं व्यजनमनुकूलोयमनिलः ।

LXXVI. (a) °मम्; °मा T. G. °कासि, °वेकम् C. °काशि A. P. Bo.no. °काशी. M. (b) तद्ब्रह्म वाञ्छत जना यदि चेतनस्थाः M. (c) भु°; भ° A. T. K. Bo. P. R. N. मता; रता; M. तमा A.

LXXVII. (a) °ह्वय; °म्य Bo.n. (c) °नीनम्; लीनम् A. T. Bo. G. नीतम् C. M. (d) तद्ब्रह्म न स्म°; न ब्रह्म संस्म° T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. स ब्रह्म संस्म° N. ये°; के° T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G.

LXXVIII. (a) बु°; मु°. A. K. Bo. G. N. (b) °न°; °त°. C. °तप्रा°; °ताः प्रा°. T. M. Bo. °तं प्रा°; K. Bo.n. °तः प्रा°. C. G. °त-चत्कि°; °तस्तत्कि°. T. (c) भुक्त; मुक्त Bo. (orig. Bo.n.) भूत. G. N. °रेवम्; °रित्यम्. K. T. Bo. G. N. °रेव. Bo.n. °मु°; °बु°. A. (d) °ताः कथ°; °ता वय°. K. T. G. N. Bo. (orig. Bo.n.) °हान्न; °हं न. Bo. (orig. Bo.n.) G. लज्जा°; जानी°. K. T. G.

LXXIX. (a) °ही; °हा. N. रम्या; मृही. A. शय्या. T. K. Bo. G. M. N. R. शक्ता P. शय्या; शक्ती. N. शक्ता. R. °पुल°; °तत°. A.

cf.
Yajñavalkya
4.22

स्फुरदीपश्चन्द्रो विरतिवनितासङ्गमुदितः

सुखं शान्तः शेते मुनिरतनुभूतिर्नृप इव ॥ ७९ ॥

त्रैलोक्याधिपतित्वमेव विरसं यस्मिन्महाशासने

तल्लब्धासनवस्त्रमानघटने भोगे रतिं मा कृयाः ।

भोगः कोपि स एक एव परमो नित्योदितो जृम्भते

यत्स्वादाद्विरसा भवन्ति विषयास्त्रैलोक्यराज्यादयः ॥ ८० ॥

किं वेदैः स्मृतिभिः पुराणपठनैः शास्त्रैर्महाविस्तरैः

स्वर्गग्रामकुटीनिवासफलदैः कर्मक्रियाविभ्रमैः ।

मुक्तौकं भवबन्धदुःखरचनाविष्वंसकालानलं

स्वात्मानन्दपदप्रवेशकलनं शेषा वाणिग्वृत्तयः ॥ ८१ ॥

आयुः कलोललोलं कतिपयदिवसस्थायिनी यौवनश्री-

रर्थाः संकल्पकल्पा घनसमयतडिद्विभ्रमा भोगपूराः ।

(c) °स्फुरदीपश्चन्द्रो; शरच्चन्द्रो दीपो. N. (d) °सम्; °स्त्री. N. °न्तः;
°न्तम् P.

LXXX. (a) शासने; शोभनम्. A. (b) °स°; °श° P. A. वस्त्र; मस्तु.
A. °सनवस्त्रमानघटनैः; परितोषमेषि च मनौ. Bo.n. (d) विषया°; भवत°. A. वि-
भवा°. P. R. In Bo. G. N. K. T. the first line is ब्रह्मेन्द्रादिमरुद्गणा
(णा. T.) स्तृणगणान्य (य. T.) त्र स्थितौ मन्य (ब्ज. T.) तै. The second is
the fourth above as in P. & R. except यच्छापात् for यत्स्वादात् in Bo. G.
T. K. The third is the same as above except बोधः for भोगः in Bo.
G. T. K. & एष for एक in N. The fourth line in all is भो (भोः
Bo. & K.) साधो क्षणभङ्गुरे तदितरे भोगे रतिं मा कृयाः.

LXXXI. (a) °ठनैः; °ठितैः. T. (c) मुक्तौकम्; भुक्तैः किम्. G. वन्ध; सा-
र A. भार. M. P. R. दुःख T. K. Bo. G. N. दुःख; भार. T. K. Bo. G.
N. °स; °सि. A. (d) °वे°; °का°. T. K. G. कलनम्; °नमिदम्. A.
°षा; °षैः A. Bo.n. N. °चयः; °त्तिभिः A. N. Bo.n.

LXXXII. (b) °मा; °मो. A. Bo.n. °राः; °रः. A. Bo.n. °गाः
K. Bo. G. N.

कण्ठाश्लेषोपगूढं तदपि च न चिरं यत्प्रियाभिः प्रणीतं
 ब्रह्मण्यासक्तचित्ता भवत भवभयाम्भोधिपारं तरीतुम् ॥ ८२ ॥
 ब्रह्माण्डमण्डलीमात्रं किं भोगाय मनस्विनः ।
 शफरीस्फुरितेनाब्धेः क्षुब्धता जातु जायते ॥ ८३ ॥
 यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसंस्कारजनितं
 तदा दृष्टं नारीमयमिदमशेषं जगदपि ।
 इदानीमस्माकं पटुतरविवेकाञ्जनजुषां
 समीभूता दृष्टिस्त्रिभुवनमपि ब्रह्म मनुते ॥ ८४ ॥
 रम्याश्चन्द्रमरीचयस्तृणवती रम्या वनान्तस्थली
 रम्यः साधुसमागमः शमसुखं काव्येषु रम्याः कथाः ।
 कोपोपाहितबाष्पबिन्दुतरलं रम्यं प्रियाया मुखं
 सर्वं रम्यमनित्यतामुपगते चित्ते न किञ्चित्पुनः ॥ ८५ ॥
 भिक्षाशी जनमध्यसङ्गरहितः स्वायत्तचेष्टः सदा
 दानादानविरक्तमार्गनिरतः कश्चित्तपस्वी स्थितः ।

(c) °ण्डा°; °ण्ड° T. °ङ्क° M. च न; न हि P. R. (d) °रीतुम्; °रन्तु.
 T. G. Bo. (orig. Bo.n.) °रन्तः K.

LXXXIII. (a) °ण्ड; °ण्डो. Bo. K. किम्; को. Bo. (orig. Bo.n.)
 K. लोभाय; लाभाय. P. R. लाभीयम्. Bo. K. भोगाय. A. Bo.n. (b) जातु; तु
 प्र° A. °ब्धेः क्षुब्धता जातु जायते; °ब्धिः क्षुब्धो न खलु जायते. N.

LXXXIV. (b) °दपि; °दिति. A. K. (d) मनु°; तनु° C. M.

LXXXV. (a) °यस्तृणवती; °यः कुसुमिता A. Bo.n. (b) °म्यः; °म्यम्.
 A. K. Bo. N. R. T. G. P. साधुसमागमः शम°; साधुसमागमोद्भव Bo.n. A. त-
 च समानमागम° T. G. साधुसमासमागम K. Bo. साधुसुहृत्समागम. P. R. साधुसमा-
 गमागत. N. °ब्धे°; °ले° T. G. (c) बिन्दु; वृत्ति T. (d) °नित्य°; °रम्य° P.
 R. °मुप°; °मप° Bo.n. °मधि° K. °ते; °तम्° A. K. Bo. (orig. Bo.n.).

LXXXVI. (a) मध्यसङ्ग; सङ्गमध्य. P. R. चेष्टः; वैशः. A. वैषः Bo.n. (b)
 दाना°; दाना° K. Bo. (orig. Bo.n.) N. °रक्त°; °विक्र° A. R. P. °भिन्न°. K. Bo. (°क्त. Bo.n.) °मार्गनिरतः; °वर्णरहितः K. Bo. (orig. Bo.n.).

रध्याक्षीणविशीर्णजीर्णवसनैः संप्राप्तकन्यासखो

निर्मानो निरहंकातिः शमसुखाभोगैकबद्धस्पृहः ॥ ८६ ॥

मातर्मैदिनि तात मारुत सखे तेजः सुबन्धो जल

आतर्व्योमि निबद्ध एव भवतामेष प्रणामाङ्गलिः ।

युष्मत्सङ्गवशोपजातसुरुतोद्रेकस्फुरभिर्मल-

ज्ञानापास्तसमस्तमोहमहिमा लीये परे ब्रह्मणि ॥ ८७ ॥

यावत्स्वस्थमिदं कलेवरगृहं यावच्च दूरे जरा

यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत्क्षयो नायुषः ।

आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महा-

न्प्रोद्दीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥ ८८ ॥

नाभ्यस्ता भुवि वादिवृन्ददमनी विद्या विनीतोचितता

खड्गाग्रैः करिकुम्भपीठदलनैर्नाकं न नीतं यशः ।

कान्ताकोमलपल्लवाधररसः पीतो न चन्द्रोदये

तारुण्यं गतमेव निष्फलमहो शून्यालये दीपवत् ॥ ८९ ॥

(c) क्षीणः; कीर्ण- K. Bo. N. जीर्णः; क्षीर. A. Bo.n. कीर्ण P. R. °नैः; °नः N. P. R. °संप्राप्तः; °रास्यत. K. °रस्यत; Bo. (orig. Bo.n.) °प्रान्तीत्य. P. R. सखो; बनो. A. °धरो. K. Bo. °सनो. N. (d) °नो; °णो. K. Bo. (orig. Bo.n.) शमसुखा°; समसुधा°. Bo. (orig. Bo.n.).

LXXXVII. (a) तेजः; ज्योतिः A. K. Bo. P. R. सु°; स्त°. K. Bo. (orig. Bo.n.) °व; °ष. A. K. Bo. M. P. R. °मेष°; °मये. A. K. Bo. °मन्य. M. °मन्यः P. R. N. (c) °तौद्रेकः; तस्कार. N. (d) ज्ञाना°; ज्वाला.° K. Bo. (orig. Bo.n.) °रे; °र. Bo. (orig. Bo.n.) M.

LXXXVIII. (a) कलेवरगृहम्; शरीरमरुजम्. A. T. K. Bo. N. G. P. R. °च्च दूरे जरा; °ज्जरा दूरतो. A. T. K. Bo. G. N. P. R. (c) °षा कार्यः; °षी कार्य M. (d) °न्मो°; °न्सम् A. T. K. Bo. N. R. G. P. °नू° M. तु; च C. प्र°. G. °नम्; °ने A. M. °द्य°; °ङ्ग° A. M.

LXXXIX. (a) भुवि; प्रति° N. वादि; वाद. A. G. वृन्द; दन्ति. M. °म°; °ल° M. (b) पीठ; दन्त. M. कूट; P. R. °ल°; °म° K. G. Bo. (orig. Bo.n.) (c) पी°; पी°. Bo.n. (d) निष्फ°; निःफ° P. R.

ज्ञानं सतां मानमदादिनाशनं

केषाञ्चिदेतन्मदमानकारणम् ।

स्थानं विविक्तं यमिनां विमुक्तये

कामातुराणामतिकामकारणम् ॥ ९० ॥

जीर्णा एव मनोरथाः स्वहृदये यातं जरां यौवनं

हन्ताङ्गेषु गुणाश्च बन्ध्यफलतां याता गुणज्ञैर्विना ।

किं युक्तं सहसाम्भुपैति बलवान्कालः कृतान्तोक्षमी

द्याज्ञातं स्मरशासनाङ्घ्रियुगलं मुक्त्वास्ति नान्या गतिः ॥ ९१ ॥

तृषा शुष्यत्यास्ये पिबति सलिलं स्वादु सुरभि

क्षुधार्तः सञ्जालीन्कवलयति शाकादिवलितान् ।

प्रदीप्ते रागाग्रौ सुदृढतरमाश्लिष्यति वधूं

प्रतीकारो व्याधेः सुखमिति विपर्यस्यति जनः ॥ ९२ ॥

स्नात्वा गाङ्गैः पयोभिः शुचिकुसुमफलैरर्चयित्वा विभो त्वां

ध्येये ध्यानं नियोज्य क्षितिधरकुहरग्रावपर्यङ्कमूले ।

XCI. (a) °थाः स्व°; °थाश्च. T. K. Bo. N. G. °थः स्व Bo.n. जरां-
यौ°; च तस्यै° A. N. T. K. Bo. G. (b) न्ध्य°; °ध्य. A. (c) °कालः कृता-
न्तोक्षमी; कालो हि सर्वान्तकृत्. A. Bo.n (d) द्या°; हा. N. द्या° Bo. G. न T.
K. द्या°; ध्या°. T. K. स्मरशासनाङ्घ्रियुगलम्; मदनान्तकाङ्घ्रियुगलम्. K. N.
Bo. G. मदनान्तकारियुगलम् T. मभुसूदनाङ्घ्रिकमलम्. P. R. A. Bo.n. (in
which two युगलम् for कमलम्) त्रिपुरान्तकाङ्घ्रियुगलम् M. मुक्त्वास्ति; मुक्तेस्तु.
T. K. Bo. (orig. Bo.n.) नान्यास्ति. A. नान्या; मुक्त्वा. A.

XCII. (a) शुष्यत्यास्ये; °तैः सन्प्राणी A. Bo.n. स्वादु सुरभि; शीतमधुरम्.
N. शीतसुरभि. T. (b) सञ्जालीन्; शाल्यजम्. N. सञ्जालिम्. Bo.n. शाकादिव-
लितान्; सस्यादिवलितान्. A. मांसादिवलितान्. T. मांसादिकलितम्. N. Bo.n. (c)
रागा°; कामा°. A. T. Bo.n. °श्लिष्यति; लिङ्गति. N. (d) °रो; °रम्. N. °मि-
ति; °मिष. M. Bo.n. °ति जनः; °त्यबुधः. Bo.n.

XCIII. (b) ध्येये ध्यानं नियोज्य; ध्यायन्निर्विद्य पश्यन्. P. R. नियोज्य; निवेद्य A.
T. K. Bo. G. M. N. पर्यङ्कमूले; शय्यानिषण्णः T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G.

आत्मारामः फलाशी गुरुवचनरतस्वप्नसादात्मरारे

दुःखान्मोक्ष्ये कदाहं तव चरणरतो ध्यानमार्गेकप्रश्नः ॥ ९३ ॥

शय्या शैलशिला गृहं गिरिगुहा वस्त्रं तरुणां त्वचः

सारङ्गाः सुहृदो ननु क्षितिरुहां वृत्तिः फलैः कोमलैः ।

येषां निर्झरमम्बुपानमुचितं रत्येव विद्याङ्गना

मन्ये ते परमेश्वराः शिरसि यैर्बद्धो न सेवाञ्जलिः ॥ ९४ ॥

सत्यामेव त्रिलोकीसरिति हराशिरश्शुम्बिनीविच्छटायां

सद्वृत्तिं कल्पयन्त्यां वटवटपभवेर्वल्कलैः सत्फलैश्च ।

कोयं विद्वान्विपत्तिज्वरजानितरुजातीव दुःस्वासिकानां

वक्त्रं वीक्षेत दुःस्थे यदि हि न विभृयात्स्वे कुटुम्बेनुकम्पाम् ॥ ९५ ॥

उद्यानेषु विचित्रभोजनविधिस्तीव्रातितीव्रं तपः

कौपीनावरणं सुवस्त्रमभितं भिक्षाटनं मण्डनम् ।

आसनं मरणं च मङ्गलसमं यस्यां समुत्पद्यते

तां काशीं परिहृत्य हन्त विबुधैरन्यत्र किं स्थीयते ॥ ९६ ॥

नायं ते समयो रहस्यमधुना निद्राति नाथो यदि

स्थित्वा द्रक्ष्यति कुप्यति प्रभुरिति द्वारेषु येषां वचः ।

(c) °मः फलाशी; °मोपजीनी. A. °मोपि जीलो Bo.n. °मोफलाशी. C. (d) °खान्मो°; °खं मो°. A. T. K. P. R. M. Bo. G. N. तव चरणरतो ध्यानमार्गे-
कप्रश्नः; समकरचरणे पुंसि सेवासमुत्थम्. T. K. Bo. G. N. P. R. समचरणकरे
पुंसि सेवासमुत्थम् A. Bo.n. प्रश्नः; पत्नैः M.

XCIV. (c) °क्षं°; °कै° C. °त्ये°; °त्यै° M. (d) म°; मा°. C.

XCV. (a) °विच्छ°; °वच्छ°. C. (b) सद्वृत्तिम्; सवृत्तम्. M. °न्यां वटवट-
प°; °न्यात्तट (°न्यान्तट?) विटपि K. T. P. M. (c) °स्वासि°; °स्वास्ति°. M.
(d) °क्षे°; °क्ष्ये° C. °स्वे कु°; °बेन्कु° M. म् omitted in M.

XCVI. (b) °ण्डनम्; °ण्डलम्. M.

चेतस्तानपहाय याहि भवनं देवस्य विश्वेशितु-

निर्दौवारिकनिर्दयोक्त्यपरुषं निःसीमशर्मप्रदम् ॥ ९७ ॥

प्रियसाखि विपहण्डव्रातप्रतापपरम्परा

परिचयचले चिन्ताचक्रे निधाय विधिः खलः ।

मृदमिव बलात्पिण्डीकृत्य प्रगल्भकुलालव-

द्भ्रमयति मनो नो जानीमः किमत्र विधास्यति ॥ ९८ ॥

महेश्वरे वा जगतामधीश्वरे

जनार्दने वा जगदन्तरात्मनि ।

तयोर्न भेदप्रतिपत्तिरस्ति मे

तथापि भक्तिस्तरुणेन्दुशेखरे ॥ ९९ ॥

रे कन्दर्प करं कदर्ययसि किं कोदण्डटङ्गारवै

रे रे कोकिल कोमलैः कलरवैः किं त्वं वृषा जल्पसि ।

मुग्धे स्निग्धविदग्धमुग्धमधुरैर्लोलैः कटाक्षैरलं

चेतश्श्रुम्बितचन्द्रचूडचरणध्यानामृतं वर्तते ॥ १०० ॥

XCVII. (d) नौ दौवारिकनिर्दयोक्त्यपरुषम्°. Bo.n.

XCVIII. (a) °खि; °ख°. N. (in Nitis'ataka). Bo.n. °ण्डव्रात;
°ण्डप्रान्त. A. Bo.n. °ण्डाघात. N. प्रताप; प्रयात. A. Bo.n. प्रयात. N. (b).
°चयचले°; °चयले. C. °चयवले. N. °चयवर्ते. A. °चयवत्ते Bo.n. नि°;
वि°. N. (c) °व व°; °व च व°. C. (d) नौ जानीमः किमत्र; जो जीर्णानां कि-
मु (?) A.

XCIX. (a) °तामधी°; °तां महे°; M. P. R. (c) न वस्तुभेदप्रतिपत्तिर-
स्ति मे T. N. न वस्तुतो मे प्रतिपत्तिरस्ति K. Bo. G. न भेदेहेतुप्रतिपत्तिरस्ति M.
P. R. (in which two °तुः प्र°). मे; नौ. A.

C. (a) रे; किम्. A. किम्; रे. A. टङ्गारवै; घटारितैः(?) A. (b) °लैः; °लम्.
A. °वैः; °वम्. A. जल्प°; वल्ग°. A. P. R. (c) °ग्धे; °ग्धैः. A. विदग्धमु-
ग्धमधुरैर्लोलैः; मुधाक्षरैर्मधुतरालापैः. A. विदग्धमुग्धमधुराक्षैः. P. R. For मुग्ध C.
has क्षेप. वर्तते; सम्प्रति. P. R.

कौपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्या पुनस्तादृशी

निश्चिन्तं सुखसाध्यमैद्यमशनं शय्या श्मशाने बने ।

मित्राभित्रसमानतातिविमला चिन्तातिशून्यालये

ध्वस्ताशेषमदप्रमादमुदितो योगी सुखं तिष्ठति ॥ १०१ ॥

भोगा भङ्गुरवृत्तपो बहुविधास्तैरेव चायं भव-

स्तत्कस्यैव कृते परिभ्रमत रे लोकाः कृतं चेष्टितैः ।

आशापाशशतोपशान्तिविशदं चेतः समाधीयतां

कामोच्छित्तिवशे स्वधामनि यदि श्रदेयमस्मद्वचः ॥ १०२ ॥

धन्यानां गिरिकन्दरे निवसतां ज्योतिः परं ध्यायता-

मानन्दाश्रुजलं पिबन्ति शकुना निःशङ्कमङ्केशयाः ।

CI. (a) °तरा; °तरम् A. T. Bo. N. °जरम् G. (b) निश्चिन्तम्; नै-
श्चित्तम् A. नैश्चिन्त्यम् T. Bo. N. K. नैश्चित्य G. निश्चित्तम् Bo.n. निश्चितम् M.
सुखसाध्य; सुखसाधु. A. Bo.n. निरपेक्ष. G. N. T. K. Bo. (which two
have व्य for क्ष). शय्या; निद्रा T. K. G. N. Bo. (orig. Bo.n.) (c) °ता-
तिविम°; °कारिविरला. A. Bo.n. °ति शू°; °थ शू°. A. M. Bo.n. (ता for
न्ता) (d) मदप्रमाद; तमप्रमोद. A. Bo.n. (मः प्र for मप्र). In T. K. Bo.
G. N. these two last lines are as follows: स्वातन्त्र्येण निरङ्कुशं विहरणं
शान्तं (स्वान्तं K. Bo. N.) प्रशान्तं मनः (सरा. Bo. G. K. N.) स्थैर्यं
योगमहोत्सवेपि च यदि त्रैलोक्यराज्येन किम् ।

CII. (b) °स्यैव; °स्येह. A. T. R. P. N. Bo. G. M. K. °मत; °म-
थ. A. Bo.n. रे; हे. T. K. G. °तं चे°; °तैक्षे°. A. °ष्टितैः; °ष्ठितम्. T. K. G.
Bo. (orig. Bo.n.) (d) °मो°; °म्यो°. Bo. (orig. Bo.n.) G. °च्छि°;
°प्र°. T. K. N. Bo. G. °क्षे स्व; °शास्व. N. °शस्व°. Bo.n. श्र°; स°. Bo.n. (orig. Bo.n.).

CIII. (a) नि°; °षु. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. T. N. (b) जलं; क-
णान्. T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. N.

भस्माकं तु मनोरथोपराचितप्रासादवापीतट-

क्रीडाकाननकलिकौतुकजुषामायुः परिक्षीयते ॥ १०३ ॥

आघ्रातं मरणेन जन्म जरया विद्युच्चलं यौवने

संतोषो धनलिप्सया शमसुखं प्रौढाङ्गनाविभ्रमैः ।

लोकैर्मत्सरिभिर्गुणा वनभुवो व्यालैर्नृपा दुर्जनै-

रस्थैर्येण विभूतिरप्यपहृता ग्रस्तं न किं केन वा ॥ १०४ ॥

आधिव्याधिशतैर्जनस्य विविधैरारोग्यमुन्मूल्यते

लक्ष्मीर्यत्र पतन्ति तत्र विवृतद्वारा इव व्यापदः ।

जातं जातमवश्यमाशु विवशं मृत्युः करोत्यात्मसा-

त्तर्किकं नाम निरङ्कुशेन विधिना याज्जिर्मितं सुस्थितम् ॥ १०५ ॥

रुच्छ्रेणामेध्यमध्ये नियमिततनुभिः स्थीयते गर्भमध्ये

कान्ताविश्लेषदुःखव्यतिकरविषमे यौवने विप्रयोगः ।

(c) °थोपर°; °यैः परि° . A. M. (d) परि°; परम् . A. N. M. Bo. K.

G. P. R. पर. T.

CIV. (a) °घ्रातम्; °कान्तम् . N. T. K. G. Bo. (orig. Bo.n.) °या;

°सा N. K. Bo. G. (orig. Bo.n.) विद्युच्चलम्; प्रत्युद्गतम् . A. Bo.n. चात्यु-

द्धलम् N. °ध्यत्युद्धलम् P. R. M. यात्युत्तमम् . K. Bo. G. यात्युत्तमम् . T. (c)

°कैर्म°; °के म° . R. वनभुवो; °स्तु पठणे . A. °स्तु पवनो . Bo.n. °या; °पैः . A.

(d) °भूतिरप्यपहृता; °भूतयोप्यपहृता . N. Bo. (orig. Bo.n. but ह for हृ) G.

K. °पत्तयोप्यपहृता . T. केन वा; के जनाः M. तेन वा . A.

CV. (a) °जनस्य विविधैः; °र्वयस्यतितराम् . M. (b) पतन्ति तत्र; पतन्निवच्च . M.

°वृत; °विभ्र . Bo.n. द्वारा; बाला . M. व्या°; द्या° . K. प्रा° . T. Bo. orig. Bo.

(c) जातंजातम्; आयुर्घातम् . K. जाताजातम् . G. (d) नाम; केन . T. K. Bo.

(orig. Bo.n.) तेन . N. °स्थितम्; °स्थिरम् . T. A. K. Bo. (orig. Bo.n.) G.

CVI. (a) नियमिततनु°; नियमितऋतु° . A. निपतति तनु° . T. मतिपतति°

तनु° . G. °र्भमध्ये; °र्भवासे . A. T. K. Bo. (°र्भवासे Bo.n.) G. N.

°र्भगतैः . P. R. (b) °ख; °खम् . A. °मे°; °मो . Bo. N. °ये . T. G. विप्र-

यो°; चौपभो° . T. K. Bo. (orig. Bo.n.) N.

ato rātriṣa nīrā ca || jārāte jīvalokasya
nīrjātē divasakṣaḥ || hastum ardhān rā-
[६६] yusāh

नारीणामप्यवज्ञा बिलसति नियतं वृद्धभावोप्यसाधुः

संसारे रे मनुष्या वदत यदि सुखं स्वल्पमप्यस्ति किञ्चित् ॥ १०६ ॥

आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्धं गतं *1. MSh. 5.*

तस्यार्धस्य परस्य चार्धमपरं बालत्ववृद्धत्वयोः ।

3807

शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते

जीवे वारितरङ्गचञ्चलतरे सौख्यं कुतः प्राणिनाम् ॥ १०७ ॥

ब्रह्मज्ञानविवेकिनो मलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करं

यन्मुञ्चन्त्युपभोगकाञ्चनधनाभ्येकान्ततो निस्पृहाः ।

न प्राप्तानि पुरा न सम्प्रति न च प्राप्तौ दृढप्रत्ययो

वाञ्छामात्रपरिग्रहाप्यपि परं त्यक्तुं न शक्ता वयम् ॥ १०८ ॥

व्याघ्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयन्ती

रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् ।

आयुः परिस्त्रवति भिन्नघटादिबाम्भो

लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥ १०९ ॥

(c) नारीणामप्य°; वामाक्षीणाम°. T. K. Bo. (orig. Bo.n.) G. N. °लस°; °हस°. A. °हसि°. T. K. Bo. G. N. °लसि° Bo.n. नियतम्; वसतो. A. वसति: T. K. Bo. G. N. °वीष्य°; °वीष्य°. P. R.

CVII. (b) °ल°; °ल्य°. M. (c) °योग; °देश. M. सेवा°; कैशा°. P. R. (d) चञ्चलतरे; बुद्धदसमे. A. Bo.n.

CVIII. (a) °किनीम°; °कनिर्म°. T. K. N. G. दुष्क°; दुःक°. M. (b) यन्मु°; ये मु°. A. °न्त्युप°; °न्त्यपि. T. काञ्चन°; भाञ्चयपि. A. N. K. Bo. G. P. R. भाञ्चयपि. T. भोञ्चयपि. M. नि°; नि:°. Bo. R. P. (orig. Bo.n.) (c) न प्रा°; संप्रा° T. G. N. (where न for नि immediately following) च; व (वा ?) G. °दप्र°; °दः प्र°. P. R. Bo.n. °यो; °या. M. K. °यान्. N. (d) वाञ्छा; °वस्था. C. °प्यापि; °नपि. N. परम्; वयम्. T. परि. K. Bo. G. (orig. Bo.n.) शक्ता वयम्; तानि क्षमा: T.

CIX. (b) °हर°; °विश°. M. °हम्; °हे. A. K. Bo. M. (c) °यु: परि°; °युक्ष सम्. A. °वाम्भो; °वञ्च A.

सृजति तावदशेषगुणाकरं

पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः ।

तदपि तत्क्षणभङ्गि करोति चे-

दहह कष्टमपण्डितता विधेः ॥ ११० ॥

गात्रं संकुचितं गतिर्विगलिता भ्रष्टा च दन्तावलि-

दृष्टिर्नश्यति वर्धते बधिरता वक्त्रं च लालायते ।

वाक्यं नाद्रियते च बान्धवजनो भार्या न शुश्रूषते

हा कष्टं पुरुषस्य जीर्णवयसः पुत्रोप्यभिन्नायते ॥ १११ ॥

क्षणं बालो भूत्वा क्षणमपि युवा कामरसिकः

क्षणं वित्तैर्हीनः क्षणमपि च संपूर्णविभवः ।

जराजीर्णैरङ्गैर्नेट इव बलीमण्डिततनु-

नरः संसारान्ते विशति यमधानीजबानिकाम् ॥ ११२ ॥

भहो वा हारे वा बलवति रिपौ वा सुहृदि वा

मणौ वा लोष्ट्रे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा ।

तृणे वा स्त्रेणे वा मम समदृशो यान्ति दिवसाः

क्वचित्पुण्यारण्ये शिव शिव शिवेति प्रलपतः ॥ ११३ ॥

॥ इति श्रीभर्तृहरिकृतवैराग्यशतकं संपूर्णम् ॥

CX. See Nitis'ataka. XCII.

CXI. (b) °लिङ्ग°; °लौङ्ग° K. Bo. G. (c) °नी भा°; °नैर्भा° T.

CXII. (a) °म; °र. G. (c) मण्डि°; पण्डि° G. (d) °न्ते; °ङ्के.

M. P. R. Bo.n. पि°; दि°. P. °नीज°; °नीय°. Bo. (orig. Bo.n.) N.
°नी ज°; T. K. G.

CXIII. (c) °न्ति; °न्तु. A. P. R. Bo.n. (d) °ण्या°; °ण्वे°. T. K.
Bo. (orig. Bo.n.) G. P. R.

MISCELLANEOUS.

अकिञ्चनस्य दान्तस्य शान्तस्य समचेतसः ॥

सदा संतुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशः ॥ १ ॥

अनावर्ती कालो व्रजति स वृथा तन्न गणितं

दशास्तास्ताः सोढा व्यसनशतसंपातविधुराः ।

कियद्वा वक्ष्यामः किमिव बत नात्मन्यपकृतं

त्वया यावत्तावत्पुनरपि तदेव व्यवसितम् ॥ २ ॥

अभिमतमहामानग्रन्थिप्रभेदपटीयसी

गुरुतरगुणग्रामाम्भोजस्फुटोज्ज्वलचन्द्रिका ।

विपुलविलसलज्जावल्लीविदारकुठारिका

जठरपिठरी दुःपूरेयं करोति विडम्बनम् ॥ ३ ॥

अङ्गीमहि वयं भिक्षामाशावासो वसीमहि ।

शयीमहि महीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीश्वरैः ॥ ४ ॥

उत्तिष्ठ क्षणमेकमुद्रह गुरुं दारिद्र्यभारं सखे

श्रान्तस्तावदहं चिरं मरणजं सेवे त्वदीयं सुखम् ।

इत्युक्तो धनवर्जितेन सहसा गत्वा इमशाने शयो

दारिद्र्यान्मरणं वरं वरमिति ज्ञात्वैव तूष्णीं स्थितः ॥ ५ ॥

II. (a) वृ०; त०. T. (b) ०पात; ० ताव. P. R. (c) बत ना०; च तदा०. B. ०त्मन्य०; ०मात्र्य०. T. ०प०; ०व०. M. (d) त्वया; वयम् M. B. T.

III. (b) ०रु; ०ण. G. J. (c) विलस०; ०तरस०. A. ०दार०; ०तान०. T. J. G. N. ०खरि० Bo.n. (orig. Bo.) (d) ०नम्; ०नाम्. K. A. Bo. N. P. R. G. (in which ना only).

IV. (a) ०क्षी०; ०क्षी०. P. R. A. G. N. T. Bo.n. (orig. Bo.) भिक्षाम्; भैक्षम् Bo.n.

उदन्वच्छन्ना भूः स च निधिरपां योजनशतं
 सदा पान्थः पूषा गगनपरिमाणं कलयति ।
 इति प्रायो भावाः स्फुरदवधिमुद्रामुकुलिताः
 सतां प्रज्ञान्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ॥ ६ ॥
 एको देवः केशवो वा शिवो वा
 एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा ।
 एको वासः पत्तने वा वने वा
 एका भार्या सुन्दरी वा दरी वा ॥ ७ ॥
 एको रागिषु राजते प्रियतमादेहार्धहारी हरो
 नीरागेषु जनो विमुक्तललनासङ्गो न यस्मात्परः ।
 दुर्वारस्मरबाणपन्नगविषव्याविद्धमुग्धो जनः
 शेषः कामविडम्बितान् विषयान्भोक्तुं न मोक्तुं क्षमः ॥ ८ ॥
 एता हसन्ति च रुदन्ति च कार्यहेतो-
 र्विश्वासयन्ति च परं न च विश्वसन्ति ।
 तस्मान्नरेण सुशीलसमन्वितेन
 नार्यः श्मशानघटिका इव वर्जनीयाः ॥ ९ ॥
 कदा वाराणस्याममरतटिनीरोधसि वस-
 न्वसानः कौपीनं शिरसि निदधानोज्जलिपुटम् ।
 भये गौरीनाथ त्रिपुरहर शम्भो त्रिनयन
 प्रसीदेत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥ १० ॥
 कार्कश्यं स्तनयोर्दृशोस्तरलतालीकं मुखे श्लाघ्यते
 कौटिल्यं कचसंचये च वदने मान्द्यं त्रिके स्थूलता ।

VI. See Nītis'ataka Miscellaneous Stanza 4, and add to the notes there "Bo." after the "K" except as regards "मा; मो".

VII. See Nītis'ataka Miscellaneous Stanza 5.

X. (b) ०नम्; ने. K. Bo. (d) ०त्पा०; ०ति० N. K.

भीरुत्वं हृदये सदैव कथितं मायाप्रयोगप्रिये
यासां दोषगणो मृगदृशां ताः स्युः पशूनां प्रियाः ॥ ११ ॥
कचिद्वीणावाद्यं कचिदपि च. हाहेति रुदितं
कचिद्विद्वद्गोष्ठी कचिदपि सुरामत्तकलहः ।
कचिद्रामा रम्याः कचिदपि गलःकुष्टवपुषो
न जाने संसारः किममृतमयः किं विषमयः ॥ १२ ॥
गान्धर्गिरा च विकलश्चटुमोश्चराणां
कुर्वन्मयं प्रहसनस्य नटः कृतोसि ।
तं त्वां पुनः पलितकर्णकभाजमेनं
नाट्येन केन नटयिष्यति दीर्घमायुः ॥ १३ ॥
* * * * * ॥ १४ ॥
चला लक्ष्मीश्चलाः प्राणाश्चलं जीवितयौवनम् ।
चलाचले च संसारे धर्म एको हि निश्चलः ॥ १५ ॥
चूडोत्तंसितचारुचन्द्रकलिकाचञ्चलच्छाभासुरो
लीलादग्धविलोलकामशलभः श्रेयोदशाग्रे स्फुरन् ।
भन्तःस्फूर्जदपारमोहतिमिरप्राग्भारमुच्चाटयं-
श्चेतःसद्मानि योगिनां विजयते ज्ञानप्रदीपो हरः ॥ १६ ॥
चेतश्चिन्तय मा रमां सरुदिमामस्यायिनीमास्थया
भूपालभ्रुकुटीकुटीरविहरव्यापारपण्याङ्गनाम् ।
कन्याकञ्चुकिताः प्रविश्य भवनद्वाराणि वाराणसी-
रण्यापाङ्गेषु पाणिपात्रपतितां भिक्षामपेक्षामहे ॥ १७ ॥

XIV. This Stanza has been intentionally omitted.

XVI. (a) चारुचन्द्र; चन्द्रचारु. N. °सु°; °स्व°. N. Bo.n. (c) °न्तः;
°न्त. K. °मुच्चाट°; °मुच्छेद°. Bo.n. (d) °रः; °रेः. Bo.n.

XVII. (a) °मस्था°; °मास्था°. G. (b) °रविहरव्या°; विहरणव्या°. N. (c) °किताः; °किनः. N. °कितः. Bo. T. G. °वि°; °वे°. T.

जातः कूर्मः स एकः पृथुभुवनभरायापितं येन पृष्ठं
 श्लाघ्यं जन्म ध्रुवस्य भ्रमति नियमितं यत्र तेजस्विचक्रम् ।
 संजातव्यर्थपक्षाः परहितकरणे नोपरिष्ठान्न चाधो
 ब्रह्माण्डोदुम्बरान्तर्मशकवदपरे जन्तवो जातनष्टाः ॥ १८ ॥
 तुङ्गं वेष्टुं सुताः सतामभिमताः संख्यातिगाः संपदः
 कल्याणी दयिता वयश्च नवमित्यज्ञानमूढो जनः ।
 मत्वा विश्वमनश्चरं निविशते संसारकारागृहे
 संदृश्य क्षणभङ्गुरं तदखिलं धन्यस्तु संन्यस्यति ॥ १९ ॥
 ददतु ददतु गालीर्गालिमन्तो भवन्तो
 वयमपि तदभावाद्गालिदानेसमर्थाः ।
 जगति विदितमेतद्दीयते विद्यमानं
 न हि शशकाविषाणं कोपि कस्मै ददाति ॥ २० ॥
 दूरादर्थं घटयति नवं दूरतश्चापशब्दं
 त्यक्त्वा भूयो भवति निरतः सत्सभारङ्गनेषु ।
 मन्दं मन्दं रचयति पदं लोकचित्तानुवृत्त्या
 कामं मन्त्री कविरिव सदा खेदभारैरमुक्तः ॥ २१ ॥
 न भिक्षा दुष्प्रापा पथि मम महारामरचिते
 फलैः संपूर्णा भूर्द्धिपमृगसुचर्मापि वसनम् ।

XVIII. (a) भरायापितम् ; °मथ स्थापितम्. A. °ष्ठम् ; °ष्ठे. A. (c) संजात-
 व्यर्थः; व्यर्थं संजात. A. °क्षाः; °श्वाः. A. करणे नोपरिष्ठान्न चाधो; करणं नो करि-
 व्यञ्ज वार्थ. A. (d) नष्टाः; निष्ठाः. A.

XX. (a) °म०; °व०. B. (b) °मयि; °मि हि (ह ?) B. °समर्थाः;
 °प्यस (श ?) क्ताः. B. (d) ददतु शशकाविषाणं ये महत्यागिनोपि. B.

XXI. See Nitīs'ataka Miscellaneous Stanza 10.

XXII. (a) मम महारामरचिते; पथि महारामसरितः B. M. (b) °द्धिपमृग-
 सु०; °र्मृगविटपि०. B. °र्विटपिमृग० M.

सुखैर्वा दुःखैर्वा सदृशपरिपाकः खलु तदा
 त्रिनेत्रं कस्यैका धनलवमदान्धं प्रणमति ॥ २२ ॥
 नो खङ्गप्रविदारिताः करटिनो नोद्वेजिता वैरिण-
 स्तन्वङ्गथा विपुले निबद्धफलके न क्रीडितं लीलया ।
 नो जुष्टं गिरिराजनिर्झरझणज्झांकारकारं वयः
 कालोयं परपिण्डलोलुपतया काकैरिव प्रेरितः ॥ २३ ॥
 परिधमसि किं वृथा कचन चित्त विश्राम्यतां
 स्वयं भवति यद्यथा भवति तत्तथा नान्यथा ।
 अतीतमपि न स्मरन्मपि च भाव्यसंकल्पय-
 न्तर्कितगमागमाननुभवस्व भोगानिह ॥ २४ ॥
 पाणिं पात्रयतां निसर्गशुचिना भैक्षेण संतुष्यतां
 यत्र कापि निषीदतां बहुतृणं विश्वं मुहुः पश्यताम् ।
 अत्यागेपि तनोरखण्डपरमानन्दावबोधस्पृहां
 मर्त्यः कोपि शिवप्रसादसुलभां संपत्स्यते योगिनाम् ॥ २५ ॥
 पातालाज्ज विमोचितो बत वली नीतो न मृत्युक्षयं
 नो मृष्टं शशिलाञ्छनं च मलिनं नोन्मूलिता व्याधयः ।
 शेषस्यापि धरां विधृत्य न कृतो भारावतारः क्षणं
 चेतः सत्पुरुषाभिमानगणनां मिथ्या वह्न लज्जसे ॥ २६ ॥

(c) सुखैर्वा दुःखैर्वा; सुखे वा दुःखे वा. B. M. °कः; °के. B.

XXIV. (b) तत्तथा नान्यथा; तद्यथा नान्यथा. T. नान्यथा तत्तथा. K. Bo. (c) °मपि न; °मननु°. N. °व्यसम्°; °व्यंसम्°. K. °ग्यं सम्. G. °वि सम्°. T. (d) °यज्जत°; °यन् न त°. K. G. Bo. °यन् अत°. T. °तगमा°; °तसमा°. N. °वस्त°; °वामि°. N. °निह; °नहम्. N.

XXV. (a) °क्षे°; °भ्ये°. G. T. K. (c) स्पृहाम्; स्पृशाम्. N. (d) मर्त्यः; मध्या. N. °भाम्; °भीम्. Bo. °भः N. °भाः G. °स्य°; °इय°. G. (a common substitution in this Ms.).

प्रशान्तशास्त्रार्थविचारचापलं

निवृत्तनानारसकाव्यकौतुकम् ।

निरस्तनिःशेषविकल्पविस्तरं

प्रपत्तुमन्विच्छति शंकरं मनः ॥ २७ ॥

फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमखेदं क्षितिरूढं

पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्यसरिताम् ।

मृदुस्पर्शा शय्या सुललितलतापल्लवमयी

सहन्ते संतापं तदपि धनिनां द्वारि रूपणाः ॥ २८ ॥

भव्यं भक्तं ततः किं कदशितमथवा वासरान्ते ततः किं

कौपीनं वा ततः किं किमथ सितमहच्चाम्बरं वा ततः किम् ।

एका भार्या ततः किं शतगुणगुणिता कोटिरेका ततः किं

लेको भ्रान्तस्ततः किं करितुरगशतैर्वैष्टितो वा ततः किम् ॥ २९ ॥

भिक्षा कामदुघा धेनुः कन्या शीतनिवारिणी ।

अचला तु शिवे भक्तिर्विभवैः किं प्रयोजनम् ॥ ३० ॥

भिक्षाहारमदैन्यमप्रतिहतं भीतिच्छदं सर्वदा

दुर्मात्सर्यमदाभिमानमथनं दुःखौघविष्वंसनम् ।

सर्वत्रान्वहमप्रयत्नसुलभं साधुप्रियं पावनं

शम्भोः सत्रमवार्यमक्षयनिधिं शंसन्ति योगीश्वराः ॥ ३१ ॥

XXVIII. (c) स्पर्शा; सश्रीं. T.

XXIX. (a) भक्तम्; भुक्तम्. M. °शित°; °शन°. M. (b) कौपीने वा ततः किं सितममलपरं पटकूलं ततः किम्. M. (c) °का; °षा. M. गुणिता; गणिता.

R. (d) The anuvāra over आ seems to be erased in R.

XXXI. (a) °हतम्; °सुखम्. N. °च्छ°; °च्छि°. K. Bo. N. °दा; °तो. N.

मूः पर्यङ्को निजभुजलता कन्दुकं खं वितानं
दीपश्चन्द्रो विरतिवनितालब्धसङ्गप्रमोदः ।

दिक्कान्ताभिः पवनचमरैर्वीज्यमानः समन्ता-

द्विस्तुः शेते नृप इव भुवि त्यक्तसर्वस्पृहोऽपि ॥ ३२ ॥

भोगास्तुङ्गतरङ्गभङ्गचपलाः प्राणाः क्षणध्वंसिन-

स्तोकान्येव दिनानि यौवनसुखं प्रीतिः प्रियेष्वस्थिरा ।

तत्संसारमसारमेव निखिलं बुद्धा बुधा बोधका

लोकानुग्रहपेशलेन मनसा यत्नः समाधीयताम् ॥ ३३ ॥

यद्वक्त्रं मुहुरीक्षसे न धनिनां ब्रूषे न चाटुं मृषा

नैषां गर्वगिरः शृणोषि न पुनः प्रत्याशया धावसि ।

काले बालतृणानि खादसि सुखं निद्रासि निद्रागमे

तन्मे ब्रूहि कुरङ्ग कुत्र भवता किं नाम तप्तं तपः ॥ ३४ ॥

यन्नागा मदभिन्नगण्डकरटास्तिष्ठन्ति निद्रालसा

द्वारे हेमविभूषणाश्च तुरगा वल्गन्ति यद्वर्षिताः ।

वीणावेणुमृदङ्गशङ्खपटहैः सुप्तस्तु यद्बोद्धयते

तत्सर्वं सुरलोकदेवसदृशं धर्मस्य विस्फूर्जितम् ॥ ३५ ॥

यां चिन्तयामि सततं मयि सा न रक्ता

साचान्यमिच्छति जनं स जनोऽप्यसक्तः ।

XXXII. (a) ०न्दु०; ०ङ्कु०. A. ०कम्; ०कः K. A. (b) ०न्द्रो विर०; ०न्द्रः सुम०. T. (c) ०क्कान्ता०; ०क्कन्या०. A. ०नः समन्तात्; ०नोनुवेलम्. A. (d) भुवि; ननु A. ०वैस्पृहो; ०वैषणो A.

XXXIII. (a) भङ्गचपलाः; भोगचपलाः. J. नुत्यतरलाः. K. भङ्गतरलाः N. (b) सुखम्; मुखम्. T. सुख N. प्रीतिः प्रियेष्वस्थिरा; स्फूर्तिः क्रियासु स्थिता G. K. T. Bo. (where ति for तिः) N. (where प्रि for कि) (c) ०त्संसा०; ०त्संसा० A. Bo.n. नि०; ०म०. A. Bo.n. बुद्धा; मत्वा. R. P. बुधा बोधका; बुधान्वोध्यै. M. बुधान्वोध्यै A. Bo.n. बुधा यौवने P. R.

XXXV. See Nitīs'ataka Miscellaneous Stanza 15.

अस्मत्कृतोपि परितुष्यति काचिदन्या

धित्तां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥ ३६ ॥

ये संतोषसुखप्रमोदमुदितास्तेषां न भिन्ना मुदो

ये त्वन्ये धनलोभसंकुलधियस्तेषां न तृष्णा हता ।

इत्थं कस्य रुते रुतः स विधिना तादृक्पदं संपदां

स्वात्मन्येव समाप्तहेममहिमा मेरुर्न मे रोचते ॥ ३७ ॥

वर्णं सितं शिरसि वीक्ष्य शिरोरुहाणां

स्थानं जरापरिभवस्य तदेव पुंसाम् ।

आरोपितास्थिकलशं परिहृत्य यान्ति

चाण्डालकूपमिव दूरतरं तरुण्यः ॥ ३८ ॥

समारम्भा भग्नाः कति न कतिवारांस्तव पशो

पिपासोस्तुच्छेस्मिन्द्रविणमृगतृष्णार्णवजले ।

तथापि प्रत्याज्ञा विरमति न तेद्यापि शतधा

न दीर्णं यच्चेतो नियतमशनिग्रावघटितम् ॥ ३९ ॥

संमोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति

निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति ।

एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां

किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥ ४० ॥

XXXVI. See Nitis'ataka Stanza 2. The P. & R. in the notes there should be taken as referring to the Stanza in the Vairāgya-s'ataka.

XXXVII. See Nitis'ataka Miscellaneous Stanza 16 where add (b) लोभ; लुब्ध. Bo. (c) °क्यदम् ; °क्यति; Bo. (orig. Bo.n.).

XXXVIII. (a) शिरसि; झटिति. N. omitted in G. J. T. समव°. K. (b) °देव पुंसाम् ; °दा पुमांसम्. N. (c) कलशम् ; शतकम् N. शकलम् T. शैकलम्. K. (d) चा° ; च°. N.

XXXIX. (a) वारास्त° ; नारास्त apparently in P.

सिंहो बली द्विरदशूकरमांसभोजी

संवत्सरेण रतिमेति किलैकवारम् ।

पारावतः खरशिलाकणमात्रभोजी

कामी भवत्यनुदिनं वद कोत्र हेतुः ॥ ४१ ॥

स्थितिः पुण्येरण्ये सह परिचयो हन्त हरिणैः

फलैर्मध्या वृत्तिः प्रतिनादि च तत्पानि दृषदः ।

इतीयं सामग्री भवति हरभक्ति स्पृहयतां

वनं वा गेहं वा सदृशमुपशान्त्यैकमनसाम् ॥ ४२ ॥

स्वादिष्टं मधुनो घृताच्च रसवद्यत्प्रस्रवत्यक्षरं

दैवी वागमृतात्मनो रसवतस्तेनैव तृप्ता वयम् ।

कुक्षौ यावदिमे भवन्ति धृतये भिक्षादृताः सक्तव-

स्तावदास्यरुतार्जनैर्न हि धनैर्वृत्तिं समीहामहे ॥ ४३ ॥

XLII. (a) °तिः; °तः T. °ण्ये; °ण्या. M. (b) °नदि च; विहित. B. M. (c) °ताम्; °त्ति. T. °ति. M. (d) °न्त्यैक; °न्तैक. T. M.

XLIII. (a) °च्च; °दि. M. °द्यत्प्र°; °द्यत्प्र° M. (b) दै°; दे° B. M. (c) °दिमे; °दमी. B. M. (d) °नैर्न हि धनैः; °नैव (नै ?) वसुभिः M. वृत्तिम्; भोगान्. B. M.

NOTES.

STANZA I.—The first line forms a compound which may be analysed in two ways, (a) as consisting of three adjectives दिक्कालानवच्छिन्न, अनन्त and चिन्मात्रमूर्ति, or (b) as a Bahuvrihi with मूर्ति as its second member, and all that precedes मूर्ति as the first, that preceding member being itself a compound of three adjectives. The substantial meaning is the same in both cases. The commentary seems to take the former of the two modes.* दिक्काल=space and time. आदि seems to refer to गुण, धर्माधर्म &c. Compare S'ānāraka Bhāṣya (Bibl. Ind. Ed.) p. 64 and gloss of Govind Ānanda thereon (p. 65), both of which are excerpted below. अनवच्छिन्न=unaffected, undefined, or to render it by an equally philosophical term, unconditioned. The commentator says दशदिशासु तथा भूतभविष्यद्वर्तमानत्रिकालेषु च अनवच्छिन्नः भव एव अनन्तः. अवच्छिन्न seems here to be understood as meaning “divided”. But the meaning adopted by us is closer to the philosophical acceptation, and that is a reason for adopting it in such a passage as that before us. Thus in the passage from S'ankara above alluded to, it is said यत्र धर्माधर्मौ सह कार्येण कालत्रयं च नोपावर्तेते and Govind Ānanda opens his comment on it thus कालानवच्छिन्नत्वाच्चेत्याह कालेति. For the idea may be compared Gregory Nyssen's description of the Divine Nature quoted by the late Mr. Mansel in his Philosophy of the Conditioned (p. 16). “It is neither in place nor in time, but before these and above these in an unspeakable manner, contemplated itself by itself, through faith alone, neither measured by ages, nor moving

* This, however, only according to one copy. Another copy seems to take it the other way.

along with times." स्नानुभूत्येकसाराय seems susceptible of a two-fold interpretation, meaning either (a) to him who is the sole essence of self-knowledge, or (b) to him whose sole (or, perhaps, एक should be taken to mean principal here) essence is self-knowledge. The latter is adopted by the commentator, but without further explanation than an analysis of the compound. It would seem to refer to the dogma of the Brahma being pure knowledge. Comp. S'ârîraka Bhâshya p. 808, and Brihadâranyaka Upanishad (Bibl. Ind. Ed.) pp. 198, 205. The former interpretation, which I think preferable, would refer to the doctrine of the Unity of the Supreme and Individual soul, since what we know when we know ourselves truly is the Brahma. Compare Vivekachûḍamāṇi, a Vedântic work ascribed to S'ankarâchârya and recently published at Calcutta. Stanza 284: श्रुत्या युक्त्या स्नानुभूत्या ज्ञात्वा सार्वज्ञ्यमात्मनः । क्वचिदाभासतः प्राप्तस्वाध्यासापन्नं कुरु ॥ Compare too स देवदत्तीय (? orig. तौऽमि) मितीह वैकृता विरुद्धधर्मोऽमपास्य कथ्यते ॥ यथा तथा तत्तमसीति वाक्ये विरुद्धधर्मानुभयत्र हिता । संज्ञस्य चिन्मात्रतया सदात्मनोरखण्डभावः परिचीयते कुधेः ॥ एवं महावाक्यशतेन कथ्यते ब्रह्मात्मनोरैक्यमखण्डभावः ॥ स्नानुभूति, स्नानुभव, आत्मानुभव &c. are common expressions in the Vedântic philosophy. ब्रह्म is often called तेजस्. See S'ârîraka Bhâshya p. 327, 792 &c. The Vairâgyas'ataka (where, according to some copies, this Stanza also occurs) and some copies of the Nîtis'ataka read मानाय for साराय. See as to that the note, Vairâgyas'ataka St. I. Bohlen says "Pro. साराय in Cod. B. male मानाय scriptum est." But according to the explanation given in the notes to the Vairâgyas'ataka the 'male' may be demurred to.—*Anushub.*

St. II.—The commentator relates the following anecdote on this Stanza. Once upon a time, king Vikrama happened to come into possession of a certain fruit which rendered immortal any one who ate it. Vikrama gave it to a Brahmin, the Brahmin

to "king Bharṭṛihari, the protector of many people." Bharṭṛihari gave it to his wife, she to her paramour; and he in his turn to a sweetheart of his, in whose hands Bharṭṛihari saw the fruit. That was the occurrence which inspired this Stanza. The other commentator Rāmarshi makes no mention of Vikrama in this connexion, but represents a Brahmin as giving the fruit to Bharṭṛihari, he to his wife, and so forth. मयि विरक्ता is noticeable; it is equivalent to मद्दिष्यकविरागवती being an instance of the वैशयिकसप्तमी (Siddh. Kaum. Tārān. Ed. I. 307). अस्मत्कृते परितुष्यति is not quite clear. The commentator says मदर्थेयि काचन स्त्री मया सह सङ्गो भवितव्य इति मनसि संतुष्टिं मानयिष्यति. Rāmarshi (V. S. 105) says अस्मत्कृतेपि अस्मदर्थेयि परितुष्यति समानन्दति अस्मास्वेव अनुरक्ता अस्मानेव अभिलषतीत्यर्थः. But these explanations are hardly satisfactory. As it stands, it perhaps may be taken to mean "is delighted with all I do." But the reading of X. is very much better. The hiatus at च इमाम् is worthy of note. Grammatically not incorrect, (see Siddh. Kaum. II. 22) it is disapproved of by writers on Rhetoric. See Kāvya-dars'a (Bibl. Ind. Ed.) p. 430 and Kāvya Prakāś'a 155.—*Vasantatilakā*.

St. III.—The commentator explains दुर्विदग्ध by गर्विट् arrogant. Rightly; compare Kādambari p. 157. (Tārānāth's Ed.); also Prasannarāghava Nāṭaka p. 16 (Calc. Ed. 1872) where Rāvaṇa calls the Bard who says he does not know him कतिपयग्रामाटिकापयैटनदुर्विदग्ध. Rāmarshi explains it by दुश्चतुरः अर्धेनलित इत्यर्थः which is also admissible,—'imperfectly (lit. badly) clever, or educated.' Rāmarshi's other explanation is ज्ञानलघ्वेनापि दरिद्रः which is not clear, and for which authority is required. Comp. "Little learning is a dangerous thing." It may be mentioned that the Stanza as spoken in conversation contains the तम् which our text has omitted.—*Āryā*.

St. IV.—दंष्ट्रकुर.—अकुर can scarcely be equivalent to "un-

+ British deep or taste not to

Pierian spring

developed" here as in *Chandakaus'ika* p. 89 (Calo. Ed.) or in *Uttararāmacharita* p. 62. It probably means "sharp" as in दर्भाङ्गुरेण चरणः क्षत इत्यकाण्डे in the *S'akuntala*. Rāmarshi renders it by भय. भन्तर would be an easier reading, but भङ्गुर occurs also in *Prasannarāghava* p. 21 and the passage quoted in *Das'arūpāvaloka* p. 121. (Hall's Ed.) also in *Mahānātaka* p. 92 and again p. 100. Comp. दीपाङ्गुर in *Vairāgyas'ataka* Stanza 68. On शिरसि पुण्यवत्, see infra note to St. 63. प्रतिनिविष्ट = perverse, head-strong in a contrary opinion. Comp. निविशवे in *Vairāgyas'ataka* Misc. St. 19. —*Prithvi*.

St. V.—पीडयन् = compressing, wringing. For सिकतावैल compare Patanjali's *Mahābhāṣya* I., 1, 2 p. 38. (Banāras Ed.) where it is said एका च सिकता वैलदानिसमर्थी तत्समुदायश्च खारीशतमप्यसमर्थम्. On शशविषाण the following Stanza may be quoted एष बन्ध्यासुतो याति खपुष्पकृत-शेखरः । मृगनृणांमसि स्नातः शशशृङ्गचतुर्धरः which brings together the expressions most in use to signify things which do not exist. For the idea of this Stanza somewhat differently expressed. Comp. *Bhāminivilāsa* I., 93, 96.—*Prithvi*.

St. VI.—व्याल. The commentator takes this to mean serpent, which may find some justification in St. 91. Elephant, however, is a preferable rendering see St. 91 and St. 17. समुज्जृम्भते. The commentators render this by बाञ्छति. I am not aware of any other use of the word in this sense. Does it mean 'set to work' referring to the yawn which precedes a recommencement of work after exhaustion? उज्जृम्भित is given as meaning चेष्टा in the *Medinī Kosh*. A friend suggests that it may be from one meaning of जृम् viz. to spread, and that this may mean spreading out of energy, i. e., work. But I am not sure of either meaning. And this latter meaning itself seems to be got by a figure from the sense of "yawning" which alone is given at *Siddh. Kaum.* II. 57.—*S'ardūlavikrīḍita*.

St. VII.—एकान्तगुण. The commentary is somewhat obscure. It says एकान्तगुणरहस्यं तदेव मौनम्.—एकान्त means certain, invariable. Comp. Raghuvans'a II. 57. For the use of गुण comp. Māgha XVI., 42. On गुण Rāmarshi adds मौनिनो निरपरीक्षितात् which is not quite correct.—*Ākhyānukī.*

St. VIII.—I am inclined to take यदा किं° as equal to यदा अकिं° to mark distinctly the contrast with the third line. The commentary says किंचिज्ज्ञोहमपि किंचिज्ज्ञानामीति द्विष इव करीव मदान्धः समभवम्. But किंचिज्ज्ञ refers, I think, not to the speaker's estimate of himself at the time of his 'blindness,' but to the fact as he sees it after his 'intoxication' has left him. The commentary does, I think, some violence to the original. The double meaning of मद will be noted. The last line is much condensed and requires words to be supplied.—*S'ikharinī.*

St. IX.—This Stanza occurs also in the S'āntis'ataka see Kāvya-sangraha p. 307. शङ्कते = has any fear, or misgiving (i. e. that he is doing anything mean) अस्मदीयेयमिति मन्यते says Rāmarshi. This does not seem to be correct. On the reading विशङ्कते, Rāmarshi says, न विश्वसिति एतद्गोप्यतीति मन्यते इत्यर्थः, परिग्रहः = that which is accepted or possessed.—*Hārini.* *[The Ganges falls /*

to the head from heaven

St. X.—अथवा is equivalent to "no wonder." In this sense the expression is a common one. Comp. Mālatī-Mādhava p. 115. (Bombay Sans. Classics) Kāvyaḍars'a II., St. 121, and the gloss on it, or Uttararāmacharita p. 142. The idea of this Stanza apparently shocks the commentator's orthodoxy and he says अयं गङ्गादृष्टान्तो युक्तो नैव तथापि एकदेशो पतनार्थमुक्तः.* But Gangā is described as having become arrogant in the Rāmāyaṇa (Bālakāṇḍa XLIII. 6. Bomb. Ed.) विशाम्यहं हि पातालं स्रोतसा गृष्टा शंकरम् । तस्यावलेपनं ज्ञात्वा कुङ्करतु भगवान्हरः ॥ &c. The commentator's explanation of the third

* This sentence is found only in some copies of the commentary.

difficultly lies in assuming कृतं विरः as subject of पतति

line is not quite satisfactory. Having come down to जलधिम् he proceeds एवं जलमधीः पदं स्थानं प्राप्तम् ॥ सा इयं गङ्गा स्तोकं क्षुद्रं पदं शतमुखैः सागरं प्राप्ता ॥ अभः should be construed with उगता. "Thus the Ganges has come down to a low position." The *double entendre* on अभः and विनिपात is to be noted. How Bhagiratha got the Ganges to S'iva's head, thence to the Himâlaya, thence to the earth, and thence to the nether world, and how her waters there sanctified the offspring of Sagara, is well known. For the whole story see Râmâyana *loc cit.* According to that work (St. 75.) the Ganges गगनाच्छंकरशिरस्ततो धरणिमागता ॥ शतमुख applies literally to the fall of the river, and to that of the man who is lost to all sense of right and wrong it applies in the sense of a variety of ways.—*S'ikharinî.*

St. XI.—शास्त्रविहितम् seems to mean sure of effect as if ordained by the S'âstras. Compare the somewhat parallel English expressions "without book" (*i. e.* without authority) and "in print" (Two Gentlemen of Verona) and "Gospel truth."—*S'ârdâlavikrîdita.*

St. XII.—It is not easy to say whether साहित्यसंगीतकला stands for two or three things. In one copy of the commentary it is explained to be साहित्यस्य संगीतस्य कला. And though साहित्य (literature, composition) may, perhaps, be called a kalâ, it does not appear *eo nomine*, nor apparently even by implication, in the list of kalâs given in the gloss on the Kâvyâdars'a (p. 433). We may, perhaps, take the compound as equal to three things, or साहित्य and संगीतकला. जीवमान is noteworthy. I am indebted for the explanation of it to Mr. Râjârâm S'âstrî Bodas of Elphinstone College. It means "accustomed to live." See Pânini III., 2, 129.—*Upajâti.*

St. XIII.—मर्त्यलोकै must be construed with चरन्ति and भुवि with भारभूताः. The commentary is not quite explicit.—*Upajâti.*

St. XIV.—भ्रान्तम्. Comp. गतम् in Mâgha I. 2. or Raghuvans'a II. 18.—*Anushrub.*

St. XV.—उपस्कृत = refined, polished, explained by the commentator as व्याकरणाभिधानादिभिः शास्त्रैरुपस्कृताः शिक्षिताः which gives the substantial meaning. See Pâṇini VI. 1, 137-9. Râmarshi has उपस्कृता भर्तृकृता ये शब्दाः—प्रदेय the commentator explains by दत्त which may be justified by Pâṇini III., 3, 113. Compare the similar use of the kṛitya affix in the following Stanza of the Prasannarâghava Nâṭaka Act IV. p. 79. It is spoken of Paras'urâma:

वेधं क्रौञ्चमहर्षिरस्य शिखरं देयं धरित्रीतलं

प्रत्यग्रक्षितिखण्डदण्डनविधिक्रीडाविधियोग्मुभिः ।

जेयस्तारकसूदनो युधि करक्रीडाकुठारस्य च

च्छेद्यं यस्य बभूव देहयपतेरुहामदोःकाननम् ॥

Râmarashi has दातुं योग्या भागमा वेदाः—तत्, = the fact of living ; तस्य must be supplied to answer to यस्य. ईश्वरा = जगन्मान्या Râmarshi. —*S'ârdûlavikrîḍita.*

St. XVI.—शं पुष्पाति. For the root पुष् in this sense. Comp. S'âkuntala *passim*, Vairâgyas'ataka St. 34, and many other places कल्पान्त Râmarshi renders by जन्मान्तर. But as a compound it is given by Amara as a synonym of मलय. It may also be rendered literally by "end of a kalpa," a familiar period of time in the Purâṇas. The meaning on both of these last interpretations is the same,—आसप्त-जन्मसहस्रमितान् says Râmarshi. Comp. विद्या कुलजवधूरिव जहति नो जन्म-जन्मापि ॥ and Kumâra I. 30. मान = Pride, high sense of one's own greatness. गोचरम् = दृष्टिषयम् says Râmarshi "within the scope" generally, however, is its usual meaning now.—*S'ârdûlavikrîḍita.*

St. XVII.—The commentator construes लघु with तृण saying दीर्घतृणैस्तु मार्गरोधो भवति । लघुतृणैर्न भवति तनुच्छम् ॥ If so, would not the poet have said लघुतृणमिव &c. Râmarshi's interpretation is not like the above. Râmarshi understands दे राजन् with this Stanza. परमार्थे he renders by भगवत्तत्त्वं संसारयाथात्म्यं वा.—*Mâlinî.*

St. XVIII.—For the second line compare Panchatantra (Bomb. Sans. Classics) I. p. 2 and Bhâminvilâsa I., 12. The idea is very common in our poetry.—*Vasantatilakâ.*

St. XIX.—*S'ârdûlavikrîdita.*

St. XX.—नाम is an idiomatic equivalent to "indeed," and is in very common use. Compare Bhavabhûti's well known words ये नाम केचिदिह नः &c., or the equally well-known न नाम शरासनम् of the Vikramorvashî, and various other places प्रच्छन्नगुप्तम्=प्रच्छन्नं यथा स्यात्तथा गुप्तम्. Râmarshi has प्रच्छन्नं च तद्गुप्तं च. It means carefully protected. On गुरुणा गुरुः, the commentator has the following क्षुद्रगुरवः सर्वविद्यासंपूर्णप्राज्ञं प्रष्टुमायान्ति स प्राज्ञो गुरुणामपि गुरुः ॥ अथ च गृणाति हितमुपदिशति इति गुरुरिति गुरुपदव्याख्यानमतो हितकर्त्रा विद्येव. This is too far-fetched, and not free from difficulties. गुरुणा गुरुः is simply greatest of the great. गुरु is feminine (Pânini IV., 1, 44). For the genitive see Pânini II., 3, 41. राजसु is understood by the commentator as a Locative, which is probably right. But it is somewhat difficult to account for it, having regard to Pânini II., 3, 67. To suit this rule राजसुगृजिता might be taken as a compound सु going with गृजिता.—*S'ârdûlavikrîdita.*

St. XXI.—The commentator says देहिनां प्रणिनां यदि क्षान्तिः क्षमं वर्तते तदा सान्त्वनवचनेन किं प्रयोजनम् तथा च क्रोधोस्ति तर्हि अरिभिः शत्रुभिः किम् ॥ ज्ञातिक्षेदनत्वेन किम् । दायादाः सहजारय इति वर्तते ॥ ज्ञातयो यदा निन्दादिपक्षं वदन्ति तेनैव दाहो भवति भग्नेः किं प्रयोजनम् ॥ ....यदि व्रीडा लज्जा असत्कर्मसु वर्तते तदा तदेव भूषणमितरभूषणैः किम् ॥ Compare Stanza 55 below. The meaning of the questions is—What more of good or evil (as the case may be) can accrue from the one than from the other ? This Stanza also occurs at Kâvyasangraha p. 2.—*S'ârdûlavikrîdita.*

St. XXII.—कला is art, in both senses of the word. "On them rests the world." i. e. Without these qualities, society would be in disorder. Râmarshi renders लोके स्थितिः by जीवनमयार्दा.—*S'ârdûlavikrîdita.*

St. XXIII.—सिञ्चति सत्यम् is a curious phrase. For कथय compare the similar use of 'say' in English Poetry and see Bhâmini-vilâsa I., 119. Râmarshi supplies हे सखे.—*Vasantatilakâ*.

St. XXIV.—जयन्ति. See Kâvya-Prakâs'a p. 1 (Calc. Ed. by Mahes'achandra Nyâyaratna) जयत्यर्थेन नमस्कार आक्षिप्यते Râmarshi renders it by उत्कर्षेण वर्तन्ते रससिद्ध = perfect in the rasas or sentiments, masters of style, capable of ruling the passions and feelings of men. Râmarshi renders सिद्ध by ख्यात.—*Anushûb*.

St. XXV.—One copy of the commentary renders विष्टहारिणि by स्वर्गवासिनि another by स्वर्गसंतोषकारिणि. But विष्ट is not a synonym of स्वर्ग but of जगत् (Amara II., 6) त्रिविष्ट is स्वर्ग (Amara I., 6.) Again it is not shown how हरिन् means निवासिन्. संतोषकारिन् is more correct. The compound means attractive to the worlds, that is to say, joy of the worlds.—*S'ardûlavikrîdita*.

St. XXVI.—शक्य is equivalent to यथाशक्ति. Grammatically it is to be explained probably by the Vârtika प्रकृत्यादिभ्य उपसंख्यानम् see Siddh. Kaum. I., 270. अनुपहतविधिः = न त्यक्ते विधिमर्थीदा एवंभूतः (commentary). The last line may be thus rendered. This is the path to happiness which is common to all the S'âstras and which violates no rules or ordinances. For नृष्णालोतः comp. Vairâgya-s'ataka 45.—*S'ragdharâ*.

St. XXVII.—See Mudrârâkshasa Act III., p. 79. But see too Das'arûpâvaloka (Hall's Ed.) p. 62.—*Vasantatilakâ*.

St. XXVIII.—विपशुब्धैः स्थेयम् = retaining dignity in misfortune स्वगौरवं न त्यजति says the commentator. Comp. Mâgha IX., 5. उद्दिष्ट is here used in the sense of उपदिष्ट dictated. Comp. Mâlâtî-Mâdhava p. 183. असिधारान्न.—Here the commentator renders this by नैष्टिकन्न. Under Stanza 64 where it occurs again he has असिधारान्नकठिनम् which is more close, although for कठिनम्, तीव्र ought to be substituted, as this latter epithet indicates the similarity and is

applied frequently to व्रत, see for instance Kâdambari (Târân. Ed. p. 340). In the Departmental Second and Third Books the compound is explained in a slightly different way (see the Glossaries to those books *ad finem*). And though the former explanation seems to be closer, the authority of Mallinâtha may be cited for the latter. See under Raghuvans'a XIII., 67 where he says इदं चासिभाराचक्रमणनुत्पत्त्यादासिभारव्रतमित्युक्तम्. Râmarshi here says असिभारा खड्गभारा तद्वदुःशयम् and under St. 64 he has असिभारायां खड्गभारायां व्रतं दुष्करमित्यर्थः. For various meanings of व्रत see Muir's Texts Vol. V., 18, 19 and Müller's Translation of the R̥igveda I., 225, 231-2.—*S'ikharinî*.

St. XXIX.—घास after कवल means swallowing. The reading दलन for कवल has a parallel in S'ringâras'ataka St. 59 (Kâvyasangraha). मानमहताम् = great in self-respect or dignity compare मानिन्.—*S'ârdûlavikrîḍita*.

St. XXX.—सत्त = greatness. Comp. अगाधसत्त. Raghuvans'a VI., 21 and commentary of Mallinâtha on it. Râmarshi renders it by चिन्त. It means पराक्रम. See Vaijayantî noted at Vâsavadattâ p. 37. For the idea of the Stanza comp. Bhâminîvilâsa I., 49.—*S'ârdûlavikrîḍita*.

St. XXXI.—चरणान्वपान. Râmarshi renders this by पादप्रसारं करोति. The other commentator has चरणानां पतनम्. It seems rather to mean falling at [another's] feet. पिण्डद = giver of food. Comp. Pançhatantra I., 76 and Viracharita p. 81, (Calc. Ed.) where Mâlyavân is called पिण्डोपजीवी of Râvaṇa. पुंगव comp. the synonyms वृषभ, ऋषभ, similarly used.—*Vasantatilakâ*.

St. XXXII.—परिवर्तिनि, revolving, rotating. The allusion is to the ever-recurring birth and death in this world. पुनरपि जननं पुनरपि मरणं पुनरपि जननीजडरे शयनम् are familiar verses to the same effect. (They are ascribed to S'ankarâchârya. See Kâvyasangraha 35).—को वा. The particle वा is idiomatically used in this way in questions

to add force to them, and may be rendered by 'indeed.' Comp Prasannarâghava p. 77 or Bhâminîvilâsa I., 98 or Vairâgyas'ataka St. 60. It is not, I think, the disjunctive वा here. It may be noted that the word इव is also somewhat similarly used as in क इव बहुमानः in Vairâgyas'ataka St. 25 or in Kirâta I., 31 and it is further worthy of note that वा is विकल्पे or उपमायाम्. See the quotation in Mallinâtha's commentary on Mâgha XVIII., 1 and Siddh. Kaum. I., 55. In English too, the following expressions may be compared. 'No *such* thing.' 'By what *manner* of means did he &c." On the other hand, may not the word have some connexion with the वा or वाव of the Upanishads? वाव stands before consonants and वा generally before vowels; this might perhaps lead one to suppose that वा is there a substitute by Sandhi for वै (see for instance S'âriraka Bhâshya p. 54 and gloss on it). But a passage in the Kaushîtaki Upanishad militates against this view. See p. 19. (Bibl. Ind. Ed.). See also the passage from the S'atapatha Brâhmana quoted at 2 Muir's Texts 353 (New Ed.). Since writing the above, I have found that Dr. Kielhorn has explained the word differently and as a disjunctive. See Panchatantra I., p. 7. notes (Bomb. Classics). — *Anushrub.*

St. XXXIII.—After मूर्ध्नि सर्वस्य लोकस्य a word like तिष्ठेन् or वर्तेत should be supplied and then the construction becomes easy. For द्वयीवृत्तिः the reading of some of the copies compare Vîra-charita 81 (Trithen's Ed.). The idea of placing flowers and garlands on heads is very common in Sanskrit Literature. Instances need scarcely be quoted. We, however, could scarcely speak of such a thing in our days except in speaking of ladies.—*Anushrub.*

St. XXXIV.—वैराघवे. Denominative = वैरं करोति see Pāṇini III., 1, 87. For Rāhu's animosity towards the Sun and Moon, and

its cause see Matsya Purāṇa chap. II., 5, 13 and 16. भ्रातः which is the reading adopted has a parallal in Vairāgyas'ataka, St. 35, where also however there is a variant but not for this word alone. भ्रान्तः the commentator understands to mean insensate. He says शीर्षवशेषीकृतः भती भ्रान्तः. The meaning will then be that Bāhu, *although* insensate, attacks only the Sun and Moon. On this construction however, an अपि or some word of like import would seem to be necessary. भ्रान्तः might also mean having revolved. But neither of these meanings is quite satisfactory. शीर्ष्णी मस्तकेन अवशेषीकृतः अनवशेषः अवशेषः कृत इत्यवशेषीकृतः. This is Rāmarshi's analysis of the last compound. But it does not seem to be correct. शीर्षविशेष must first be taken as a Bahuvrīhi and then the कृत should be joined on with the चि affix. विशेषविक्रम is somewhat remarkable. Rāmarshi explains it as विशेषे उत्कृष्टे विक्रमः where विशेष does still require explanation. It may be the ordinary Marāṭhi construction meaning 'unusual valour.' I am not aware of any parallel instance for this. But शेष an exactly similar word is used both at the end and beginning of compounds. See Kumāra. I. 35 for a construction of that word parallel to the present. The commentator understands the point of the Stanza to be that an enemy should be destroyed root and branch and not only partially. But on a review of the words used here and also of the neighbouring Stanzas, the point seems to be that expressed in the last line of Stanza 30.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XXXV.—कणककक. Compare Matsya Purāṇa CCLIX. 7 and Prasannarāghava p. 25 where it occurs in the form कणक-कक-मथ्येष्टम्. This form occurs in some places but is not very common. The following may be seen among other instances. Bhāminīvilāsa I., 69, 12. Prasannarāghava p. 117. (पारेतरङ्गिणि) and p. 143. (मथ्येष्टमुद्रम्). Mālatī-Mādhava p. 177. It is an Avyayibhāva-compound with the Genitive case, and allowed only

with पारे and मध्ये. See Pāṇini II., 4, 18. कौड the commentator takes to mean बराह. But how does the ययोषि make the कमठपीत कौडोर्ध्वनि. ? कौड here means भुजान्तर (Amara II., 77. Manushya-varga) or उत्सङ्ग (Kosha cited in Vāsavadattā, Hall's Ed. p. 34). The meaning substantially is one corner of the ocean's expanse. Rāmarshi correctly renders it मध्यभागेकदेशे. For the story see Matsya Purāṇa chap. CCXLIX. 26-27, or Rāmāyaṇa (Bomb. Ed.) XLV. 29 *et seq.* After describing the churning, the Rāmāyaṇa proceeds,—प्रतिवेशाथ पातालं मन्थानः पर्वतोत्तमः and then after setting out the prayer to Viṣṇu it says इति श्रुत्वा दृषीकेशः कामरूपमास्थितः ॥ पर्वतं पृष्ठतः कृत्वा शिश्ये तत्रोदबौ हरिः ॥ The point of the Stanza is that each of the great personages mentioned does some remarkable act, and yet each later one outdoes each preceding one. अहहेत्यद्भुते खेदे (Amara Nānārtha *ad finem*). Here it is अद्भुते. Comp. Kāvyaḍars'a commentary p. 184. पृथिवी स्थिरा &c. which is in the Mahānātaka p. 9.—*Hārini*

St. XXXVI.—Both बहल and बहल make good sense. For दहनोद्धार comp. Virācharita. (Trith. Ed.) 37. तुषाराद्रेः सूनुः = Maināka, son of the Himālaya, Kumārasambhava I. 20. The following from the Rāmāyaṇa explains the allusion here :—

प्रभुवाच हनूमन्तं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् । पक्षवन्तः पुरा शैला बभूवुः शीघ्रगामिनः ॥ ४० ॥ व्रजन्ति स्म दिशः सर्वा गरुडानिजरंहसः । ततस्तेषु प्रयातेषु देवसङ्घाः सहस्रशः ॥ ४१ ॥ भूतानि च भयं जग्मुस्तेषां पतनशङ्कया । ततः क्रुद्धः सहस्राक्षः पर्वतानां सहस्रशः ॥ ४२ ॥ पक्षाक्षिच्छेद वज्रेण तत्र तत्र शतक्रतुः । स मामुपागतः क्रुद्धो वज्रमुद्यम्य देवराट् ॥ ४३ ॥ ततोहं सहसा क्षिप्तः पवनेन महात्मना । अस्मिन्कृष्णतये च विक्षिप्तो वानरर्षभ ॥ ४४ ॥ गुप्तपक्षः समर्थश्च तव पित्राभिरक्षितः । तदा गिरीणां सर्वेषां छिद्यमानान्महात्मना ॥ ४५ ॥ पक्षान्दृष्ट्वा महेन्द्रेण प्रविष्टोहं महार्णवम् । सोहमिन्द्रभयात्तात प्रविष्टो वरुणालयम् ॥ ४६ ॥

The employment of the word उचित is noteworthy here. In the construction of वरम्—न च or न पुनः such a word is not usual, its signification being implied in the construction itself. For अहह

see the note to the last Stanza. Here it is used in its second sense.—*S'ikharinī*.

St. XXXVII.—यत्-तत् = since or seeing that—then. इन and अवि both are names of the Sun. III. Amarakosh, Nānārtha. विकृति in nearly the same sense as निकृति which itself occurs as a variant here in some copies. It means something that is wrong, offence, injury. For विकृति comp. Uttarakāmacharita 134 तदपि खलु मे स व्याहारस्तुरङ्गमरक्षिणां ॥ विकृतिमद्विलक्षणाक्षेपप्रचण्डतयाकरोत । For निकृति compare Kirāta I., 43 or III., 44. There is a double meaning in पाद, foot or ray. For the construction सहते standing for सहेत comp. Viracharita pp. 75-24. Compare for the idea Uttarakāmacharita p. 148. मयूखैरश्रान्तं तपति यदि देवो दिनकरः ॥ किमाग्नेयप्राया निकृन् इव तेजासि वमति. —*Āryā*.

St. XXXVIII.—About the meaning of कपोलभित्ति see Mallinātha's commentary on Raghu. V., 43. For प्रकृति comp. Stanza 52. The idea of the last line finds frequent expression in Sanskrit Literature ; तेजसा सह जातानां वयः कुत्रोपयुज्यते or Kālidāsa's तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते, or Bhavabhūti's गुणाः पूजास्थानं गुणेषु न च लिङ्गं न च वयः are other well-known instances.—*Āryā*.

St. XXXIX.—गच्छनाम् which has been stated to be the reading of most of the copies consulted is difficult of explanation grammatically, गम् by itself not being given in the grammars or used in the literature as an Ātmanepadi root. अभिजन the commentator renders by स्वजन, but as all the other things enumerated are qualities residing in an individual, that meaning, even if allowable elsewhere, is not admissible here. Here it means nobility of birth as in *S'ākuntala* अभिजनवती भर्तुः श्राप्ये स्थिता गृहिणीपदे and many places besides. वैरिणि = अनुपकारिणि says Rāmarshi. The positive meaning, however, is not bad.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XL.—अप्रतिहत = unrepulsed—a head which is at home in every subject. अयोध्मन् Compare Viracharita p. 95 (शौर्योध्मन्) and

Panchatantra II., 17 (Bomb. Classics) where विचित्र उष्मा (= the warmth of wealth,) स एव पुरुषः अर्थोष्मणा विरहितः क्षणेन अन्यः भवति इति एतन् विचित्रम्—*Vasantatilakā*.

St. XLI.—*Upajāti*.

St. XLII.—सङ्ग the commentator explains by स्त्रीसङ्गो वा दुष्टसङ्गो वा. But I think the meaning is more general. It is विषयसङ्ग, attachment to worldly objects. See Bhagavadgītā *passim*. खलोपासन is explained by Rāmarshi as दुर्जनसहचारः which is the literal meaning. It may also mean being devoted to; संगीतोपासन occurs in Mṛichchhakatika p. 6 (Calc. Ed.). One copy of the commentary gives as synonymes of it सेवा and संगति. The former is ambiguous. अन्य injustice, unfairness. त्याग giving away, liberality. —*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XLIII.—Here again the language is much condensed; विचर्य must be supplied from the first line in the second, and तस्य must be taken to answer to यो and to mean 'his.'—*Āryā*.

St. XLIV.—One copy of the commentary has एते गलितविभवा अपि आर्थेषु शोभन्ते on the last line. But this is not correct, आर्थेषु गलितविभवा जनाः being co-ordinate with the other classes of persons and things enumerated. जनाः like मणिः and the rest is a subject of the verb शोभन्ते. दलितो and श्यान would seem to be better readings than those we have kept from C, as fitting in better with the idea of तनिम्ना. निहन is explained by Rāmarshi in the sense of दलित *viz.* क्षत. And see Kirāta IV., 6. Why, when "मदक्षीण" the elephant 'शोभते' may be seen from Raghuvans'a IV., 23 and V., 47. About rivers the commentator assigns the reason that they were पूर्वं महापूरेण विख्याताः. About the moon see Raghuvan'sa V., 16 and XIV., 80 which latter passage gives, however, a slightly different account from that of the former. And comp. Mṛichchhakatika p. 19 (Calc. Ed.).—*S'ikharinī*.

St. XLV.—प्रसूति = तुष according to the commentary. But no authority is given. It means handful according to Amara II., Manushyavarga 85 and Rāmarshi has स्वहस्ताञ्जलि. For the Dative see Pāṇini I., 4, 56. For अनैकान्त्य see note on Stanza 7 Supra. On the last two lines the commentary runs as follows : अतः धनिनामनै-कान्त्यादेरस्थितेरभावात् अवस्था अर्थेषु प्रयोजनेषु गुरुलघुनया वस्तूनि प्रथयति संकोचयति च । यदा कालेन अवस्थाया गुरुत्वं भवति तदा गुरुत्वमेव च्छति यदा लघुत्वमेवाङ्गीकरोति तदा कालपरत्वेनावस्थोभेदा भवति. This is not quite clear. Rāmarshi has the following अनक्ष एनस्मात्कारणात् अनुमीयते अनैकान्त्यात् न एकान्तस्य भावः अनैकान्त्यं तस्मात् अनेकप्रकारात् गुरुलघुनया गुरुधासी लघुश्च गुरुलघुस्तस्य भावस्तत्ता तथा बह्वलक्षेन धनिना धनवतामर्थेषु पदार्थेषु अवस्था निष्ठा वस्तूनि पदार्थान्प्रथयति पृथक्करोति चान्यत् संकोचयति स्वल्पयति एतेन यस्य यादृक् विभक्तः तस्य वस्तुषु तादृश्येवा-नास्त्यर्थः. But this too does not appear more satisfactory. I would translate the lines thus : “ And from the greatness and smallness [attached] to things in consequence of this mutability, [it is to be inferred that] it is the condition of men of wealth that makes things big or small.” The meaning is, that since in different states of life the same things are regarded as great or small, therefore it must be concluded that it is the state of life which causes the things so to appear. कलपति = considers. Comp. Kādambarī p. 7.—*S'ikharinī*.

St. XLVI.—नैन is an unusual correlative of यदि.—*Vasantatilakā*.

St. XLVII.—*Vasantatilakā*.

St. XLVIII.—आज्ञा is here equivalent to power to command. Rāmarshi says येनोक्तं स सर्वः सर्वैर्विधीयते. Comp. St. 103 below गुण = good things, benefits. Compare Stanza 7. ब्राह्मणानामित्युपलक्षणं सर्वलोकानां पालनमित्यर्थः Rāmarshi.—*S'alini*.

St. XLIX.—भालपट्ट Comp. Gangālaharī Stanza 42. The expression is extremely common in the vernaculars also. विचित्रस्तु-वृत्तिम्. Comp. S'ākuntala कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने. कृण = miserable, humiliated. Comp. Meghadūta Stanza 4. The last line means

"A jar, you see, takes in an equal quantity of water from a well and from the ocean."—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. L.—गोचर = Within the reach of the eye, hence known. चातकाधारोसीति—°धार इति would perhaps be a better reading ; it means 'as the support of the chātaka.' To construe the line as चातका-धार इति केषां गोचरो नास्ति, though it will liken the text to the reading of T., will involve a व्यग्रहितान्वय.—*Anuṣṭub*.

St. LI.—एतादृशाः = समानाः (commentary.) It seems from this that the commentator had before him the reading एकादृशाः "all are not alike." The reading एतादृशाः may perhaps be interpreted to mean such as deserve to be addressed the दीर्घ वचः which the chātaka must be supposed to be uttering when this is spoken. But this is rather far-fetched.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. LII.—धने स्पृहा another instance of the वैषयिकसप्तमी.—*Drutavilambita*.

St. LIII.—This is attributed to Chāṇakya Kāvyaśaṅgraha p. 293.—*Anuṣṭub*.

St. LIV.—व्रतरुचौ = in one who likes rigid vows. व्रत Rāmarshi renders by सदाचार. विमतिता = foolishness, want of sense भङ्गितः = निन्दितः says the commentary, कञ्जङ्गितः says Rāmarshi. It means primarily, marked, stamped and hence branded, which seems to be the sense here. The construction is this प्रीतिमति यो गुणः स जात्यमिति गण्यते &c. and then having gone through so many good qualities the Stanza winds up with को नाम स गुणिनां गुणो भवत्यो दुर्जनैर्नाङ्कितः—नमिति निश्चये संबोधने वा says Rāmarshi. He adds दुर्जनैरिति प्रतिक्रियं संबध्यते.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. LV.—Comp. St. XXI., and see note there तपसा = महोपवास-दिननेन. Rāmarshi. The Stanza occurs at Kāvyaśaṅgraha. p. 3.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. LVI.—दुर्गत = unfortunate, distressed. शल्य = this is a very common use of the word. Comp. for one instance Raghu. IX., 75

and compare the English phrase "thorn in the side." भनक्षर = न भक्षरं शास्त्रं यस्मिन्स्तत्तथा says Rāmarshi. It means, I think, "that which cannot speak i. e. speak well." Comp. 'unlettered' 'illiterate' in English. About the नृपाङ्गणगतः खलः Rāmarshi has this तथा गतश्चेत्तर्हि सर्वप्राणिनां मूलान्यापि निकृन्तति तस्य महापापरूपत्वात्. This Stanza occurs at p. 7 of the Kāvyaśaṅgraha.—*Prithvī*.

St. LVII.—नामोति संभावनायाम् says Rāmarshi.

St. LVIII.—Here is another instance of Bhartṛihari's condensed style, 'one is dumb through taciturnity (i. e. one who talks little is called dumb); clever at speech, a flatterer or a garrulous fellow (i. e. one is so called if clever in speaking). अग्रगन्तः = modest, timid comp. Bhaṭṭi. II., 15. For the form चाटुल see Siddh. Kaum. I., 180. For the Genitive of योगिनाम् see Siddh. Kaum. I., 305. वातकी which is one variant for चाटुलो is explained by Rāmarshi to mean वातरोगी. अभिजातः the same commentator renders by कुलीनो दक्षो वा. The former is the true meaning. No authority is given for the latter.—*Mandākrāntā*.

St. LIX.—खल. The commentator explains this as meaning खलत्वं, but the usual meaning will suit here. Wicked persons, boon companions, are meant. Rāmarshi, I find, agrees with this interpretation. प्राग्जात &c = "whose indulgence in his wicked conduct commenced before is now developed." Rāmarshi says प्राग्जाता पूर्वमनुभूता विस्मृता विस्मरं प्रापिता निजा भास्मीया अभिमा निकृष्टा कर्मवृत्तिः कर्मणा जीविका येन स तथा but goes no further. This however is not quite clear and on more than one point requires justification.—*Vasantatilakā*.

St. LX.—पूर्वार्धे &c. = distinguished by (i. e. as belonging to) the first half and the second half. See Siddh. Kaum. I., 273.—*Upajāti*.

St. LXI.—संतोष. The commentator says सञ्जना यदृच्छया लाभेन संतुष्टाः.—which is no doubt the meaning. But it is noteworthy that संतोष is co-ordinated with तृण and जल.—*Āryā*

St. LXII.—खलेषु संसर्गमुक्तिः is an instance of the so-called एकदेशी भन्वय like देवदत्तस्य गुहकुलम्. खलेषु यः संसर्गस्तस्मान्मुक्तिः. This Stanza occurs also in the Kāvyaśaṅgraha p. 4 and in the Mahānāṭaka p. 38 (Calc. Ed. 1870).—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. LXIII.—वाक्पटुता = पक्षपातराहित्येन वादित्वम् says Rāmarshi but it simply means cleverness in speaking. Rāmarshi's idea is not necessarily involved in the word.—*Drutavilambita*.

St. LXIV.—संभ्रमविधिः = भादरविधिः according to the commentary. Bohlen I observe, quotes the authority of the Vis'vakosha for this; संभ्रमः साधसेवि स्यात्संवेगादरयोरपि. The usual meaning of hurry may also do. It would mean the flutter of preparation to do due honour. See Amara I. Nāṭyavarga 34 and commentary (दर्शदिना कर्मसु त्वरणम्) and compare Vikramorvaśi संभ्रमादरगर्भम्. विधि means simply doing, performing. Comp. Gaṅgālaharī St. 38 among many other instances. उाकृति, in the reading adopted in the text, must mean favours received. अनुत्सेक freedom from pride comp. S'ākuntala भाग्ये-जनुत्सेकिनी—निरभिभवसार = not full of disrespect (i. e. expressions of disrespect or condemnation) Comp. Māgha XVI., 29 *et seq.*—*S'ikharinī*.

St. LXV.—कर. Some copies of the commentary render this by कृत्य, wrongly, and without authority. कर means hand here as is clear from the context.—*S'ikharinī*.

St. LXVI.—महाशैलशिखरसंग्रह = collection of the stones of a big mountain.—*Anuśtub*.

St. LXVII.—स्वात्मा = (See Varāhamihira chap. XV., 13) स्वातीमहा-नक्षत्रे सूर्ये स्थिते सति (commentary). Comp. Mālavikāgnimitra p. 7. (Bombay Sans. Class.).—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. LXVIII.—एव is better construed with हितम् than with भर्तुः. Rāmarshi says पत्युरेव हितमिच्छति but adds न रूपादिमदि(नमि ?) त्यर्थः.—*Vasantatilakā*.

St. LXIX.—**ख्यापयन्तः**. The commentator says स्वान्सकीयान्गुणान्परेषां गुणानां कथनैः सह ख्यापयन्तः कथयन्तः स्वान्गुणान्स्वयं न वदन्ति परेषां गुणानुवादाः क्रियन्ते तेरेष प्रसङ्गेन एतेषां गुणानुवर्णनं क्रियते इति कृत्वा स्वार्थान् &c. But this is scarcely correct, and it does not indicate any quality to be admired. The meaning is “showing their own good qualities (namely, good nature, freedom from envy &c.) by describing the good qualities of others.” आरम्भ = deed, act. Raghu. I., 15. साक्षर्यचर्या = of admirable conduct. Comp. Rājataranginī p. 4 (Calc. Ed.) अथ साक्षर्यचर्यो भूत्सुरेन्द्रस्तस्मिन् नृपः—C. has चर्या for चर्यो, and the commentator says आक्षयेण सह चर्योः श्रेष्ठाः. But this is not satisfactory, and the other reading is much better.—*Sragdhard*.

St. LXX.—The identical Stanza occurs in the S'ākuntala. See introduction.—*Vans'astha*.

St. LXXI.—Comp. Stanza 65 *Supra*.—*Upajdti*.

St. LXXII.—**येजयते** हिताय. Siddh. Kaum. I., 280, हितं साधयितुम्.—*Vasantatilakā*.

St. LXXIII.—**नाभ्यर्धते** &c. The cloud even though unasked. अभियोग = application, perseverance.—*Vasantatilakā*.

St. LXXIV.—**एके** = some. **वटक** = accomplisher. Comp. Mālati-Madhava 20, 26 (Bombay Sans. Classics).—*S'ārdulavikrīdita*.

St. LXXV.—**उन्मनः** = anxious, eager. The more common meaning is troubled with anxiety. **युक्तम्**—The commentator explains this by **वचितम्**; I think wrongly. It means ‘joined to’ पुनः does not make very good sense when taken with the words amongst which it stands, although it is not quite inexplicable there. It may be taken with **युक्तम्** or **शाम्यति**. The Stanza it need scarcely be said gives a moral aspect to an actual physical phenomenon.—*S'ārdulavikrīdita*

St. LXXVI.—For **तदीयद्विषः** (i. e. demons) see the Departmental Second Book p. 58 (2nd Ed.) where the story alluded to here

is summarized from the Mahābhārata. I am indebted to Professor Bhāṇḍārakar for drawing my attention to the story. शिखरिणा गणाः. See the passage quoted in the note to St. 36; but I am not aware of any version of the story which makes more than one mountain, the Maināka, seek shelter with the ocean. For उडवानलः see Matsya Purāṇa CLXXIV., 49 *et seq.*, and particularly Stanza 58. संवर्तक. Some copies of the commentary say समस्तसंवर्तकाः परस्परं जलचरान्भक्षयन्ति, which I do not understand. The संवर्तकाः are the Fires of Destruction. See Muir's Sanskrit Texts V., 161. Also Matsya Purāṇa CLXV. 12. CLXVI. 59. Rāmarshi says of संवर्तक—सकलजलचरजीवविशेषः भयना समस्तकल्पान्तकाजगतिः. The point of the Stanza according to the commentary is शरणागतानां दुष्टानामपि संरक्षणं सद्भिः कियते which is not correct. The point is rather the immense capacity of great personages. On शिखरिपत्निः which is Rāmarshi's reading he has पर्वता एव पत्निः पक्षिणः; should it not be rather पर्वताः पत्नि इव ?—*Prithvi*.

St. LXXVII.—For the construction of this Stanza see Siddh. Kaum. II., 295 and 296 and compare Māgha I., 51 together with Mallināth's commentary. With चैष्टितम् here will correspond the चक्रे in Māgha as the सामान्यवचन. I have rejected the reading लक्षणम्, as it would be a slight obstacle in the way of this interpretation and as other interpretations of the meaning of the imperative, associated with the words एतन्सतां चैष्टितम् or लक्षणम्, are wanting in force and propriety. The commentary runs thus सत्सङ्गः कर्तव्यस्तेन स्वहितं भवति इति शास्त्राणि ब्रुवन्ति. । अतः कारणात्सतां चैष्टितं स्वयमाचरति तदेवोपदेशति तत्कथयति रे जन त्वं तृष्णां छिन्धि... इत्यादि सतां स्वयमाचरितं इतरेषामुपदेशश्च ॥ Rāmarshi says चैष्टितं चेष्टा इदमुपदेशवचनमित्यर्थः.—*S'ardulavikṛtā*.

St. LXXVIII.—कियन्तः = some few only. Comp. कश्चित् in Bhagavadgītā VII., 3 एतेन मनसा वाचा कर्मणा च सर्वेषामुपकारवन्त इत्यर्थः. Rāmarshi.—*Mālini*.

तृष्णां
छिन्धि

St. LXXIX.—हेमगिरि, रजनादि = Meru and Himālaya (commentary.) मन्यामहे = esteem, respect; not a very usual employment of the root. मान्य is commoner; but मन् may be seen used in the form मत in this sense at Raghu. VIII., 8 and Mallināth's commentary renders it by मन्यमानः. This Stanza is given in the Kāvyaśaṅgraha p. 40.—*Vasantatilakā*.

St. LXXX.—Comp. St. 27. For the story see Rāmāyaṇa referred to in the note to St. 35. See also Matsya Purāṇa CCL., 1-4 and 21-22.—*Upajāti*.

St. LXXXI.—मनस्वी = strong-minded. कार्यार्थी = bent on business.—*S'ikharinī*.

St. LXXXII.—सर्वेषाम् = of all persons, or of all conditions of life. This alternative meaning is suggested as the text has once ऐश्वर्य and at another time प्रभवितृ. सर्वकारण = cause of all i. e. सृजनता and such other "ornaments." Rāmarshi has ऐश्वर्यादीनाम् for both सर्व. शक्ति = गुद्गुचरित Amara Nāṭyavarga 26. See below St. CIX. and Misc. St. XIX.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. LXXXIII.—यदि वा has no conditional sense, it is equivalent to अथवा. For पदम् see Siddh. Kaum. I., 268. विषयं बुद्धिमीरयन्ति विचारेण सर्वतः प्रवर्तयन्ति ते धीराः Rāmarshi.—*Vasantatilakā*.

St. LXXXIV.—करण्ड is the box in which the snake charmer keeps his snakes. This Stanza inculcates fatalism pure and simple, and it is not easy to understand why this is included among the Stanzas of वैयर्थप्रशंस by the arrangers of the work.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. LXXXV.—There is a play on the word वृत्त here. It means round as well as conduct, and सावृत्त as applied to the ball means well rounded, perfectly circular. Such a ball of course rebounds best. I see that Rāmarshi gives the same explanation.—*Anuśtub*.

St. LXXXVI.—*Anushtub.*

St. LXXXVII.—*विभ्रताः* = afflicted, ruined comp. *प्रजाविध्वजः* in the *Mahāvīracharita* (Trith.) p. 48 or *आचारस्य विभ्रतम्* Ditto.—*Giti.*

St. LXXXVIII.—*नेता*. Some copies of the commentary give *पुरोहित मन्त्री प्रधानः* as renderings for this. *Rāmarshi* has *शिक्षकः पालयिता इत्यर्थः*. Teacher or director seems to be the preferable rendering. *प्रहरण* = weapon. Compare the analogous forms *चरण*, *श्रवण* &c. *ऐश्वर्यवत्* may be taken as either a *Tatpuruṣa* or a *Dvandva* compound. *त्रिग्विधवृथापौरुषम्* *Rāmarshi* says *पौरुषं वत् त्रिग्विधं भवतु यतः वृथा निरर्थकम्*. This is not sufficiently close to the text, 'There are, I think, two ways of taking the words before us; *विकृषिक्* as an interjection and *वृथा पौरुषम्* as a separate assertion; or the whole thing as meaning "oh fie on abortive valour!"—*S'ārdūlavikrīdita*.

St. LXXXIX.—*कर्म* = acts done in a past life comp. *infra* Stanzas 96, 99, and *Vidvanmodataranginī* pp. 27, 28. *कर्मानुरूपाणि शुभाशुभानि । प्राप्नोति सर्वेऽपि जनः फलानि ॥ आद्यन्तश्चान्येऽपि जगत्प्रवाहि । क्रिया भवेत्कर्मत एव सर्वा ॥ कर्माणि पुंसां भवति क्रियातो । बीजाङ्कुरन्यायतया न दोषः ॥ सुविचार्य*. The use of *सु* with such a purely verbal form is not common but may be observed now and then. Comp. *Nāgānanda* (Bomb. Ed.) p. 18 *Sāhityadarpana* (Calc. Ed. 1869) p. 124.—*Anushtub.*

St. XC.—The fact of the tree being the *तल* (Palm) adds to the force of the lines as it gives little or no shade.—*S'ārdūlavikrīdita*.

St. XCI.—In the *Kāvyasangraha* this Stanza is given as *Vetāla-bhaṭṭa's* p. 39.—*Drutavilambita*.

St. XCII.—*तवत्* = *प्रथमम्*. (commentary) I think *सृजति तवत्* means "does, indeed create but" &c. *पुरुषरत्नम्* may mean the jewel man, or a jewel of a man (*i. e.* a jewel-like man.) The former is preferable.—*Drutavilambita*.

St. XCIII.—*यदा* for *यदि* is not uncommon. See for one instance

Vairâgyas'ataka St. 71. The correlative, it will be also observed, is wanting. On लज्जत, *vide supra* Stanza 49.—*S'ardulavikridita*.

St. XCIV.—नमस्यामः is a denominative, see Siddh. Kaum. II. 230 ननु, अवधारणे, a particle of emphasis Amara III., 247 Nânârtha. इत comp. इतद्दयम् in S'âkuntala, or Viracharita p. 17. A similar word is दग्ध for which see Vairâgyas'ataka St. 8. Literal translations of both these words are common in Marâṭhi in the same sense. Râmarshi's rendering of इत by निन्य is correct as far as it goes, but feeble. प्रतिनियतकर्मैकफलदः = who gives merely the fruit severally appertaining to each act. A somewhat similar expression occurs in the S'âtraka Bhâshya प्रतिनियतदेशकालनिमित्तक्रियाफलश्रयस्य (p. 38) on which the gloss is as follows प्रतिनियतानि व्यवस्थितानि देशकालनिमित्तानि येषां क्रियाफलानां तदाश्रयस्येत्यर्थः. स्वर्गस्य क्रियाफलस्य मेरुपृष्ठं देशः देवपातादूर्ध्वं कालः उत्तरायणमरणादिनिमित्तं प्रतिनियतम्. Râmarshi construes प्रतिनियत with कर्म saying प्रतिनियतं नियमितं यत्कर्म तस्य एकं मुख्यं केवलं वा फलं ददातीति तथा. I rather think it ought to be construed with फल. एक too should, I think, be taken only in the sense of केवल here not मुख्य. For the dative येभ्यः see Siddh. Kaum. I., 282. In the Kâvyasangraha this Stanza is given as belonging to the S'ântis'ataka see p. 300.—*S'ikhariṇī*.

St. XCV.—ब्रह्माण्डभाण्डोदरे is a common expression comp. Viracharita p. 17 or Sâhityadarpaṇa p. 97. The allusion is to the story of Brahmâ coming out of the primordial egg the two halves of which then became Heaven and Earth. See Manu I., St. 11, 12 13 and Matsya Purâṇa II., 28 *et seq.* कुलजवत् refers to the work of Brahmâ within the egg in the formation of things. Râmarshi says ब्रह्माण्डभाण्डानि विधातुं नियम्यते but what is then the meaning of उदर? गहन is explained by वन and संकट in one copy of the commentary. By Râmarshi it is explained thus गहनं विपिनं कष्टं वा. महासंकटे is explained by भविसंवाधरूपे by Râmarshi. There

are it seems to me two ways of interpreting this expression (1) गहन being taken as meaning forest, and महासंकटे as a Bahuvrihi meaning full of great difficulties ; (2). गहन being taken as an adjective, महासंकटे as meaning " in the great difficulty." For the latter interpretation, which I prefer, may be compared भूरिदोषगहनो दण्डमयः in *Vīracharita* p. 59 or विवेकप्रध्वंसादुपचितमहामोहगहनो । विकारः कोप्यन्तर्जडयति च तापं च कुरुते in *Mālati-Mādhava* p. 55. For भिक्षाटनं कारितः see *Siddh. Kaum.* II., 273. कपालपाणिपुटके should be taken as a *Madhyamapadalopi*-compound equivalent to कपालसहितपाणिपुटके. The story of Rudra's begging with a skull in his hand may be seen summarised from the *Skanda Purāṇa* in the note to *Chāṇḍakauśika* p. 45 (*Calc. Ed.*). Rāmarshi interprets it differently. He says कपालं तुभ्योऽफलशकलं तदेव पाणिपुटकं हस्तपुटकम्. But this is obviously not satisfactory. श्रीसूर्य इत्युपलक्षणम् । चन्द्रादयो ग्रहा अपि भ्रमन्ति says Rāmarshi. The sentiment of this Stanza again shocks the orthodoxy of the commentators. One copy of the commentary has the following ब्रह्मविष्णुसूर्यादीनां प्राचीनकर्म वर्तते इति वक्तुं नैवाचितम् । दृष्टान्तस्तावदेकदेशो वर्तते । तैर्यत्कार्यमङ्गीकृतं तत्कुर्वन्ति । दृष्टान्तस्तु लोकव्यवहारार्थं लिखितः कर्मणि महत्तत्त्वापनार्थम् ॥ But the idea is not so uncommon a one as this indicates. Thus in the *Yoga-Vāsishṭha* quoted in the commentary on the *Rāmāyaṇa* p. 12 (*Bomb. Ed.*) we read तेनापि ज्ञापितो विष्णुः सर्वज्ञत्वं तवास्ति यत् ॥ किञ्चित्कालं हि तत्स्यत्त्वा त्वमज्ञानी भविष्यसि. And this is given as the occasion of Vishṇu's incarnations. Another account of them may be seen at *Matsya Purāṇa* XLVII., St. 103-4 where Bhrigu says to Vishṇu : यस्मात्ते जानतो धर्ममवस्था स्त्री निषूदिता ॥ तस्मात्त्वं सप्त-कृत्वेह मानुषेषूपपन्नस्यसि ॥ ततस्तेनाभिज्ञापेन नष्टे धर्मे पुनः पुनः ॥ लोकस्य च हितार्थाय जायते मानुषेष्विह ॥ This Stanza occurs in the *Kāvyasangraha* p. 6.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XCVI.—तपस्. See Stanza C. note *infra*.—*Vasantatilakā*

St. XCVII.—विषमस्थितम्. Rāmarshi renders this by वातरोगादिना

पङ्क्तिम्. But there is no authority for this meaning. It means placed in a dangerous or difficult position. Comp. Bhaṭṭi. VI., 88. चर्मदं मारुतिं दूतं विषमस्यः कपिद्वयम् ॥ प्रायुक्क &c. where one commentary says विषमे दुर्गपर्वते तिष्ठतीति विषमस्यः and the other विषमे कृच्छ्रे तिष्ठतीति. Compare also Mṛichohhakatika p. 340 (Calc. Ed.), or Bhagavadgītā II., 2 where S'ankara renders it by सभयस्थाने. The idea is that in whatever place and in whatever circumstances one may be placed, the merit accumulated in a previous birth is always ready with its help.—*Upajāti*.

St. XCVIII.—हित = well-wisher. Comp. Kirāta I., 4 सत्क्रिया = good conduct, as in S'ākuntala शकुन्तला मूर्तिमती च सत्क्रिया. व्यसनैः = constant application, perseverance. With the reading वक्रिकाम् which would seem to mean "crookedness", the meaning of the Stanza must be "that which makes wicked men of good ones" &c. This is also the meaning according to Rāmarshi with the reading चक्रिकाम् which he interprets to be either सरस्वती or लक्ष्मी, though he does not show how it suits the meaning to interpret चक्रिका as सरस्वती. Possibly it may refer to the power of speech "to make the worse appear the better reason." वक्त्रेण विनास्मिन्पुगे फलं न भवति (commentary). With सत्क्रिया of course the meaning is "that which makes good men of wicked ones."—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XCIX.—कार्यजातम् = कार्यस्वरूपम् (Rāmarshi) which in its ordinary sense seems scarcely to be correct; it means the collection of acts i. e. all acts whatever; a very common expression, compare भूतजातम् Uttararāmacharita 143 and see the Kosha cited under Raghu V., 1 by Mallinātha. आविपत्तेः = up to the time of death. विपाक = result, oftener bad than good result.—*Mālinī*.

St. C.—तिलखली = तिलपिष्टाक Rāmarshi. खल is given in the Medinī Kosha as meaning कल्क i. e. the refuse after the oil is extract-

ed; from that खली like मण्डली, कपाली &c. भर्कमूलस्य हेतोः. For the case here see Siddh. Kaum I., 295. It is an emetic and has other bad effects. कर्पूर = घनसार Rāmarshi. I am told that it is a thing resembling arrowroot. खण्डः = collection. Comp. Kādambārī p. 44 and elsewhere. कर्मभूमि. This world is often so-called. The idea is somewhat similar to that of Bishop Butler who calls this a world for man's probation. See Rāmāyana (Bomb. Ed.) Ayodhyākāṇḍa CIX., 28 (p. 205) कर्मभूमिमिमां प्राप्य कर्तव्यं कर्म यच्छुभम्. See also Muir V., 325 (Ed. 1870) कर्मभूमिरियं ब्रह्मन्फलभूमिरसौ मता which fixes the meaning precisely. Rāmarshi renders it by भरतखण्डे जन्म. तपस् = स्वधर्मे निष्ठा, सक्तिया (commentary) धर्मे Rāmarshi. S'ankara in his commentary on the Pras'na Upanishad renders it by इन्द्रियसंयम. The idea expressed in the several analogies in the first three lines is that of good things misapplied, which is exactly the idea of the fourth line also. The opportunities given by birth in this world are lost when तपस् is not practised.—*Sragdharā*.

St. CI.—A man may do the most difficult and dangerous things in order to do what is fated not to happen or to avoid what is fated to happen. But he will fail.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. CII.—सन्निधिरत्नपूर्णा = full of excellent treasures and jewels, or full of jewels in excellent collections. Rāmarshi says संनिधौ समीपे रत्नैस्त्वृष्टवस्तुभिः गवाश्चान्नवस्त्रादिभिर्मणिभिर्वा पूर्णा, of course he reads संनि° for सन्नि°. But the construction is not a very good one.—*Vasantatilakā*.

St. CIII.—समयच्युतिः letting slip an opportunity. यस्मिन्समये यदवश्यं कर्तव्यं तन्नकृतं समयो गतः (commentary). अनुव्रता = पतिव्रता (commentary). Comp. Rāmāyana (Gorresio) XIX., 24. आज्ञाफलम् = the fruit of which is the capacity to command, to enforce obedience. Comp. St. 48 and note. The commentary says somewhat obscurely.—यस्या. ज्ञया सर्वं शुभाशुभं भवति सामर्थ्ये वर्तते तदेव राज्यम्। उक्तं च। पञ्चा (? अ—X.) नामपि यो भर्ता सोऽपि राजा प्रकीर्तितः.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. CIV.—The first line is ungrammatical, unless इ is taken as an expletive by itself. But इ is not used in the class of works to which these S'atakas belong. See St. 33.—*Anushṭub*.

St. CV.—For दरिद्र comp. Kāvya prakāśa p. 60.—*Āryā*.

St. CVI.—अभ्युत्थस्य कृतस्य is not a very usual construction. The reading of K. is better.—*Upajāti*.

St. CVII.—खनन्ति has been adopted instead of the दहन्ति of C. and the other copies, because, among other reasons, निर्देहति occurs immediately afterwards.—*Vasantatilakā*.

St. CVIII.—पाद = ray or foot. In the latter sense there would seem to be an allusion to the Vāmana incarnation of Viṣṇu for which see Matsya Purāṇa CCXLVI., 66 *et seq.* स्फारस्फुरित. Comp. Vairāgyas'ataka St. 42, स्फारस्फुल्लत् occurs in Mālatī-Mādhava p. 181. स्फारं महन् Rāmarshi.—*Anushṭub*.

St. CIX.—For the genitive तस्य, compare वीरो न यस्य भगवान्भृ-
गुनन्दनोपि (Uttararāmacharita) मान्यगुण = flower-wreath. शीघ्रं = सदाचारो
ब्रह्मचर्यं वा Rāmarshi and see note St. 82. कुरङ्गायते = मृगवद्भोजो
भवति Rāmarshi. But there is no propriety in भीतः. It is rather
mildness that is meant here.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. CX.—लज्जागुणैष = लज्जायाः ये गुणाः (commentary) I prefer
the interpretation modesty and many other good qualities. The
commentary in M. countenances this interpretation. अत्यन्तशुद्ध-
हृदया and अनुवर्तमाना may be interpreted, I think, so as to go both
with जननी and प्रतिज्ञा, the first as applied to mother meaning of
very pure heart and the second always obediently following
after one. As applied to प्रतिज्ञा, the former would mean that by
which the heart becomes pure and the latter, always going
with one, always binding. सुखमसूनपि संत्यजन्ति = either abandon
comforts and even life, or abandon even life with ease *i. e.*
without hesitation. For the former comp. Naishadha I., 60.

सत्यमेव व्रतं तदेव व्यसनं येषां ते as given in the commentary and in Râmarshi is inaccurate. It should be तस्मिन्व्यसनिनः Râmarshi reads लब्धाम् and explains it by भकार्यकरणात् द्वियम् and he also reads अनुवर्तमानाः to which लब्धाम् is taken as the object.—*Vasantatilakâ*.

MISCELLANEOUS.

Stanza I.—भावः. For the meaning of this word see Raghu II., 26 and Kumâra. III., 68 with Mallinâtha's comments on those two passages. See also Sringâras'ataka 2, where the commentator renders it by चित्ताभिप्राय as Râmarshi renders it here. सूक्ष्ममार्गः = अल्पमार्गः (commentary in M.) a narrow path. पुष्करपत्तनोय is a very common simile for every thing fickle, unsteady. आशंसितः in the sense of शंसित not the more usual hoped or expected. The defects pointed out in the first three lines like germs of poison develop as a woman grows. नाम is an idiomatic expletive equivalent to "verily" compare note to St. 20. The commentary in M. and Râmarshi have नामेति संबोधने which is not quite intelligible; should it be संभावने ? See note Stanza 57 *supra*.—*S'ârdûlavikrîdita*.

St. II.—अभिमुखः i. e. in battle. For the idea of the first line comp. Bhagavadgîtâ II., 38 Manu VII., 89 or the following Stanza quoted by Madhusûdana Sarasvatî under Gîtâ I., 31 द्वाविमौ पुद्गलौ लोके सूर्यमण्डलमेदिनौ । परिव्राज्योगयुक्तश्च रणे चाभिमुखो हतः ॥ "Praise from both armies is exceedingly pleasant to the ear." The Stanza means that whether a man killed in the front ranks in a battle does or does not obtain victory or heaven, he certainly must obtain the eulogy of both sides, and that is very substantial gain. The reading of M. as will be seen is different. But I do not

understand either the text or the comment. The latter is as follows : भसौ श्रवणसुखः भवत्यर्थं वलातिवर्त्तं वध्नाति ॥ किलक्षणः स श्रवणसुखः उभयवत्तः साधुवादः उभयवत्ते साधुवादी यस्य सः.—*Āryā.*

St. III.—This Stanza is rather puzzling. The third line alludes to the third Avatāra of Vishṇu (for which see Matsya Purāṇa CCLXVIII., 63 *et seq.*). The last to eclipses for which see Matsya Purāṇa CCLI., 16. शत्रु-परः would be a better reading, though the meaning remains the same. The first two lines should probably be rendered as follows :—"In this excess of boundless wonder which is so great, the Varāha or Rāhu is principally the object of wonder. Since the one &c." I cannot explain the वा in इत्येतस्मिन्ना. There must be something wrong in the Stanza. But only one copy has it, and I can make no conjecture at a better reading.—*S'ikharinī.*

St. IV.—The earth, the ocean, and the sky, are all limited, only the intellect of great personages is unlimited. योजनशतम् see Siddh. Kaum. I., 268 (कोशं गिरिः) परिमाणं कलयति takes the measure of, comp. Viracharita (Trith.) 110 स्फुरदवधिमुद्रामुकुलिताः = contracted within distinct boundary-marks i. e. the bounds are clearly visible.—*S'ikharinī.*

St. V.—The first line but, curiously enough, stopping at केशवो, may often be heard repeated by our old people. At p. 43 of the Kāvya-sangraha this Stanza is given as Ghāṭakarpāra's, and at p. 46 as Halāyudha's. The idea of the Stanza is that all should make their choice of the alternatives stated. The two cannot be joined.—*S'alini.*

St. VI.—कुलचक्र. These are thus enumerated महेन्द्रो मलयः सद्यः शुक्तिमानृक्षपर्वतः । विन्ध्यश्च पारियात्रश्च सप्तैते कुलपर्वताः ॥ See Kādambari p. 2. Tārānāth's note दिग्गजः.—ऐरावतः पुण्डरीको वामनः कुमुदोज्जनः । पुण्ड्रदन्तः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः ॥ Thus Amara. The Rāmāyaṇa gives

them differently, namely, विरूपाक्ष for the East, सीमनस for the West, महापद्म for the South, and भद्र for the North. The Stanza as it stands is not quite intelligible to me. फलति seems to mean moving away—nearly the same thing as—चलति and the implication, as the words stand, is that कमठ &c. are not भमलमनसः.—*Āryā*.

St. VII.—The third line must be taken as a question like the previous two. Construe the last line thus एतद्वि सता गोत्रव्रतं (यत्) प्रतिपन्नवस्तुषु निर्वोदः. For व्रत *vide supra* St. 28. note. This Stanza also occurs in the *Mudrārākshasa Nāṭaka* p. 79 (Calc. Ed.).—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. VIII.—The last line alludes to the flour applied to a *Mṛidanga* before it is played upon. पिण्ड means a ball of food. *Vide supra* St. 31.—*Anuṣṭub*.

St. IX.—स्वभरणः = filling (i. e. benefitting) oneself. Comp. उदरंभरिः, आत्मंभरिः. “There is not even one leader of the good to whom the interest of others alone is his own interest.” वाडव or और्वि is the fire in the ocean. About it see *supra* St. 76. note. संभृत must of course be construed with सैताय. In the last two lines the *Vāḍava* is to be taken as an instance of the क्षुद्र. The cloud is an instance of the सत्. But this does not seem to be very clearly stated.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. X.—दूरादर्थम्=(1) meaning from afar i. e. in an unexpected and striking way, (2) wealth from afar. अपशब्द=(1) mistakes i. e. in the formation &c. of words. (2) offensive expressions सत्सभा= (1) assembly of learned persons (2) councillors. पदम् (1) word (2) step. The commentary in M. runs as follows : मन्त्री दूरात्तरमण्डलान्नवं नवीनमर्थं धनं घटयति संपादयति ॥ चान्यदूरतः अपशब्दमन्यायं घटयति संपादयति ॥ कार्यं कृत्वा सत्सभापण्डितसभा (*sic*) आपादनेषु व्यापारणेषु निरतो भवति ॥ पुनर्मन्त्री मन्दंमन्दं पदं रचयति स्थानं करोति ॥ कथा (*sic* कथम्?) लोकाचिन्तानुवृत्त्या ....कविः । किं कुर्वते (*sic*) दूरादात्मशक्तेः नवमर्थं शास्त्रार्थं घटयति । चान्यदूरतोपशब्दं घटयति ॥ शास्त्राणि कृत्वा भूयः पुनरपि सत्सभापादनेषु विस्तारणेषु निरतो भव-

ति ॥ सावधानः स्यात् ॥ चान्यन्मन्दमन्दं पदं रचयति योजयते ॥ कया (sic. again) लोकचित्तानुबुद्ध्या. Were it not that the construction of कृत्वा, or त्यक्त्वा as we have it, has been otherwise stated in this commentary, it would be unnecessary to point out that the correct construction is अपशब्दं च दूरतस्यक्त्वा...निरतो भवति.—*Mandākrāntā*.

St. XI.—प्रमाणीकृतम् = प्रमाणोपेतं कृतमित्यर्थः (commentary in M.) which itself requires explanation. प्राप्यत्वेन निर्णीतम् (Rāmarshi) which is better. It means “settled as one’s measure i. e. as one’s proportion or share” उपनमेत् is better than उपनयेत् in the sense of “will go to” as in इदमुपनतमेवं रूपमङ्घ्रिकान्ति in S’ākuntala. उपनयेत् the commentator in M. explains by औ (sic. औ ?) कयेत्प्राप्ती-तित्यर्थः. But this is avoiding the difficulty. Both उपनयेत् and औकयेत्, unlike प्राप्तीति (which is a correct rendering for उपनमेत्), require a subject who should cause to go. This subject it is difficult to find except by the awkward way of supplying देवम्. On the other reading तत् would be the subject not the object as here. महानाश्रयः भनाद्याधिकरणम् says Rāmarshi; resort to a high place &c. आशा quarters, directions, द्वित्राः = two or three. Pāṇini V., 4, 73.—*S’ārdūlavikrīḍita*.

St. XII.—The reading वा does not make sense. नो for न would suit both sense and metre. स्वरकथा ordinary random conversation. Comp. Vīracarita 4 (Trith.).—*Āryā*.

St. XIII.—कन्दुकपातेन पतति is a curious construction “falls with the fall of a ball” i. e. so as to rebound. The construction of the second line is also curious. Rāmarshi’s comment runs as follows: आर्यः श्रेष्ठः पुमान्प्रायः बाहुल्येन स्वभावेन वा पतन्नापि विपदं प्राप्नुवन्नपि उत्पतति ऊर्ध्वं गच्छति संपदं प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ केन तुल्यं कन्दुकपातेन सह कन्दुकपातवत् । यथा कन्दुकः पतन्नुत्पतति । तु पुनः अनार्यः खलस्तथा पतति अस्य (sic. इय) ति तथा कथं यथा मृत्पिण्डपतनं मृदः मृत्तिकायाः पिण्डः सार्द्धैरजःसंघातः तस्य पतनं यथा भवति न तु कदाचिदुत्पतनं भवेत्.—*Anuśtub*.

St. XIV.—निकर = multitude. See Vairāgyas'ataka St. 52.—*Āryā*.

St. XV.—सुरलोकदेव must be interpreted as a Saptamī Tatpuruṣa; “gods in heaven.” विस्फूर्जितम् = manifestation of power. Originally it means thundering.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XVI.—भिन्ना = interrupted. इत्थम् = इत्थं सति; so that or that being so. पदम् = seat i. e. possessor of, compare the use of भाजनम् in the same sense. The question कस्य कृते should be taken to stop at मेरुः; and as the subject for रोचते a सः should be supplied. Otherwise there arises the anomaly of the pronoun preceding its antecedent, a construction sometimes occurring in English, but not in Sanskrit.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XVII.—लिपु seems almost to show a forgetfulness of the previous genitives. But it may be justified.—*Āryā*.

St. XVIII.—There is a break of metre in the second line which is corrupt. For the last line, comp. St. 82.—*Vans'astha*.

St. XIX.—उत्तुङ्गवृक्षमिति शृङ्गोत्तुङ्गम् is Rāmarshi's explanation of his reading. For शील see *supra* St. CIX.—*S'ikharinī*.

St. XX.—विरसायस = the trouble of which has nothing to sweeten it. दुरध्यवसाय = foolish occupation. I have put कल्याणये and व्यपेत &c. as separate words in accordance with what seems to be Rāmarshi's interpretation which takes व्यपेत &c. and क्षुद्राः as both predicative; though I am not sure of this. I however prefer कल्याणयेष्वव्यपेतनिजक्रमा एते कुलशिखरिणः क्षुद्रा न भवन्ति नवैते जलराशयः. It may also do to take it as कल्याणयेषु कुलशिखरिणः व्यपेतनिजक्रमाः क्षुद्राश्च न (भवन्ति) न वैते जलराशयः Rāmarshi's comment runs as follows: एते महान्तः क्षुद्राः लघवः (sic.) कुलशिखरिणः कुलपर्वताः न भवन्ति. | वा अथवा एते जलराशयः समुद्राः | न किंभूताः क्षुद्राः लघवः पुनः किंलक्षणाः उभये कल्याणये कल्यस्य अपायोन्तः तस्मिन् व्यपेतनिजक्रमाः व्यपेतः गतः निजक्रमो गुरुत्वगाम्भीर्योः येषां ते तथा. The idea of the Stanza is a common one, comp. Kirāta XI, 54 and still better because more

closely alike is *Vīracharita* p. 110. (Trith.) न कम्पन्ते झञ्झामरुति कि-
ल वाति प्रतिदिशम् । समुन्मूर्च्छत्साराः कुलशिखरिणः किञ्चिदपि ते । न मर्यादां तेषां प्रविज-
हति गाम्भीर्यगिरिमस्फुरद्वात्रैङ्गाणो कलितमहिमानोऽमुनिधयः ॥.—*Hārini*.

St. XXI.—भुजयोरन्तरम् = bosom. करवालकरवह must be analysed
in two different ways when going with वनिता and with श्रीः.—“sword-
like nails” and “nail-like sword.”—*Āryā*.

St. XXII.—One of the moon's names is भोषधीश. For the story
of his getting that position see *Matsyapurāṇa* XXIII., 10-13. शत-
भिषक् = one hundred physicians, and a constellation of that name.
See *Varāhamihira* (by Kern.) Chap. CV., 4.—*Mālinī*.

St. XXIII.—इति = इत्येतत्सर्वम्. अनुस्यूते = woven. विच्छिन्ने = broken
off, rent down. दिशोदृश्यताम् should be, I think, दृशोदृश्यताम्. As it
stands it must be interpreted to mean “goes in all directions and
becomes invisible.” The construction required for this mean-
ing, however, is not a good one.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

VAIRĀGYAS'ATAKA.

STANZA. I.—The commentator introduces his comment on this Stanza thus इह खलु सकलवसुधेशशिखामणी राजर्षिप्रवरः श्रीमद्भृगुहिरिवैराग्य-शतकमेवारभमाणो राजकुलोत्पन्नत्वाद्वाज्ञो नीतिशृङ्गारावश्यमपेक्षितवतः प्रथमं नीति-शृङ्गारशतके वैराग्यशतकावतरणरूपे निर्मायेदानीं वैराग्यशतकमेवारभमाणः स्वेष्टदेवं सदाशिवं तेजोरूपेण विशेषयन्नमति. Rāmarshi's gloss, I find, agrees with what we have said on this Stanza in the Nītis'ataka. He says दिक्कालौ वेदान्तिनां मते व्यापकौ पदार्थौ तदादिभिः भनवच्छिन्ना न भवच्छिन्ना न क्रोडीकृता भविष्यीकृतेत्यर्थः. मान according to the commentator means क्षापक, according to Rāmarshi प्रमाण. The latter is a closer rendering, though the meaning is the same in both. The following Stanza may be usefully compared : स्वस्याविद्याबन्धसंबन्ध-मोक्षात्सत्यज्ञानानन्दरूपात्मलब्धौ ॥ ज्ञात्वां युक्तिर्देशिकोक्तिः प्रमाणं चान्तः सिद्धा स्वानुभूतिः प्रमाणम् ॥ This is in the Vivekachūḍāmaṇi (p. 62 St. 477). On this interpretation, and in view of these words of S'ankara, एक might be rendered by "principal" rather than "sole". Rāmarshi does not say anything about it—*Anushtub.*

St. II.—There are three classes of men, those who have knowledge and they do not care for other people's learning through envy ; those who have no knowledge, and they cannot appreciate ; and those who have high positions in the world, and they do not care for learning being proud of their own greatness. So that there is altogether but a bad look-out for learning and learned men. Comp. *infra* Stanzas 28 and 91. जीर्ण = absorbed, wasted by absorption, comp. St. 91.—*Anushtub.*

St. III.—भनुपश्यामि = see in prospect. Comp. न च श्रेयोनुपश्यामि, Gita I., 31. On the last two lines, the commentary is as follows: महद्भिः

पुण्यैः पुण्यसमूहैः चिरकालेन परिगृहीता सम्यग्भूता विषया महान्तोपि स्वरूपतः फलदाननो विषयिणां रागिणां व्यसनं दुःखमेव जनयितुं उत्पादयितुं जायन्ते उत्पद्यन्ते इति क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोके विशन्तीति भगवद्वचनाच्च (Gitâ IX., 21). Râmarshi says महद्विः अतिगुरुभिः पुण्यैः सुकृतसमूहैः कृत्वा (sic) चिरपरिगृहीता (sic.) चिरेण बहुकालेन परिगृहीताः स्वीकृताः एतेन चिरकालं पुण्यानि विधाय प्राप्ता इत्यर्थः On the last line he says विषयाः स्ववचनवनिताया वा (sic) विषयिणां विषयवता महान्तः अतिगुरवो जायन्ते भवन्ति किं कर्तुमुत्प्रेक्षते व्यसनं आपदं दातुमिव एतेन ते विषया यथा यथा महान्तो भवन्ति तथा तथा व्यसनानि भवन्तीत्यर्थः. Râmarshi's explanation is preferable. It must be remembered that according to the Vedântic system (see Vedântasâra p. 2 Banâras Ed.), the acquisition of Heaven or स्वर्ग itself is nothing comparable to मोक्ष. See too Stanza 81 *infra*. Râmarshi does not state, nor does the other commentator, what the व्यसन is. It would seem to be the greater attachment to material happiness resulting from a long-continued enjoyment of a higher order of material comforts such as are found in स्वर्ग; and this is a व्यसन as keeping one off from मोक्ष. I think चिर should be taken to mean 'for a long time' rather than 'after a long time.'—*S'ikharinî*.

St. IV—निबिडशङ्कया = suspecting (the existence of) treasures. Râmarshi renders शङ्क by अभिजाय, for which no authority is given. ध्माता = अभिना दम्भाः Râmarshi; rightly, one of the meanings of ध्मा being अभिसंयोग. मन्त्राराधन &c. Râmarshi says मन्त्राङ्गत्वां दे- (original दे) वता आराध्य निबिं प्राप्स्यामीति भावेन रात्रयो निर्गमिता इत्यर्थः. But it is difficult to get this sense out of the words as they stand. मन्त्राराधन, I think, means मन्त्रसाधन or मन्त्रसिद्धिः; साध् and राध् are synonymous roots, इमंशान is the usual place for मन्त्रसाधन. Comp. Chandakaus'ika Act IV. काण = भग्न Râmarshi.—*S'ârdûlavikrîdita*.

St. V.—देशम् is an accusative. भ्रान्तम् = literally it has been wandered by me. For the construction comp. Prasannarâghava Act II., निजाश्रमपदं प्रति गतं च मुनिना (p. 31) or Act V., निशाचरच-क्रेण रामं प्रति प्रचलितम् (p. 105) the difference between these and the

text being accounted for by the difference in the construction of the roots गम् and चञ् on the one hand and भ्रम् on the other. आशङ्क्या = भयेन किं मां भोक्तुं न दास्यतीति साधसेनेत्यर्थः Râmarshi. The fear, however, would rather seem to be the fear of being seen by others eating at the house of a stranger. काकवन् comp. काकोपि जीवति चिरं च बलिं च भुङ्क्ते Panchatantra I. p. 9. It means in effect, meanly. जृम्भासि = increase in extent or strength. पापकर्मनिरते = पापकर्मसु निरतः पुमान् यया सा Râmarshi. But the ordinary Tatpurusha would be less strained, and the पापकर्म would be the compelling men to do such mean acts for instance as are referred to.—*S'ârdûlavikrîḍita*.

St. VI.—शून्य = blank i. e. without really feeling that which occasions the हसित. चित्तस्तम्भः = steadying of the mind i. e. controlling and suppressing the different condemnatory thoughts that arise in the mind. Comp Uttararâmacharita p. 76. (स्तम्भितान्तःकरणस्य.) प्रतिहतधियाम् = senseless. आशो मोषाशो, the first आशा is the principle of desire or avarice, the second is particular desires. मोषा आशा यस्याः सा. Râmarshi gives दिशा as an alternative meaning for the second आशा; but from मोषादिशो a meaning can be got only by a little straining. नर्तयसि—comp. St. 13 (Misc.) *infra*.—*S'ikharîṇi*.

St. VII.—कालो न विज्ञायते = the passing away of time is not perceived. जन्म &c. is a Samâhâra Dvandva उन्मत्तेन मदाविष्टेन भूतं समं अस्ति उन्मत्तभूतं उन्मत्ततुल्यमित्यर्थः according to Râmarshi. But this is quite unnecessary and without authority.—*S'ârdûlavikrîḍita*.

St. VIII.—The Stanza occurs at p. 310 of the Kâvyasangraha. The commentator quotes the following: अतिदीनमुखैः पुत्रैर्युक्ता पत्नी कदम्बरा || न भवेद्ब्रह्मिणी गेहे देहीतीह कथं वदेत् || He adds अत्र आकारप्रश्नेषः कार्योन्यार्थभ्रंशः स्यात्. What this means I do not see. The sense is that if a man of strong mind did not see his wife in the state described, he would not go about to beg. It is the family that constrains him to it. The commentator also has दीनेभ्योऽप्यतिदीनानि

मुखानि येषां तैः but the text is not दीनविदीन &c. which would spoil the metre; दीना in truth goes with गेहिनी and दीनमुखैः with शिशुकैः. नरैः the commentator explains by अन्यैश्च गृहनरैः which is not correct. नरैः answers to the जनः in the last line. "If men did not see... what man of strong mind &c." वुट्यत् = broken इदिस्थाभिप्राया-दन्यत्क (sic) यनेन भङ्गतां प्राप्तवत्. (commentary). विलीन = lost in the articulation, not distinctly pronounced. The whole is an adverbial compound. दग्ध = क्षुभतपेनाकुल. (Rāmarshi). But comp. note, Nitis'ataka St. 94, also Kādambari p. 326. Uttararāmacharita p. 95 and 156.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. IX.—पुरुषबहुमानः = Rāmarshi says पुरुषसंबन्धी पुरुषाणां यूनां यो भव-
तीत्यर्थः स बहुमानो भूरिरहंकारः स विगलितः भ्रष्टः वृद्धो हि निरहंकारं वक्ति
कर्म करोतीत्यर्थः. The other commentary explains it to mean respect
among men, which I think better. The alternative of taking
पुरुष as a vocative I do not think a good one. The commentary
comments on जीवितसमाः thus जीवितं समं पूर्णं येषां अथवा जीवनतुल्यास्ते दुर्हृद-
स्तिष्ठन्नु म्रियन्तां वा तैः किमित्यर्थः. Whence this last portion comes
does not appear; for सम meaning पूर्ण there is no authority that
I am aware of, and there is also a further difficulty, but not
quite insuperable, about the position of सम in the com-
pound. Rāmarshi has प्राणतुल्याः simply, which is correct. Rāmar-
shi supplies स्वर्थाः with सुहृदः and thus makes the line consist of
two statements. It would be better I think to take it as one
statement. समाना जीवितसमाः सुहृदः सपदि स्वर्थाः. भृष्टः Rāmarshi renders
by निर्लेब्ज which is appropriate. But one of the other readings
would perhaps be preferable, as the meaning of निर्लेब्ज can only
be got by some straining, and the ordinary sense of "bold" will
not suit here.—*S'ikharinī*.

St. X.—शालानां मरुदशनं कल्पितम् — one of the synonymes given
by Amara of सर्प is पवनाशनः. वृत्तिः = mode of living. Comp. St. 59

infra. समाप्ति = पूर्णता, नाश. Râmarshi, who adds यामन्नवसनशयन-
वासादिवृत्तिं प्राप्नुमिस्ततो नीचस्थलेष्वप्युद्यच्छमानानां न कश्चिदपि गुणस्तिष्ठतीत्यर्थः—
The word समाप्ति occurs at Naishadha III., 118 where too the com-
mentator renders it by संपूर्णता. The meaning is that there is no
scope for the exercise of one's merits, all the energies being
absorbed in the 'struggle for existence.' The Stanza occurs also
at p. 302 of the Kâvyasangraha.—*S'ârdûlavikrîdita*.

St. XI.—The distinction between स्वर्ग and संसारविच्छिन्नि is note-
worthy. Comp. the note to St. III., *supra* स्वर्गद्वारकपाटपाटन. Comp.
Mahânâṭaka p. 148.—*S'ârdûlavikrîdita*.

St. XII.—भुक्ताः = preyed upon (*i. e.* by the desire for the
enjoyments or भोगाः which we have not enjoyed). Râmarshi says
विष्टिकरणेन (?) पामरजनैः पराभूताः. The other commentary agrees
with our interpretation याताः = गतसत्त्वा Râmarshi. The other com-
mentator says यस्मिन्काले यत्कर्म कर्तुमुचितं तत्कर्मविहीनी याता गतः (*sic* °हीना
याता गताः ?) It appears to mean as good as gone out of the world
comp. Gitâ I., 9. जीर्णा — comp. St. II. जीर्णाः = enfeebled by old
age.—*Upajâti*.

St. XIII.—The commentary on this is very involved and un-
intelligible. It runs this गृहे यदुचितं भोजनादिसुखं तत्क्षमया न क्षान्तं किं तु
रोगादिपरवशेन संतोषादलंबुद्ध्या त्यक्तमपि न शीतादयः सोढाः तपनोभिः दारिद्र्यभावेन
ज्ञेयान् शास्त्रीयं तु तपः यत्नाभ्यादिरूपं तु न तप्तं तत्तत्कर्म तादृशं तादृशं कर्म कृतं
तत्तत्कलैः तेषां तेषां कर्मणां फलैर्मुनिभिः कर्मोपदेष्टृभिः तर्जत एव निश्चितं वञ्चितं
लघ्वीकृतमित्यर्थः. The first line may be translated as follows: "We
pardoned [injuries] but not through forgiveness; we abandoned
the pleasures suited to a home, but not through contentedness."; the
idea being that the former was the result of inability to revenge and the
latter of inability to get the pleasures in question, in neither case was there
the exercise of self-abnegation. In the second line °न ज्ञेया न is a better reading

than ०नाः वैज्ञान. नियमितमाण—Râmarshi says प्राणाः श्वासा इन्द्रियाणि वा for the latter of which no authority is given. The former meaning is quite appropriate. Comp. Vikramorvashî opening Stanza and Raghuvans'a VIII., 19. The last line may be thus rendered "we have performed exactly those various actions which are performed by the sages, but we have not obtained their various fruits." Râmarshi renders वञ्चिताः by रहिताः adding तत्तपःफलम् अलभामहि. Rightly ; compare Naishadha I., 127 and Raghu VII., 8 with Mallinâtha's comment. This Stanza occurs also at p. 302 of the Kâvyasangraha.—*S'ârdulavikrîdita*.

St. XIV.—तृष्णा तरुणयत्ने. Comp. St. 12 and Mohamudgara St. 15. (Kâvyasangraha p. 33).—*Anushtub*.

St. XV.—अम्बर = either sky or cloth. There is an equivoque here. दौर्गत्य comp. दुर्गत. Nîtis'ataka St. 56.—*Anushtub*.

St. XVI.—वियोग seems to answer to स्वयं त्यक्ता in the fourth line meaning voluntary separation. The commentary introduces the third line thus ननु गमनशीलत्वात्स्वयमेव यास्यन्ति को लभस्तस्यागे इत्याशङ्क्याह ॥ अनुत्पारितपाय. For the dative see Siddh. Kaum. I., 280. For the last line comp. Gîtâ chap. II., 70 *et seq*. The Stanza occurs at p. 311 of the Kâvyasangraha.—*S'ikharinî*.

St. XVII.—व्याकोश is given by Amara as a synonyme of प्रफुल्ल, विकच, &c. The first line may then be thus translated : " Desire is allayed when self-restraint developed by means of true discrimination opens up [in a man]." शम is said in the Vedântasâra to mean श्रवणादे (i. e. श्रवणमनननिदिध्यासन) व्यतिरिक्तविषयेभ्यो मनसो निग्रहः. परिणञ्ज = contact with objects of sense (सद्वचन्दनवनितादि as the Vedântins say) परिणति = result, end. The third line is not quite clear. It seems to mean "wretched by reason of the strong distraction of the enjoyment of greatness old through age". यस्याम् of course is correlative to सा.—*S'ikharinî*.

St. XVIII.—*पिटरजकपाल* = a fragment produced from (i. e. of) a jar. Râmarshi says *कपालं अर्पितं गले यस्य* which is unauthorised. The usual method gives quite good enough sense—"whose neck is tied to a fragment of a pot."—*S'ikharinî*.

St. XIX.—Although the worldly enjoyments available are so poor, still the love of them is not destroyed. This Stanza occurs at p. 304 of the *Kâvyasangraha*.—*Vasantatilakâ*.

St. XX.—*कविजनानां श्रेष्ठकवीनां विशेषैर्विशेषवचनैः* says Râmarshi, which is not correct. *गुरुकृतम्* = made much of. The first two comparisons are common. Comp. *Das'arupâvaloka* p. 193.—*S'ikharinî*.

St. XXI.—*दाहात्म्यम्* seems a more appropriate reading here. *माहात्म्यम्* would mean simply greatness. On *पतन्तु* Râmarshi says *लिङ्ग्ये लोट् पतेदिति संभावना ॥ जटिल = उद्धुङ्क. कामान् = विषयान्* (Râmarshi.) Comp. न जानु कामः कामानामुपभोगेन द्याम्यति. This Stanza also occurs at p. 302 of the *Kâvyasangraha*.—*S'ikharinî*.

St. XXII.—*फलं* is better than *वित्त* as more commonly used in such places. See St. 93 for one instance. *अनुमन्तुम्* = अङ्गीकर्तुं सोदुम्. (Râmarshi.) Comp. *Miscellaneous St. 28*.—*Mâlinî*.

St. XXIII.—*नृणं यथा* = the more common expression would be *नृ-णमिव*. This Stanza occurs at p. 308 of the *Kâvyasangraha*.—*Hârini*.

St. XXIV.—*उपासित* &c. is a Dvandva compound the first member stopping at *गुरु*. *मानद = महन्* (Râmarshi.) The other commentator derives it from *दो अवखण्डने*; rightly, but wrongly analyses it thus *मानं ददाति. एकान्ततः = immutably, decidedly*.—*S'ârdûlavikrîdita*.

St. XXV.—*नृपशतैर्यतम्*—comp. Stanza 5 इव—see St. 32 *Nîti-s'ataka*. *लेशे* is somewhat remarkable though justifiable see *Siddh. Kaum. I., 311* and note there by Prof. Târânâth. *विषाद* i. e. for having so little. *प्रत्युत = on the contrary*.—*S'ikharinî*.

St. XXVI.—The readings with *अंश* yield a meaning of more force than the others. *नन्वणुः = but insignificantly small*. The

last two lines may be thus rendered. "Therefore these very poor insignificant people might or might not give anything. [There is nothing wonderful in that.] But fie on those &c."—*S'ārdālavikrīdita*.

St. XXVII.—गायनाः = singers. Pāṇini III., 1, 147. This form of the word also occurs in the Naishadhiya I., 103 and in the Rāmāyana; but I have mislaid the latter reference. The commentator says नेने नामेति संबोधने. Rāmarshi says निश्चितं संबोधने वा. See note on Misc. St. 1, Nītis'ataka. Rāmarshi says एतेन राजकुलस्य पापरूपत्वाद्दयमयोग्या इत्यर्थः. The following lines of Juvenal may be compared:

"What's Rome to me, what business have I there,
I who can neither lie nor falsely swear,

Nor praise my patron's undeserving rhymes" &c. (Ancient classics for English readers p. 73.) The implication is that those persons only who can descend to such occupations find entertainment in the royal household.—*Vaidāliya*.

St. XXVIII.—हति = destruction. It occurs again in St. 30, and in other places also. The idea is that in the first instance learning was a means to the destruction of worldly troubles, afterwards to the achievement of worldly pleasures, and now lastly receiving no appreciation at all, it is departing from the earth. For the last, St. 2 may be compared. सापि i. e. even in this lowest condition.—*S'ikharinī*.

St. XXIX.—कोपि = some great person. Comp. किमपि indescribable. वदान्यानां जितेंद्रियाणां सत्यसंधानां शूराणां च युद्धे निहतानां शिरांसि श्रीमहादेवः शिरांसि विभर्तत्यागमः (Rāmarshi). नृभिर्नैमद्विः is noticeable. It is equivalent to नृणां नमनैः. "Why should there be this.....in consequence of—?" प्रवण = strongly bent on.—*S'ikharinī*.

St. XXX.—भर्यानाम्. Siddh. Kaum. I., 297. यावन् = साकल्येन (Rāmarshi.) इत्यम् = भमुना प्रकारेण according to the commentators who

construe it with शूरः. But no प्रकार is here mentioned. I think the reading of C. ought not to have been rejected. It means "I am complete master of language." देखर see last Stanza and note to Nitis'ataka St. 95 (दर्शय).—*Sragdharā*.

St. XXXI.—Rāmarshi says on this यदा यस्मिन्नसरे भवं किंचिद्भ्यः भव्यं जानातीति तथा समभवं संजातः तदा.....तदा मम मनः. This is wrong as introducing तदा twice when it occurs only once in the text. किंचिर्किंचिदवगतम् = स्तोकं स्तोकं ज्ञान्तिवैराग्यप्रतिपादकं शास्त्रम् (Rāmarshi.) डरइव = रुद्रकोपेद्वक्त्याभिरिव Rāmarshi.—*S'ikharinī*.

St. XXXII.—जटभ the commentator renders by सजावण्य, I have never seen the word before. समाक्रन्दनगिरः = cries of invocation.—*S'ikharinī*.

St. XXXIII.—खण्डिते = भ्रान्तपुत्रादिभिर्विभज्य गृहीते. (Rāmarshi) destroyed or lost seems to be more likely. व्यर्थम् = without obtaining anything. क्षिणे = नष्टधने (Rāmarshi) कन्दरदरीकुञ्ज—कन्दर and दरी are given as synonymes in Amara and Medinī. Perhaps therefore the reading of N. ought to be preferred as avoiding the pleonasm. Rāmarshi renders कन्दर by गङ्गरदेशः which would mean a natural cave (Amara.); दरी by गुहा which is the same thing; and कुञ्ज by जलादिपिहितोदर as in Amara; and takes the whole to be a Samāhāra-Dvandva.—*S'ārdūlavikrīṭita*.

St. XXXIV.—कलितम् might mean बन्धन, but this requires a straining. कलिल would seem to be the better reading. चिन्तामणि = the jewel which gives its possessor what he desires. संकल्प = the workings of the mind as in मनः संभोगेभ्यः सृष्टयति न संकल्पाविरतम् (Chandakaus'ika p. 27) or संकल्पप्रभवान्कामास्त्वक्ता सर्वानशेषतः &c. (Bhagavadgītā VI., 24) on which S'ankara says संकल्पः प्रभवो येषां कामानां ते which shows why संकल्प should be abandoned.—*S'ikharinī*.

St. XXXV.—मौने दैन्यमयम् = In [case of] silence there is the danger of being [considered] spiritless. This however destroys

the symmetry of the Stanza. And hence the other reading would be better as meaning "where there is high sense of one's own greatness there is danger of misery." This Stanza occurs at p. 6 of the *Kāvya-sangraha*.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XXXVI.—तुलितविसिनीपत्रपयसाम्—which are like the water on the lotus-leaf, a very common simile.—*S'ikharinī*.

St. XXXVII.—भातः=comp. Nitis'ataka St. 34. राजपरिषत् is scarcely a good reading after we have already had सामन्तचक्रम्. It might, however, be taken as "that great assembly" "that high assembly." Rāmarshi renders it by विद्वद्गणधनादयोजनाद्युपलक्षिताः (sic) राजसभा. उद्विक्तः=क्रोडावशेन उत्तृङ्खलः उत्कटो वा (Rāmarshi). कथाः=शृङ्गारवीरकरुणाद्वुतहास्यभयानकाः (sic) वैभक्त्यरौद्रादिरसैस्तृष्टमणीयत्वेनातिप्रसिद्धाः कथाः कथानकानि तत्र सभायाः क्रियमाणा वार्ताः. स्मृतिपथ compare the next stanza and the English expression "matter of history."—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XXXVIII.—गमिताः=कालेनेति शेषः says Rāmarshi. But there is no mention of काल here except in the heading of this section पुनः कालमुद्दिष्याह I think it must be taken as an instance of the स्वार्थे णिच् see Raghu III., 50. For सिकतिल comp. Prasannarāghava (Act. V.,) p. 171 and see Pāṇini V., 2, 104-5.—*S'ikharinī*.

St. XXXIX.—रजनिदिवसौ—for the gender see Siddh. Kaum. I., 390, कालः=वर्तमानादिः क्षणादिसमये वा Rāmarshi. But neither seems to be very appropriate here. He also explains काली as स्वशक्ति i. e. Kāla's शक्ति. The other commentator renders the two respectively by मृत्यु and कालरात्रि, for the latter of which I know of no authority. The two words seem to me here to signify the male and female personifications of the Destructive Principle. Now काल is given by the Medinikāra as a name of Mahākāla or Mahādeva. काली is well known to be a name of Pārvatī, Mahādeva is the Deity of Destruction, and is also represented in the Purāṇas as playing with Pārvatī. काल and काली therefore may here be taken to mean

S'iva and Pârvatî. बहुकजः—कज is rendered by सुखदुःखदानृत्वादिकरणविशेषः and कजानैपुण्यम् by Râmarshi. सार= the pieces in a diceplay; generally written शार. The double meaning of गृह (as in Kâdambarî p. 5) will be noticed. Compare Huxley's Lay Sermons p. 36 where a similar figure is somewhat differently worked out.—*Mandâkrântâ*.

St. XL.—तपस्यन्तः—See Siddh. Kaum. II., 229. For the accusative of सुरनदीम् see Siddh. Kaum. I., 261, where however नि is not, though अभि is, among the Upasargas enumerated. Resorting to the Ganges is equivalent to abandoning the world. Râmarshi says एतेन किं धर्ममोक्षवैव सेवेमेति (sic) भावः. गुणोदाराः = गुणाः उदारा महान्तो येषां ते says Râmarshi, but गुणैरुदाराः is less strained and gives quite as good a meaning. On the second line Râmarshi says एतेन किं काममेव सेवेम (sic again) इति भावः. On the third line he says उन अथवा शास्त्रौषान् बहूनर्थान् शासन्ति उपदिशन्ति तानि शास्त्राणि वेदान्तमीमांसाप्रभृतानि तेषामौषान्समूहान् किं पिबामः किं शृणुमः। किञ्चक्षणान् शास्त्रौषान् विविधकाव्यामृतरसान् विविधा धर्मार्थकाममोक्षवर्णनेन अनेकप्रकाराः काव्यामृतानां श्लोकप्रबन्धामृतानां रसाः आस्वादा उत्कृष्टश्रवणजनितानन्दवशेन आश्रय (sic स) कथो वा येषां ते तथा तान् . . . . एतेनार्थं सेवेम मोक्षं वा सेवेम इति भावः । विद्वत्तया धनमुपाहृत्ये अथवा शास्त्रार्थवगाहनेन तत्तज्ज्ञानान्मोक्षे प्राप्नुयामिति वेति भावः ॥ I do not think it a good interpretation to take विविध^० &c. as an adjective qualifying शास्त्रौषान्. They ought I think to be taken separately. And see Miscellaneous Stanza 27. न विद्मः किं कुर्मः = we do not know what we should do. जन—जन्यते उत्पद्यते इति जनो देहः (Râmarshi) लोक, according to the other commentary. It means mankind. "When man is so short-lived what should we do?"—*S'ikharinî*.

St. XLI.—पद्मासन = स्वस्तिकासनविशेषः says Râmarshi. In the Prasannarâghava Nâṭaka Paras'urâma is made to tell Janaka किं भवतः शरासनैन पद्मासनमेवावलम्बस्व. (p. 84) but I have been unable to find a description of the posture. योगनिद्रा = the sleep of concentration; see Raghuvans'a X., 14 and Mallinâtha's gloss on it योगेन निद्रा says

Rāmarshi. किं नैर्भीष्यम् = are they ever to be ? किमु प्राप्स्यन्ते (Rāmarshi.) किमिति संभावनायाम् says the other commentator. In the last line we have to supply words meaning "from me" or something like that. The readings at the foot are in that respect better. The Stanza occurs at p. 318 of Kāvya-sangraha.—*Mandākrāntā*.

St. XLII.—स्फार. Comp. Nītis'ataka St. 108. भवनां जन्मनामाभोगेन परिपूर्णतया उद्विग्नाः तस्ताः बहुदुःखजन्मपरम्पराभीता इत्यर्थः.—(Rāmarshi) भवस्य संसारस्याभोगस्तत्रोद्विग्नाः says the other commentator. The latter I prefer. आभोग = extent ; also यत्न (see Medinī) which will also do. आनन्दवत्सः would perhaps be better than अतिवत्सः; as it stands it means that the tears of joy flow through the utterance of those cries of distress "S'iva! S'iva! S'iva!"—*S'ikhariṇī*.

St. XLIII.—गृह may be taken as a plural ; if not the observation on St. 2 of the Nītis'ataka will apply. सुदृढा I can give no account of this वा unless it is उपमायाम् काल (time) is called a friend I suppose because he is a constant companion. For the second इदम् ought to be substituted the इति which is the reading of B. I can make no sense of it, and the retention of it in the text is a mistake. अदेन्य = freedom from humiliation, not appealing to others for help &c., comp. St. 52. Construe इति with what follows "how much more need I say in this fashion."—*S'ikhariṇī*.

St. XLIV.—Nītis'ataka St. 10.

St. XLV.—आशानदी. Comp. St. 45 Nītis'ataka. Rāmarshi takes आशा नाम नदी as a compound. वितर्क = misgivings, doubts. The banks of rivers are often spoken of as thronged by birds. Comp. Ritusan-hāra (S'arad) St. 28, Rāmarshi's comment on this runs as follows : किंभूता । मनोरथजला मनोरथा इदं कृतं इदं करिष्यामि पक्षादिदं भविष्यतीति अभिलाषाः ते एव जलानि शानीयानि यस्यां सा तथा आशायां हि मनोरथाः सन्तीति भावः । नद्यामपि जलैर्भीष्यम् ॥ पुनः किं ° नृष्णातरङ्गाकुला । नृष्णाशब्देन अतिलौढ्यं असंतोष इत्यर्थः स्ता (sic) एव तरङ्गाः कल्लोलाः तैराकुला व्याप्ता यत्राशा भवति तत्रासंतोषः

प्रसिद्धनद्यापि तरङ्गाकुला भवति ॥ पुनः किं० रागग्राहवती । रञ्जयन्ति
 स्वभावान्तरं प्रापयन्ति ते रागाः कामकोबादय एव ग्राहाः मकरतिमिशिशुमारादयः
 जलजीवविशेषाः विद्यन्ते यस्यां सा तथोक्ता । एतेन यत्राशा तत्र रागादयो भवन्तीत्यर्थः ।
 नद्यामपि ग्राहैर्भवितव्यम् ॥ पुनः किंलक्षणा विनर्कविहगा । अस्मिन्कृते इदं भविष्यति
 न भविष्यतीति चैव्या (?) दय ऊहाः न एव विहगाः पक्षिणी यस्यां सा तथा । एतेन यत्रा-
 शा तत्र विनर्का भवन्तीति भावः । नद्यामपि पक्षिणी मरालचक्रवाकवकाया भवन्ति ॥
 पुनः किं० धैर्यद्रुमध्वंसिनी । धैर्यं धीरत्वं निर्विकारचित्तत्वमित्यर्थः । तदेव द्रुमा-
 वृक्षाः तान्ध्वंसयति पातयतीति तथा । प्रसिद्धनद्यापि तदस्थुद्रुमान्यातयति । एतेन यत्राशा
 भवति तत्र धैर्यं न भवतीत्यर्थः ॥ पुनः किं० मोहावर्तसुदुस्तरा । मोहा भ्रान्तान्येव
 परमार्थज्ञानशून्यत्वमित्यर्थः आवर्तीः यस्य भ्रमाः तैः कृत्वा (sic) सुतरामतिशयेन दुस्तरा
 न तरीतुं शक्या त्यक्तं न शक्यते इत्यर्थः । एतेन यत्राशा तत्र मोहो भवतीत्यर्थः । प्रसिद्धन-
 द्यामपि आवर्तैर्भवितव्यम् ॥ पुनः किंलक्षणा आशानदी । अत एव अतिगहना अतिश-
 येन गहना दुस्तरा तरीतुं न शक्यत इत्यर्थः । प्रसिद्धमहानद्यापि दुस्तरा अतिगहना
 भवति ॥ पुनः किं० प्रोत्तुङ्गचिन्तातटी । प्रोत्तुङ्गा अतिमहत्स्यः चिन्ता अस्मिन्
 जाते सति किं करिष्यामि किं भविष्यति पुत्रकलत्रादीन् कथं भविष्यामस्त्याद्याः
 आत्मनो हीनत्वप्रतिपादिकाः ता एव तटानि तीराणि यस्याः सा तथोक्ता । एतेन यत्राशा
 भवति तत्र महत्प्रचिन्ता भवन्तीत्यर्थः । प्रसिद्धनद्यामपि तटैर्भवितव्यम् ॥ आशया हि अनव-
 च्छिन्नप्रवाहरूपत्वेन नद्या सहोपमेयता ॥ The Stanza occurs at p. 319 of the
 Kāvyaasangraha.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XLVI.—आसंसारम् = संसारप्रवृत्तिं मर्यादीकृत्य (Rāmarshi.) It is
 equivalent to “आव्रह्मभुवनात्” from the other point of view.
 The mind is often compared to an elephant as in
 Prasannarāghava p. 42. तात = पूड्य says Rāmarshi citing
 Amara तातः पितरि पूड्ये च; it is applied to any favourite and
 Medinī gives it as अनुकम्प्ये also.—In his commentary on the Bhag-
 vadgītā VI., 40. S'ankara thus writes तनोत्यात्मानं पुत्ररूपेणेति पिता तात
 उच्यते पितैव पुत्र इति पुत्रोपि तात उच्यते शिष्योपि पुत्रतुल्य उच्यते. S'rīdhara
 Svāmī on the same says तातेति लोकरात्या उपलालयन् संबोधयति.—
Mandākrāntā.

St. XLVII.—“The days which grow (i. e. appear interminable
 as it were) to one suffering the trouble of making entreaties to

the wealthy and those which become short (*i. e.* appear too short) to one whose mind is disordered by the distractions of worldly objects." For आक्षेप comp. St. 23 ; it means आदर according to one copy of the commentary (M.) For the genitive of वासराणाम्, see Siddh. Kaum. I., 297. अन्तःस्फुरितहसितम् = with an inward smile. Rāmarshi says अन्तर्भनसि स्फुरितहसितं दिवसानां स्फुरणमेव हासं वदेत्याधाहारः which I do not understand. The idea is this. The suppliant of the rich thinks the days too long as he has to suffer the trouble of constant entreaties often unsuccessful; the person engaged in the pursuit of worldly objects thinks time too short, he has never enough of it to compass all his numerous ends. On the other hand the philosopher laughs at both for their delusions.—*Mandākrāntā*.

St. XLVIII.—समाहित = concentrated, exclusively occupied with anything. परपिण्ड = food from others see St. 5.—*S'ardūlavikrīḍita*.

St. XLIX.—तरुणी = महती Rāmarshi. May it not be strong ? विधि = fortune, fate. परिणताः वृद्धिं प्राप्ताः शरच्चन्द्रस्य...मयूखा यस्मिंस्तथा | अरण्यस्य पवित्रतया बाळ(?) स्वरूपत्वेन तत्र चन्द्रकिरणा अपि वृद्धिं प्राप्नुवन्तीत्यर्थः (Rāmarshi.) This is not clear ; according to our text there need be no Bahuvrīhi, and the instrumental would mean 'in the company of' हरचरणयोश्चित्तं तदेव एकं शरणं येषां ते तथा; चिन्तक would be a better reading, but see St. 57. शरण is rendered by गृह in Rāmarshi's commentary. But that is hardly admissible here.—*S'ikharinī*.

St. L.—इह = अस्मिन् संसारे Rāmarshi says विश्वस्मिन् which I do not understand. दुक्कलैः is a better reading than च लभ्या as marking better the contrast with वल्कलैः—निर्विशेषो विशेषः is somewhat puzzling. Rāmarshi says अत्र विशेषः अन्तरं भेद इत्यर्थः निर्विशेषः अनाधिक्यः अत्र विशेषे अन्तरं नास्तीत्यर्थः. But this is not satisfactory. Perhaps विशेषः should be taken as meaning "greatness" उक्तं see Naishadha III., 41 and commentary.—*Mālinī*.

St. LI.—स्वच्छन्दम् is a better reading than स्वाच्छन्द्यम् as going with विहरणम्. As it stands we must take the two separately. भकापैष्यमशनम् is one thing. कृण—Nītis'ataka St. 49. मनो. &c. comp. Gītā VI., 26. उदार = noble.—*S'ikharinī*.

St. LII.—परिगत = लब्ध (Rāmarshi.) I am not aware of any other use of this word in this sense, which does, however, seem to be the sense here. भैक्ष—see Pāṇini II., 4, 38. परिणतिः — comp. Vikramorvashī सेवाकाकुः परिणतिरभूत्. स्वात्मसंतोषिणः—Comp. Gītā III., 17 (and 19 as to निःसङ्गता), where S'ankara renders it by सर्वतो विगत-तृष्णः. व्यतिकर = contact. कर्म निमूलयन्ति—comp. St. 71. The Stanza also occurs at p. 316 of the Kāvyaśaṅgraha.—*Sragdhard*.

St. LIII.—जुरगचलचित्त is an unusual simile, but comp. उच्चैः-श्रवसश्चञ्चलता Kādambarī p. 208. पद = position, seat. The construction is जरा देहं हरति मृत्युः सकलमिदं जीवितं हरति as the commentator says. On तपस् see Nītis'ataka St. 100.—*S'ikharinī*.

St. LIV.—यौवनलालना यौवनस्य तारुण्यस्य लालना धारणा (Rāmarshi.) तारुण्यातिपालना says the other commentator. It probably means the happiness of youth; comp. Prasannarāghava लालयन्तमरविन्दवनानि (p. 55). धैर्यसमाधि = concentration and patience. निर्विकारचित्तस्य धारणम् (Rāmarshi.) योगे = यमानियमासनप्राणायामप्रत्याहारध्यानध्यायधारणारूपे (Rāmarshi.)—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. LV.—पाली = उपरिदेश (Rāmarshi.) It is given as meaning edge in Amara and Medinf. कपाली = fragment of a pot. Comp. पटली, (54 St.) मण्डली (88 St.) न्याय &c. = नयन्ति परमं पदं प्रापयन्ति विवेकेनैति न्यायाः श्रुतिशास्त्रस्मृत्यादयः ते गर्भे चित्ते येषां ते न्यायगर्भाः वेदादिविदः एवंभूतैर्द्विजैर्दुर्जैर्हवनं यास्मिन्.....तस्य भूमः तेन भूम्नं भूसरं उपकण्ठं समीपं यस्य तत्तथा ॥ एतेनाग्निहोतृद्विजकुलेषुता (sic लोपन्ता?) हाराय भ्रान्तं श्रेष्ठमित्यर्थः. The other commentary has न्यायगर्भेण न्यायशास्त्रपठितेन (sic). Another copy (M.) says simply न्यायगर्भितेन द्विजेन. Mallinātha explains न्याय as the स्वर used in pronouncing the Vedas, (see Kumāra. II., 12) ; that may

be the meaning here. गर्भ still presents a difficulty. For rendering it by चित्त I know of no authority. With मुख for हुत it is easy to explain but मुख cannot be well construed with what follows. I would translate thus, "the vicinity of which is darkened by the smoke of the fire to which offerings are made by Brahmins having within them (i. e. their mouths) the Vedic accents (i. e. Vedic Mantras with their due accent). वरम् is the predicate in the first clause of this Stanza, all the other adjectives are extensions of the subject. तुल्यकुल्य = तुल्याः स्वकुलभवाः (Râmarshi) better, perhaps, would have been तुल्यकुले भवाः but this is inadmissible. See Siddh. Kaum. I., 514.—*Sragdharâ*.

St. LVI.—तत्त &c. = तत्त्वनिवेशेन तत्त्वज्ञानेन पेशला सुकुमारा कक्षणाद्वा मतिर्बुद्धिर्यस्य स तथाभूतः (Râmarshi) better, I think "one whose mind is skilled in concentration on the truth." तत्त्व in Gîtâ II., 16 is explained by S'ankara as ब्रह्मयायात्म्यम् and by S'ridhara as वस्तुयाथार्थम् which two are not inconsistent. That meaning may be adopted here; for निवेश comp. Misc. St. 19. पेशल = clever. उत्तन्न &c. = उत्तन्ना उदिता विकल्पजालाः वितर्कवचनानि येषां ते उत्तन्नविकल्पजाला भवत एव मुखराः दुर्मेखाः (Râmarshi.); better, I think, जलैर्मेखराः as in Nîtis'atka St. 69. स्वयम् = स्वेनैव रूपेण आनन्दवन्त इत्यर्थः (Râmarshi) but "by themselves" is, I think, quite admissible.—*S'ârdûlavikrîdîta*.

St. LVII.—व्यतिकर. See St. 52. चित्तान्तः &c. is not clear. It may be "into whose minds worldly objects which are like a dangerous snake have entered," but there is a difficulty of both grammar and sense in this. The reading of B. (taking अचिन्वन्तो) would mean "not looking to (i. e. not minding) the course of worldly objects which are like dangerous snakes." आभोग = expanse, Uttararâmacharita p. 42. नयन्ते. The Âtmanepada is only for the metre. सुकृत &c. comp. St. 49.—*S'ikharinî*.

St. LVIII.—इन्द्रियार्थ = objects of sense i. e. worldly objects.

Gītā III., 34. गहन see Nītis'ataka St. 95 note. आश्रयः = that which is resorted to. The commentator says कुत्सित आश्रयः कदाश्रयः कदाश्रयस्य भावः कादाश्रयः आयासेन कादाश्रयः तस्मात् which is not quite grammatical and would be very artificial if it were. I prefer the reading of T. For the construction with विरम see Siddh. Kaum. I., 285, श्रेयः सुकृतं तदेव मार्गः (Rāmarshi) better तस्य मार्गः as in Nītis'ataka St. 26. As the text stands the second line must be taken as adjectival to शान्तं भावम् गति = movements, course, as in विविगति.—*S'ārdālavikrīdita*.

St. LIX.—प्रणयिनि = loving one. This is the first and (except St. 98) the last allusion to a female companion in these two S'atakas, and in both cases there are otherwise admissible variants—a rather suspicious circumstance. Masculine Vocatives do occur in these S'atakas. वृत्ति comp. St. 64. भकरुण = not pleasing to the touch, hard, न करुणा दीनत्वं येषु तानि (Rāmarshi.) ईश्वर = rich men St. 94. and Kādambart p. 209. भविष्येक occurs in the third line; so in the fourth it is suspicious.—*S'ārdālavikrīdita*.

St. LX.—Some copies read मार्जय ताम् explaining ताम् by प्रसिद्धा परमसुखानन्ददायिनीम् (Rāmarshi.) मार्जयताम् may also be taken as a genitive plural "acquire that devotion to S'iva which belongs to those who clear off their delusion." For the construction, comp. Misc. Stanza 25, the form मार्जय being accounted for at Siddh. Kaum. II., 188 (स्तर्ये णिच्) or p. 182. दूरीक्रियताम् of the commentary is inadmissible, मार्जय being not a passive form. For वा see note Nītis'ataka St. 32. In introducing the last two lines Rāmarshi says ननु स्थादिभोगान्विहाय कथमेतत्पूर्वोक्तं विधीयते इति चेत्तत्राह । वा भवो एतेषु वस्तुषु कः प्रत्ययः ॥ On स्त्रीषु he says भङ्गनासु भकामचपलत्वे कः प्रत्ययः तास्तु कामेन चपला भवन्तीत्यर्थः ॥ on ङाळाद्येषु, भदाहकत्वे कः प्रत्ययः ॥ He winds up thus, एते च पदार्थाः सेवयितुं तथा तथा कुर्वन्तीति भावः. वृष्टान्तेन निर्यमानन्दरूपं श्रीमद्देशं

भजति भावः. The implication is that everything except devotion to S'iva is untrustworthy like the things enumerated.—*S'ārdhāla-vikrīḍita*.

St. LXI.—दाक्षिणात्या = दाक्षिणदेशाद्वाः दाक्षिणात्यकवयो हि अतिशयगम्भीरार्थी (sic) प्रकटनप्रबन्धनशीला भवन्तीत्यर्थः. About them see Kāvyaḍars'a I., 40. *et seq.* (शेषः प्रसादः समता माधुर्यं सुकुमारता ॥ अर्थव्यक्तिरुदारत्वमोजःकान्ति-समाधयः ॥ इति वैदर्भ्यमार्गस्य प्राणा दश गुणाः स्मृताः.) What are called Vaidharbhas here are called दाक्षिणात्य in St. 60. निर्विकल्ये समाधौ = समाधिना सर्वं संपद्यते इति निश्चिते समाधौ यमनियमादिरूपे योगे (Rāmarshi.) But निर्विकल्य or निर्विकल्पक (as it is more commonly called) समाधि is thus explained in the Vedāntasāra (p. 22 Banāras Ed.) निर्विकल्पकस्तु ज्ञानज्ञानादिविकल्पभेदलयापेक्षया अद्वितीयवस्तुनि तदाकाराकारितायाश्चित्तवृत्तेरतिरामेकीभावेनावस्थानम् । तदा तु जलाकाराकारितलवणानवभासेन जलमात्रावभासवत् अद्वितीयवस्त्वाकाराकारितचित्तवृत्त्यनवभासेनाद्वितीयवस्तुमात्रमेव भासते i. e. an exclusive concentration upon the One Entity without distinct and separate consciousness of the knower, the known, and the knowing, and without even self-consciousness.—*Mandākrāntā*.

St. LXII.—सङ्ग &c.—स्त्राणां सङ्गः तस्माद्धेतोः यत्सुखम् (Rāmarshi) कल्याण &c. in apposition with वधूजन ; comp Gītā X., 34.—*Hārīṇī*.

St. LXIII.—On the fourth line, Rāmarshi says सर्वशास्त्रेषु षण्मती प्रती (sic) पादकेषु भागेषु एष अयं श्रेयसां कल्याणानां सामान्यः साधारणः पन्था मार्गो भवति. This is the same as Nītis'ataka St. 26.

St. LXIV.—For भोगेभ्यः see Siddh. Kaum. I., 277. का निस्पृहाणाम्. सि = what are you to men indifferent [i. e. to worldly pleasures.] For the genitive comp. वीरो न यस्य भगवान्भृगुनन्दनौपि. वृत्ति St. 59. भिक्षासक्तु = भिक्षाया लब्धाः सक्तवः (Rāmarshi.) The Stanza occurs at p. 317 of the Kāvya-sangraha.—*S'ārdhālavikrīḍita*.

St. LXV.—These words are addressed by one to an estranged friend. The commentator gives an incorrect meaning. यूयं वयमिति वदन् पुत्रादिभ्यपरिजनपरिप्रहाभिमयिण says Rāmarshi.—*Apushtub*.

St. LXVI.—भास्या comp. St. 30 जगज्जाल = all this net-like world.—*Mandâkrântâ*.

St. LXVII.—प्रभाचौर = a common expression comp. सरोरुहश्रुतिमुषः in the Ratnâvali Act I., *ad finem*. स्मरकुसुमबाणव्यतिकरञ्जरब्जाळा = the blaze of the fever produced from contact with the flowery arrows of Cupid. वराकी = poor girl, here a word of commiseration (as in Viracharita p. 78) ; also a term of contempt.—*S'ikharinî*.

St. LVIII.—गैय = गीत. दीपाङ्कुर comp. दंष्ट्राङ्कुर (Nitis'ataka) ; but this is more appropriate, meaning a small light. छाया = flame ; भातरप्रस्यनीका says Râmarshi, of which I cannot see the application here. भाकलप्य comp. Kâdambarî p. 7. On सन्तः Râmarshi gives a long list of old princes as Bharata, Dilîpa, Raghu &c. The Stanza occurs at p. 308 of the Kâvyasangraha.—*S'ârdûlavikrîdita*.

St. LXIX.—पवनवश is better than वशपवन. भानर्तित = नमिन (Râmarshi.) It refers to the eyebrows being sometimes raised and sometimes folded into wrinkles out of pride or conceit.—*Sragdhard*.

St. LXX.—कणशीकर = कणास्तेषामपि शीकराः भयन्त्यकणाः (Râmarshi.) As to Vidyâdharas haunting the Himâlaya see Kumâra. cantos I. and VI. सावमानं यथास्यात्तथा...रताः; सावमानाः (Râmarshi).—*Vasantatilakâ*.

St. LXXI.—यदा. Comp. Nitis'ataka St. 95. The Samudras are thus given by Râmarshi क्षीरोद, इक्षुरसोद, सुरोद, पृथोद, दधिमन्योद, क्षरोद, शुद्धोद. निकर = collection St. 52. भन्त = रसातल (Râmarshi) ; I know of no authority for this and though the usual sense 'destruction' has not as much propriety, I think it is the only one admissible. धरणिधर = शेष or पर्वत (Râmarshi) ; with the former पाद = पादा इव चरणा इव प्रतीयमाना ये हस्ताः (*sic*). But the latter, पर्वत, ought alone to be adopted. For the idea of the mountains supporting the Earth see Kumâra. VI., 68.—*S'ikharinî*.

St. LXXII.—एकः केवलः भक्तीति एकाकी (Râmarshi.) शस्य सुखस्य भन्नः परिपूर्णता यस्य यस्मिन्निति वा ! (Râmarshi.).—*Anushṭub.*

St. LXXIII.—कामदुःख. Siddh. Kaum. II., 339. Though I have kept सन्मानिताः from C. as not incapable of explanation (from सन्मान with इतच्) still I prefer very much the reading संमानिताः. कल्पं स्थितम्. Comp. note on भ्रान्तं देशम्. This is an instance of “काल.” This Stanza also at p. 315 of the Kāvyaśaṅgraha.—*Vasantatilakā.*

St. LXXIV.—I cannot make any sense out of the first line as it stands. The reading in Bo.n. which I was not aware of in the first instance as it does not occur in the regular list of *variae lectiones*, is more explicable—गदवस्त्र = silk cloth वर = excellent (adjective). In the second line again Bo.n.’s reading has propriety which C.’s reading has not. कदश्चन = bad things to eat, Siddh. Kaum I., 475. व्यक्तम् would be better than व्यक्त. As it stands the last line may be thus translated “what, too, if there is not within that clear Glory of the Supreme by which all worldly dangers are destroyed.”—*Sragdhara.*

St. LXXV.—मरणजन्मभय = the fear of [ever-recurring] birth and death. स्नेहो न बन्धुषु Comp. Mohamudgara शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ मा कुरु यत्नं विग्रहसन्धौ p. 33. of Kāvyaśaṅgraha. When there are these things i. e. from भक्ति to वैराग्य, what more is to be asked for or desired?—*Vasantatilakā.*

St. LXXVI.—परम = परा उत्कृष्टा माशब्देन मायाख्या शक्तिर्यस्य अथवा परा उत्कृष्टा मा शोभा यस्य तच्चया! (Râmarshi). विकासि—Râmarshi reading विकासि says विकासः सदा उदयो विद्यते यस्य तद्विकासि. नित्योदितमित्यर्थः which is also the meaning of विकासि. Comp. St. 80 विकल्प = विकल्प्य (व्य in original) न्ते स्मर्यन्ते विकल्पा विषयाः स्वप्नचन्द्रमालावनितादयः (Râmarshi.) Is it not rather fancies, dreams? Comp. Uttararâmacharita विकल्पम्युपरमे Act VI., यस्य refers, of course, to ब्रह्म. अनुपज्ञिणः = following after. अनुपज्ञः प्रसङ्गो विद्यते येषां ते तथोक्ताः अनुपज्ञिणः प्रसङ्गवतः पुरुषस्येव षष्ठी वा

यत्प्रसङ्गवतो जनस्य भुवनाधिपस्यभोगाद्याः पदार्थाः भवन्तीत्यर्थः (Râmarshi.) भुवनाधिप-
न्यं तथा भोगः विषयानुभवः (Râmarshi.) Perhaps to take it as a षष्ठितत्पुरुष
would be better. कृपण comp. Bṛihadâraṇyaka Upanishad यो वा
एतदक्षरं गार्ग्यविदित्वैतस्माल्लोकात्पैति स कृपणः. मत = esteemed. Comp. Nītis'a-
taka St. 79 and note. Compare generally Stanza 80. The Stanza
occurs at p. 315 of the Kāvyaśaṅgraha.—*Vasantatilakā*.

St. LXXVII.—मानसचापलेन = with the agility of the mind, with
the speed of thought. Râmarshi takes मानस as a vocative which
is, perhaps, better. As it stands, the Stanza must be taken to be
addressed to man in general, as a very similar Stanza in the Bhâ-
minivilâsa IV., 11. On पाताळ Râmarshi says पाताळमित्युपलक्षणं तलवितल-
सुतलतलातलमहातलरसातलपाताळानीत्यर्थः अथवा पाताळमित्युक्त्वा नीचवस्तुषु गच्छसि.
भ्रान्त्या = केनापि कथामसङ्गेनापि (Râmarshi.). "Even by mistake" is closer
and appropriate too; not only do you not think of the Brahma
on purpose, you do not even by mistake stumble on it. आत्मनीन
= beneficial to oneself. Siddh. Kaum. I., 626.—*Vasantatilakā*.

St. LXXVIII.—निभृतप्रारब्ध = निभृतं पूर्णं यथा भवति तथा प्रारब्धः कर्तृमिषिताः
(Râmarshi,) steadily, unswervingly seems to be the meaning of निभृत
here. पुनरुक्तभुक्त = पुनरुक्तं वारंवारं भुक्ता. (Râmarshi) comp. पुनरुक्तदारुण.
Mâlâtî-Mâdhava p. 142; superfluously enjoyed i. e. enjoyed
over and over again. विषयाः सुखदुःखादयः says Râmarshi.—*S'ârdū-
lavikrīḍita*.

St. LXXIX.—विरतिरेव वनिता; विरति = indifference to worldly
pleasures. भूति = splendour; and the ashes applied by ascetics to
their bodies. The Stanza occurs at p. 316 of the Kāvyaśaṅgraha.—
S'ikharigī.

St. LXXX.—महाशासन = परमात्मज्ञाने स्फुरति सति (Râmarshi.) It
means 'whose commands are great'; thus in one of the Upani-
shads एतस्य वा अक्षरस्य गार्गी प्रशासने सूर्योचन्द्रमसौ तिष्ठतः or भीषास्माद्व्रतः पवते
&c.; the greatness consisting in the great powers which obey

these commands. A word like लब्ध should be supplied in the first line. भक्षण would probably be a better reading than भक्षण. मान = honour. यत्न = constituted by—"the enjoyments consisting in" &c.—Rāmarshi renders it by योजना. निर्योदित = ever existing, not transient like the enjoyments referred to. परमात्मज्ञानरूप says Rāmarshi. Comp. St. 76.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. LXXXI.—संग्रामकुटी &c. comp. Gītā II., 42 *et seq.* कर्मक्रिया-विभ्रम = the sports of the performance of rites and ceremonies रचना = प्राप्तिः (Rāmarshi.); literally arrangement i. e. the appointment of trouble as attaining to each act of life, substantially it means large extent, expanse. स्वात्मानन्दपदप्रवेशकलन = the compassing of entrance into that seat where there is joy in oneself. स्वात्मानन्द एव परमानन्द एव यदं वस्तु तत्र प्रवेशकलनं अनुभवधारणम् (Rāmarshi). वणिगृत्ति = mercenary, shop-keeping.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

LXXXII.—संकल्पकल्प = momentary like thought; for कल्प see Siddh. Kaum. I., 704. पूर the more usual word is भोष. कण्ठश्लेषोत्प्लवग्—Rāmarshi says कण्ठस्य गलस्यश्लेषः वल्गनं यथा स्यात्तथा उपगूढमालिङ्गनम् which is nearly correct. It is an instance of the so-called णमुल्. कण्ठश्लेषं यथा स्यात्तथा उपगूढम्. See Siddh. Kaum. I., 474. The compound may be also analysed in a different way and उपगूढम् may be rendered by आलिङ्गन see Siddh. Kaum. I., 454.—*Sragdhara*.

St. LXXXIII.—मण्डली is the same as मण्डल. This particular form is authorized by the Gaṇa at Siddh. Kaum. I., 227, but for the similar पटली, and कपली, I know of no authority. The last line is a question.—*Anuśtub*.

St. LXXXIV.—संस्कार = operation, effect. समीभूता = निर्विकल्पेभ्यः (Rāmarshi.) It means however, equable, looking on all things alike. Comp. Raghu VIII., 24 (Mallinātha); and Bhagavadgītā V., 18 and VI. 8, 9, 29 and various other places. The Stanza occurs at p. 317 of the Kāvyaśaṅgraha.—*S'ikharīṇī*.

St. LXXXV.—अमसुखम् requires रम्यम् to be supplied, and is therefore not a good reading. काव्येषु कथाः = conversation about poetry. Râmarshi says कथा वार्ता भाष्यायिका. Râmarshi takes the last part of the compound कोपोपाहित &c. thus बिन्दवः कणाः तरलाक्षपल यस्मिस्तत्तथा, but this is scarcely admissible. At बिन्दु ends one adjective and तरल is another and we may then take the two as a compound or as separate adjectives; तरल is given in the Medinî as meaning भास्वर which is the meaning here. The ordinary चञ्चल accepted by the commentator does not suit exactly. अनित्यतामुपगते चित्ते = अनित्यत्वं मन्यमाने (Râmarshi). The expression is rather difficult; does it mean unsteady, distracted?—*S'ârdûlavikrîdita*.

St. LXXXVI.—The third line contains an एकदेशी भन्वय, but the construction is not uncommon. आभोग = परिपूर्णता.—*S'ârdûlavikrîdita*.

St. LXXXVII.—The first two lines refer to the five elements. "The force of all my delusion being destroyed by the pure knowledge which shines forth in consequence of the great extent of merit resulting from contact with you, I now merge in the supreme Brahma." एव in the second line has not much propriety. The readings at the foot are better. I cannot suggest any reason for the particular names applied to each of the elements except as to मातर्मैदिनि, the Earth being regarded as the mother of all creatures. Râmarshi says भवत्संबन्धेन शरीरमत्त्वे परमज्ञानत्वं (sic वत्सं ?) प्राप्य मुक्तो भवेयमिति भावः. The Stanza occurs at p. 319 of the Kâvyasangraha.—*S'ârdûlavikrîdita*

St. LXXXVIII.—मोक्षेति &c. The idea of this line furnishes a common expression in Marâṭhi. प्रति is to be construed with the accusative. कैदृशः is an idiomatic expression; comp. the English, what shall we say to, what should we think of, such a thing.—*S'ârdûlavikrîdita*.

St. LXXXIX.—वादि &c. and विनितोचिता are taken together by the commentators. But there does seem to be some little incompatibility between the two. I would suggest that they be taken separately as designating two different descriptions of विद्या corresponding to the two uses mentioned in the familiar Stanza विद्या विवादाय भनं मदाय &c. Rāmarshi takes अभररस as equivalent to अभर एव रसः; wrongly, I think; अभरस्य रसः is more usual and better.—*S'ārdūlavikrīdita*.

St. XC.—*Vans'astha*.

St. XCI.—जीर्ण = वृद्ध. (Rāmarshi) but it means absorbed as in St. 2. For the second line also comp. St. 2. हा is better than छा in the fourth line. With छा, भा might be taken as standing by itself, it being the भा which is स्मरणे. A curious variant for वन्ध्य is विन्ध्य which Rāmarshi comments on, though in the copy we have, the text is written वन्ध्य. He says विन्ध्याचलफलतुल्यत्वं याताः प्राप्ताः । विन्ध्याचलस्य हि अतिगहनत्वेन मनुष्याणां दुःसंचारत्वात् अनेकानि फलानि अनुपभोग्यत्वान्निरर्थकानि भवन्ति.—*S'ārdūlavikrīdita*.

St. XCII.—वलि = मिश्रित (Rāmarshi.) Comp. Mālatī-Mādhava अमृतसंवलिर्वाङ्मैः (p. 152). People misunderstand the mere cure of pain as itself a pleasure.—*S'ikharīṇī*.

St. XCIII.—आत्मनि ब्रह्मणि स्वयि आसमन्ताद्वावेन रामः क्रीडा यस्य स तथा स्वात्मानुभवसंपन्न इत्यर्थः (Rāmarshi). At Gītā V., 24 where the expression अन्तरारामः occurs. S'ankara explains it by अन्तरेवात्मन्यारामः क्रीडा यस्य सः. After giving the ordinary meaning of फलश्री Rāmarshi says अथवा फले मोक्षलक्षणे आशा वाञ्छा विद्यते यस्य स तथा. On समकरचरणे which is Rāmarshi's reading he writes समकरचरणो हि पुमान्धनवान्भवतीति सामुद्रिके प्रसिद्धम् and also मत्स्याकितचरणो हि पुमान्धनवान्भवतीत्यपि the latter being required for the alternative meaning of मकरेण सहितौ चरणौ and not समौ करचरणौ यस्य.—*Sragdharā*.

St. XCIV.—ननु is अवधारणे. As it stands the third line is not quite

intelligible. In the commentary in M. नैर्द्वैर stands for निर्द्वैर which does make the line somewhat easier ; meaning “ whose proper drink is spring water.” On the rest of the line the commentary is रत्येव सखीचिता भङ्गना इव विद्या येषामिति ते—“ to whom learning is like a wife with love,” but this rendering is not satisfactory. Is र a mislection for स the construction being येषां विद्यैव सती भङ्गना? परमेश्वर—comp. ईश्वर St. 59.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XCV.—त्रिलोकोत्तरित् = the Ganges. Comp. the name त्रिलोकस्—in Heaven, Earth and the nether world. हरश्चिरक्षुम्भिनो नीविच्छटा यस्याः सा. नीविच्छटा is rendered by काञ्चीप्रदेशः in the commentary in M. वृत्ति as in St. 59 and elsewhere. कल्पयन्त्याम् comp. St. 10; equivalent to ‘furnishing’ here. प्रेरयन्त्याम् says the commentary. But see Raghu V., 9 and Viracharita p. 32 (Calc. Ed. 1857.) दुःस्वास्तिका and दुःखास्तिका are rendered by नारी in the respective commentaries. I cannot say what they mean. Comp. St. 8.—*Sragdharā*.

XCVI.—The commentary on this runs thus तां काशीं परिहृत्य परित्यज्य हन्त इति खेदे विबुधैः किमन्यत्र स्थीयते अपि तु न यस्यां काङ्क्षामुद्यानेषु विचित्रभोजनविभिः चान्यत्तीव्रातितीव्रं तपः चान्यन्सुखं कौपीनावरणं मण्डनं चान्यदयस्यां भमितं भिक्षाटनं यस्यां काङ्क्षां मङ्गलसममासन्नं मरणं समुत्पद्यते तां काशीं मुक्त्वा भन्यत्र कथं स्थीयते. I do not understand भिक्षाटनं मण्डनम्. The meaning of किम् here is “why.”—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XCVII.—रहस्यमनुना is not quite clear. It seems to mean : “Now [is the time to be in] private i. e. to be alone. Construe यदि प्रभुः स्थिता द्रव्यति कुप्यति. On निर्दोवारिकनिर्दयोक्त्यपरुषम् the commentary says निर्दोवारिकं च तत् निर्दयोक्त्यपरुषम्. Better thus निर्दोवारिकनिर्दयोक्ति and अपरुषम्; the two as a compound or separately, निर् being construed with the compound up to उक्ति.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XCVIII.—प्रियसखि—comp. प्रिये प्रणयिनि St. 59. Better than प्रताप is the reading प्रपात. The meaning is nearly the same in both cases but is got only by considerable straining from प्रताप.

विपश्यन् &c. may be thus rendered: "Wicked destiny like a potter places the mind like earth after perforce making a ball of it upon the wheel of care evermoving in consequence of its being used to a series of strokes from a multitude of pole-like afflictions." विधिः खलः comp. Nitis'ataka St. 94.—*Hārīṇī*.

St. XCIX.—भेदप्रतिपत्ति = belief of difference. तयोः refers to महेश्वरे and जनार्दने for which construction compare Gītā II., 4. The locative is construed with भेद.—*Vans'astha*.

St. C.—टङ्कुरव is scarcely susceptible of a good explanation. टङ्कारित is more common and better.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. CI.—भैक्ष see St. 52 : अतिविमला मित्रामित्रसमानता comp. समः शत्रौ च मित्रे च in Gītā XII., 18. The commentary takes अतिविमला चिन्ता which is also good and perhaps supported by St. 90. धस्ता....प्रमादास्तेमुदिताः commentary; better धस्ताः अधोषमदप्रमादाः येन सः and then स चासौ मुदितश्च. The commentator joins the first three lines with the last by अतः कारणान् (i. e. hence.) योगी नित्यमुक्तः संसारे सुखं तिष्ठति. Better perhaps, "With these."—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. CII.—तैरेव चायं भवः = and this world is constituted of them only. In कस्येव, एव if taken अनवङ्कृतौ (since the ordinary sense is not appropriate) would require कस्येव (Siddh. Kaum. I., 47) hence कस्येह must be held to be better. परित्रमत which it will be seen is the reading of all except only two of the MSS. is the imperative. The construction is common as in किं स वस्तुः करोतु in the Uttararāmacharita p. 127 and elsewhere. The translation would be "why should you wander" instead of "why do you wander" वाञ्छयान्ति involves a clash of figures disapproved of in English Rhetoric but see Kāvyaṇḍars'a p. 149 (II., 93). कामोच्छित्तिवशो स्वप्नामनि = स्वकीये शरीरमन्दिरे कामोच्छित्तिवशो कन्दर्पजनार्थम् (commentary) विश्वभोगव्यापीने अधीने स्वस्थानके हृदये एकाग्रतायामित्यर्थः (Rāmārshi.) Rightly; only स्वप्नामन् means भ्रमतेजस्.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. CIII.—मनोरथीपरचितमासाद is equivalent to castle in the air. The Stanza occurs at p. 301 of the Kāvyaasangraha.—*S'ardūlavikrīdita*.

St. CIV.—आम्रात is apparently used as a synonyme of प्रस्त occurring in the fourth line. I observe that Rāmarshi expressly says प्रस्तमित्यर्थः. The word is used in a similar sense in the Das'a-kumāracharita p. 11 (Calc. Ed. 1925 Sam.) विद्युच्चलं यौवनम् it will be seen breaks the symmetry of the Stanza, but none of the variants preserve it. उपहता is a better reading than अपहृता. वा इति आश्चर्ये says Rāmarshi. But see our note to Nītis'ataka St. 32.—*S'ardūlavikrīdita*.

St. CV.—आधिष्याधि may be taken as a Dvandva. In the Mālatī-Mādhava (p. 145) where the expression occurs it is explained by Jagaddhara as आधय एव व्याधयः; unnecessarily, I think. Construe यत्र लक्ष्मीस्तत्र व्यापदः पतन्ति—व्यापद् is not a very usual form but occurs in Mṛichohhakatika p. 213 (Calc. Ed.) आत्मसात्. See Siddh. Kaum. I., 731. तर्हि नाम &c. "and what indeed is there which unbridled destiny has created well-constituted."—*S'ardūlavikrīdita*.

St. CVI.—नियमित = cramped, compressed. The second line as it stands in our text is explained by both commentators, but it certainly seems to involve a pleonasm. "In youth which is painful through separation there is separation." The reading of Bo. and N. would seem to be better. "The enjoyments of youth are painful by reason of the grief of separation." नारीणामप्यवज्ञा is taken by the commentator with the second line and to this construction the two अणि would seem to give support. Rāmarshi's reading is somewhat different and he takes the whole line as one construing असाधुः with अवज्ञा. This I think is better. See St. 111. As it stands the first अणि may be taken as meaning again, and इत्यतः or some expression of like import must be supplied after विज्ञसति.

This construction makes each line contain an assertion and its reason. The commentator would make the third line only a mere assertion without reason assigned.—*Sragdharā*.

St. CVII.—On the second line Râmarshi says तस्य अर्धस्य पञ्चाशद्-
र्षाणां परस्य अर्धस्य पञ्चविंशतिवर्षाणामित्यर्थः अर्धं सार्धद्वादशवर्षाणि पुनः सार्धद्वादशवर्षा-
णीत्यर्थः.... शेषमुर्वरितमायुः पञ्चविंशतिपरिमितवर्षमित्यर्थः. This is not quite
clear. I suggest the following : तस्य (आयुषः) परस्य (रात्रिगतार्धेतरस्य)
अर्धस्य अपरमर्धम्. The commentary says ततोऽनन्तरं तस्य पञ्चाशत् अ (sic)
र्धस्य कदाचिदपि अधिकमर्धमपि बालत्ववृद्धत्वयोर्योगतम्. According to our inter-
pretation अपरम् would be used only to distinguish it from the
first अर्ध but if so it might have been dispensed with. On
बालत्व and वृद्धत्व Râmarshi says बाल्यमविवेकेनेत्यर्थः तथा वृद्धत्वं कार्यासक्त्या
अवगणनयेत्यर्थः. व्याधिवियोगदुःख = the pains of illness and separation.—
S'ârdûlavikrîdita.

St. CVIII.—ब्रह्मज्ञानविवेकिनः = those who possess the discrimina-
tion (i.e. between things real and unreal) which results from know-
ledge of the Brahma. काञ्चन and चन together do not yield a good
reading. The reading of R. is thus explained उपभोगमुपयोगं भजन्ते
इत्येवंशीलानि (Râmarshi). भज् seems to mean here 'affording.'
The meaning of the last two lines is clear but the construction
is not so, a number of relatives having to be supplied. This Stanza
occurs at p. 301 of the Kâvyasangraha.—*S'ârdûlavikrîdita*.

St. CIX.—परितर्जयन्ती—comp. Raghu IV., 28 and XI. 78., देहे
is a better reading than देहम् as the locative is the case com-
monly employed with the root प्रहृ. अहितम् i. e. to oneself.—*Va-
santatilakâ*.

St. CX.—See Nitis'ataka St. 92 note. पुरुषेषु रत्नं श्रेष्ठम्, according
to Râmarshi, which agrees with our interpretation. अहं Râmar-
shi takes to be अद्भुते which will do as कटम् is खेदे.—*S'ârdûla-
vikrîdita*.

St. CXI.—लज्जयते see Siddh. Kaum. II., 223 भोजःशब्दो वृत्तिविषये तद्वति. I owe this explanation to Mr. Rājārām S'āstrī.—*S'ārdā-lavikṛtīdta*.

St. CXII.—The adjectives in the first three lines go both with नरः and नटः. संसारान्ते i. e. at the end of this life. जवनिका=curtain. विशति with जवनिका must be taken as equivalent to 'goes behind.'—*S'ikharinī*.

St. CXIII.—स्त्रैण = collection of women. See Siddh. Kaum. I., 491 and comp. Uttaraṛāmacharita p. 114. यान्तु perhaps is a better reading than यान्ति.—*S'ikharinī*.

MISCELLANEOUS STANZAS.

St. I.—अकिंचन = indigent comp. Kumāra. V., 77. समचेतसः see St. 84 *supra*. सुखमया is not grammatically correct सुखमय्यः, which is, breaks the metre.—*Anuśtub*.

St. II.—On the last two lines Rāmarshi says “वा अथवा कियद्द-
भ्यामः अत्र वर्तमानार्थे भविष्यत्प्रयोगः कियद्ददामः बनेति खेदे त्वया आत्मनि स्वस्मिन् किमिव
किमु न अपकृतं कः अपकारः न कृतः कथं यावत्साकल्येन तावत्प्रथमं त्वया पुनरपि भूयोपि
तदेव आत्मनि अपकृतमेव व्यवसितं कर्तुमारब्धम्. R. also supplies हे हृदय at the
beginning. It will be observed that यावत् and तावत् in R.'s ex-
planation are not taken as correlatives. I think the translation
should be thus: “Alas ! what self-injury is there having done
which to yourself you have not immediately worked at the same
again !”—*S'ikharinī*.

St. III.—ग्राम = collection. अम्भोजचन्द्रिका comp. Prasannarā-
ghava p. 159. विडम्बनम् = mockery. Nothing noble can withstand
the claims of the stomach!—*Hārinī*.

St. IV.—Rāmarshi supplies a चेत् with the first three lines,
unnecessarily.—*Anuśtub*.

St. V.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

Sts. VI., VII.—See Nītiś'ataka Miscellaneous Stanzas 4 and 6.

St. VIII.—प्रियतमा &c. alludes to the idea that S'īva and Pār-vatī form a single body, one half of which is male and the other half female. न यस्मात्परः = to whom there is no superior. The two lines mean that S'īva though he is so far under the dominion of Love as to have his wife as one half of himself, is also the first as to withstanding love. The fourth line should not have two negatives. It means "the rest are able only to enjoy not to abandon." As it stands, it may mean, "The rest can neither enjoy (*i. e.* properly) nor abandon" &c.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. IX.—This Stanza occurs at p. 139 of the Mṛichchhakaṭīka with variations. सुशील in our text must be corrected to कुलशील in accordance with the reading there. The other differences may fairly be regarded as real *variae lectiones*. इमं शानपटिका = pots used in the cemetery, unholy.—*Vasantatilakā*.

St. X.—A similar Stanza but the reverse in its tendency may be seen in the Kāvya-sangraha p. 28 also see p. 360.—*S'ikharinī*.

St. XI.—मायाप्रयोगप्रिये might as it stands be made to yield some sense by being taken with हृदये; but I think it ought to be मायाप्रयोगः प्रिये; and after गुणौ there is a word omitted which I think is गुणौ in other places where the Stanza is found. सदैव कथितम् corresponds to भाष्यते. कार्कश्य and the other corresponding words here have double senses. I do not see the double sense of अलीक. Williams gives it to mean "small" but I do not know any authority for this, and even he does not give it as a noun in this sense. स्थूलता is (1) fullness or plumpness, and (2) unwieldiness or sluggishness.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XII.—गोष्ठे = conversation. It also means assembly but the former is preferable here.—*S'ikharinī*.

St. XIII.—चटु means the same thing as चाटु. On ईश्वर see St. 59. प्रहसन is one of the ten Rûpakas which are thus enumerated. नाटकं सप्रकरणं भाणः प्रहसनं द्विमः ॥ व्यायोगसमवकारौ वीथ्यङ्केहामृगा इति ॥ गानौर्गिरा च विकलः refers to the man's condition as a नट also. For the last line comp. St. 6. दीर्घमायुः = old age.—*Vasantatilakâ*.

St. XIV.—जीवितयौवनम् = youth in life. Perhaps too a Samâhâra-dvandva. On चलाचल comp. Naishadha I., 60. Also Kâvya-prakâś'a p. 324. The form is remarkable see Siddh. Kaum. II., 318.—*Anushṭubh*.

St. XVI.—कलिका is a diminutive of कला = a digit. श्रेयोदशामे = at the top of the wick of happiness. प्राग्भार — a very common word see Bhavabhūti's works *passim*. उच्चाटयन् comp. Naishadha III., 7 and Prasannarâghava p. 165. It means removing, expelling. As to विजयते see note on Nitīs'ataka St. 24.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XVII.—आस्था = solicitude comp. Stanza 98 Nitīs'ataka. भूषाल &c. "राज्ञां भ्रुकुटीकुटिला भ्रुकुटीवक्रता तस्या व्यापारः चलनं तेषु पण्याङ्गना वेद्यासमा यथा यत्र यत्र राज्ञां भ्रुकुटी उद्देशः तत्र वेद्या नृत्यं करोति वेद्यायाः सख्यं आस्थापि तथैव इयमिति." This is the gloss in G. In the margin is added the following कुटीरविहरेति पाठे भूषालानां राज्ञां भ्रुकुटीवक्र कुटीरमद्वस्तव विहारो विलासः स एव व्यापारस्तेन पण्याङ्गना—"a prostitute in the work (or whose work is that) of sporting in the house of a prince's eyebrows"—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XVIII.—As to कूर्म see note on Nitīs'ataka St. 35. On ध्रुव see Matsya Purāṇa IV., 36 or better CIV., 56 *et seq.* On संज्ञानव्यर्थ-पक्षाः R. says संज्ञाता उत्पन्नाश्च ते व्यर्थाः प्रयोजनशून्याश्च ते संज्ञानव्यर्थाः तैस्तुल्या ते (*sic*) तथा । अथवा संज्ञाताः तथा विगतः अर्थपक्षोर्थे एव साध्यं येषां ते तथा. It means "who possess wings to no purpose." नोपरिष्ठात् &c. = not high nor low in the matter of doing good to others i. e. quite unconnected with that work. The commentary in M. says

उभयोरपि पक्षयोरिहलोकपरलोकलक्षणयोः एकोपि न किञ्चित्—जातनष्टः = born and dead i. e. they do not really live. R. says उत्पन्नमात्रा मृतमाला इत्यर्थः निरर्थकावतारा इति भावः. In उपरिष्ठात् and अधः there is also an oblique reference to the positions of भुव and कूर्म (as suggested by Mr. A. V. Kāthavaṭe) and perhaps also to the पक्ष which should enable them to go upwards and downwards. उदुम्बरमशक is a proverbial expression like कूपमण्डूक.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XIXIII.—निविशते = sticks obstinately to. See Siddh. Kaum. II., 241. संन्यस्यति = abandons, becomes indifferent to.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XX.—गालि = abuse. On रात्राकाविषाण see note to Nītis'ataka St. 45.—*Mālinī*.

St. XXI.—See Nītis'ataka Miscellaneous Stanza 10.

St. XXII.—सुखैर्वा &c. = the result is the same with [what are called] pleasures or with sorrows i. e. whether I am in worldly affluence or otherwise I get food and clothing in the one case as in the other. The contrast between त्रिनेत्रे and अन्ध is to be noted.—*S'ikharīṇi*.

St. XXIII.—करटिनः = elephants; for the first line comp. St. 89. निबद्धफलक = prepared board. See St. 39 (the reading भुवनफलके) but the explanation of निबद्ध is not satisfactory. For झणझाकार comp. Uttararāmacharita; it means noisy. The last line is the same as in St. 48.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XXIV.—The second line is fatalism. Comp. यदभावि न तद्वापि भावि चेन्न तदन्यथा ॥ असंकल्पयन् thinking about, forming anticipations about. गमागम = going and coming. अनुभवस्व must be taken as derived from भू प्राप्तौ Siddh. Kaum. II., 181.—*Prithvī*.

St. XXV.—बहुतृणम् = not far short of a blade of grass. See Siddh. Kaum. I., 705. "It is only some men who attain even without (i. e. before) casting off this body that love for the

knowledge of the unbroken and supreme bliss which the Yogis possess, and which is easily attainable by the favour of S'iva."—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XXVI.—मृत्युक्षयम् should be मृत्युः क्षयम् as in the Mahānāṭaka p. 153 where this Stanza occurs. The last line is not metrical as it stands. In the Mahānāṭaka it runs thus : चेतः सत्पुरुषाभिमानपदवी मिथैव किं खिद्यसे. There are also other differences.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XXVII.—विकल्प = fancies, reveries see note on St. 76. मपनुम् = to reach, to attain to.—*Vans'astha*.

St. XXVIII.—तदपि = तथापि, nevertheless. comp. St. 22.—*S'ikharinī*.

St. XXIX.—This Stanza is in substance the same as St. 74 *supra* and should have been noted only in the various readings under that Stanza. भव्य is explained by Rāmarshi as श्रेष्ठ or स्वाद्. On the first line R. adds आहारस्य गिलितस्यैकरूपत्वादित्यर्थः similarly on the second देशच्छादनस्यैकरूपत्वात् on the third भोगस्यैकरूपत्वादवसाने विरसत्वाच्च on the last देहस्य नश्वरत्वे एकत्वानेकत्वभ्रमणे को विशोषः ॥ एतेन रसस्यार्शदयः पदार्थाः सर्वेऽप्यनित्या इति भावः ॥.—*Sragdharā*.

St. XXX.—*Anuśtubh*.

St. XXXI.—अदेन्य = that in which there is no humiliation or self-abasement. सल = पूजन (commentary G.) अवार्थ = that from which none can be kept off. अक्षयनिधिम् = अक्षयस्य निधिम् (commentary G.) which is not clear. It means, I think, that in which there is an exhaustless treasure. अमतिहत is nearly the same as अवार्थ. N.'s reading is therefore better.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XXXII.—Compare St. 79 *supra*.—*Mandākrāntā*.

St. XXXIII.—तरंगभङ्ग—comp. Prasannarāghava Nāṭaka p. 166. Rāmarshi renders भङ्ग apparently by शमन (original शनन) and adds महान्तो हि कल्लोलाः क्षीप्रे नश्यन्तीति भावः. The commentary in M. renders

it by रचना. The former i. e. breaking I prefer and take to be the meaning in the Prasannarāghava. On the case of दिनानि see Siddh. Kaum. I., 268. बोधका has no particular propriety, probably it means instructors of people.—*S'ārdūlavikrīḍita*.

St. XXXIV.—वक्त्रमीक्षसे—comp. St. 95. or 69 प्रत्याशया भावति = run about through hopes or expectation [of getting some favour]. कुत्र &c. = where and what penance have you practised? The Stanza occurs also at p. 303 of the Kāvyaśaṅgraha.—*S'ārdūlavikrīḍita*

St. XXXV.—See Nitis'ataka Miscellaneous St. 15.

St. XXXVI.—See do. St. 2.

St. XXXVII.—See do. Miscellaneous St. 16.

St. XXXVIII.—The construction of तदेव in the text is somewhat difficult. The reading of N. is therefore preferable, only all the other five copies are at one. As it stands it must be taken thus शिरोरुहाणां शिरसि सितं वर्णं तदेव गुंसां जरापरिभवस्य स्थानं वीक्ष्य &c. The reading शकल is better as referring to the bit of bone suspended over a चाण्डालकूप.—*Vasantatilakā*.

St. XXXIX—समारम्भ = attempts, deeds comp. Gītā IV., 19. गृहस्थापाराः गृहस्थाश्रमा इत्यर्थः says Rāmarshi. भस्मानि &c. = made of the adamantine stone. Rāmarshi takes it as भस्मानिर्वर्जं प्रावाणश्च.—*S'ikhariṇī*.

St. XL.—*Vasantatilakā*

St. XLI.—खर = sharp. Mallinātha on Raghu VIII., 9 renders it by तीक्ष्ण.—*Vasantatilakā*.

St. XLII.—इन्त ह्ये (Medini) हरिण see St. 41. वृत्तिः see St. 59. For the case of भक्ति see Siddh. Kaum. I., 278. न्ये should be न्ये—“those whose minds are [fixed] exclusively on internal tranquillity (i. e. self-restraint).” The last line is not very closely connected with the previous three.—*S'ikhariṇī*.

St. XLIII.—स्वादष्टि is a superlative, its construction with the ablatives is to be noted. रसवत् may be taken with अक्षर as an independent epithet. The commentary in M. is as follows : याव- (sic should it be omitted ?) दैवी वाक् अमृतात्मनः कवीश्वरस्य अक्षरं ब्रह्म वति (sic प्रस्रवति ?) प्रसूते तेनैवाक्षरेण वयं तृप्ताः संतुष्टाः किं लक्षणमक्षरं मधुनोपि स्वादिष्टं किंवत् घृतादिरसवत् यथा घृतादिरसः आदिशब्दात् क्षीरखण्डाघृतानिव किममृतात्मनः कवी-श्वरस्य अक्षरं मधुनोपि स्वादिष्टं रसवतः तव रसमयस्य. This is very obscure. The translation I propose is this : “ We are pleased with simply those sweet utterances more delicious than honey or clarified butter which the divine and immortal Speech sends forth from her sweet body”; or perhaps अमृतात्मनः might be taken as one and then it will be “from her sweet ambrosial body.” भृति may be either pleasure as in Kirāta VIII., 3 or support, susten- tation as in भ्रिये एषा भ्रिये (Uttararāmacharita).—*S'ārdūlavikrīḍita*.

Bombay Sanskrit Series.

EDITED UNDER THE SUPERINTENDENCE OF

G. BÜHLER, Ph. D., Educational Inspector, N. D.

AND

F. KIELHORN, Ph. D., Superintendent of Sanskrit Studies,
Deccan College.

Already published.

No. I. PANCHATANTRA IV. AND V.,—Edited with Notes by
G. BÜHLER, Ph. D.

No. II. NÂGOJÎBHATṬA'S PARIBHÂSHENDUS'EKHARA,—
Edited and explained by F. KIELHORN, Ph. D., Part I.,
the Sanskrit Text and Various Readings.

No. III. PANCHATANTRA II. AND III.,—Edited with Notes
by G. BÜHLER, Ph. D.

No. IV. PANCHATANTRA I.,—Edited with Notes by F.
KIELHORN, Ph. D. *Second Edition.*

No. V. KÂLIDÂSA'S RAGHUVAMŚ'A, with the Commentary
of Mallinâtha,—Edited with Notes by SHANKAR P.
PANDIT, M. A.; Part I., Cantos I.—VI.

No. VI. KÂLIDÂSA'S MÂLAVIKÂGNIMITRA,— Edited with
Notes by SHANKAR P. PANDIT, M. A.

No. VII. NÂGOJÎBHATṬA'S PARIBHÂSHENDUS'EKHARA,
—Edited and explained by F. KIELHORN, Ph. D.; Part II.
Translation and Notes. Paribhâshâs I.—XXXVII.

No. VIII. KÂLIDÂSA'S RAGHUVAMŚ'A, with the Comment-
ary of Mallinâtha,—Edited with Notes by SHANKAR P.
PANDIT, M. A., Part II., Cantos VII.—XIII.

No. IX. NÂGOJÎBHATTA'S PARIBHÂSHENDUS'EKHARA,—

Edited and explained by F. KIELHORN, Ph. D., Part II.,
Translation and Notes. Paribhâshâs XXXVIII.—LXIX.

No. X. DANDIN'S DAS'AKUMÂRACHARITA,—Edited with
critical and explanatory Notes by G. BÜHLER, Ph. D., Part. I.

In the Press.

KÂLIDÂSA'S RAGHUVAMSA, with the Commentary of
Mallinâtha,—Edited with Notes by SHANKAR P. PANDIT,
M. A., Part III.

MÂLATÎMÂDHAVA, with extracts from a Sanskrit Comment-
ary,—Edited with Notes by R. G. BHANDARKAR, M. A.

NÂGOJÎBHATTA'S PARIBHÂSHENDUS'EKHARA,—Edit-
ed and explained by F. KIELHORN, Ph. D., Part II.,
Translation and Notes. Last number.

13

11

3

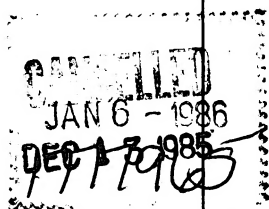

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine of five cents a day is incurred
by retaining it beyond the specified
time.

Please return promptly.

IndL 728.2.8

Widener Library

002809685

3 2044 092 178 821